

ԽՆԴԻՐ ԵՒ ԽՆԴՐԱՌՈՒԹԻՒՆ¹

ԱՐՄԵՆԱԿ ԵՂԻԱՅԵԱՆ (armenag@gmail.com)

ՄՈՒՏՔ

Լայն առումով **խնդիր** կը կոչենք այն գոյականը կամ առարկայանիշ բառը, որ որեւէ հոլով առնելով կը լրացնէ մասնաւորաբար բայ մը (Եղեգնեայ **գրչով** որբ տունս **երգեցի**...), ինչպէս նաեւ գոյական մը (Այստեղ ինկաւ... **խոցը կոտորքին**), ածական մը (Պահ մ'իր **գուրին խուլ**՝ կը մղէ ի բաց...), դերանուն մը (**Ձեզմէ՛ ո՛վ** այս նամակը պիտի տեղ հասցնէ...), մակբայ մը (**Հրթիռէն արագ** սուրաց), կապ մը (Ամեն խայտանք ջախջախեցի **սրտիս մէջ**...), վերաբերական մը (**Երանի՛ աղքատներուն**...), ձայնարկութիւն մը (**Աւա՛ղ փառացս** անցաւորի):

Սոյն յօդուածով պիտի քննենք միայն բայական եւ կապական խնդրառութեան կարգ մը պարագաներ, որոնց իմացումը արեւմտահայերու մէջ սովորաբար թերի կը կատարուի դպրոցական - ու ոչ միայն դպրոցական - տարիներուն եւ այդպէս ալ կը մնայ այնուհետեւ²:

ԲԱՅԱԿԱՆ ԽՆԴՐԱՌՈՒԹԻՒՆ

Բային խնդրառութիւնը կախեալ է անոր սեռէն: Եթէ բայը մենիմաստ է, ան կ'ունենայ կայուն սեռ մը եւ կայուն խնդրառութիւն: Իսկ բազմիմաստ բայը կրնայ ունենալ տարբեր սեռեր, - եւ խնդրառութիւն, - իմաստներուն թելադրանքով. օրինակ՝ **զարնել** բայը «հարուածել» իմաստով չէզոք է (Թորոս զարկաւ Մարկոսին), իսկ «որսալ» կամ «սպանել» իմաստով՝ ներգործական է (Որսորդը կաքաւ մը զարկաւ):

Ընդհանրապէս բայը կ'ունենայ մէկ կայուն սեռ՝ **ներգործական** կամ **չէզոք**, եւ ասոնց վրայ կը ձեւաւորուին միւս երկու սեռերը՝ **պատճառականը** (կամ անցողականը) եւ **կրաւորականը**: Օրինակ՝ **երգել**՝ ներգործական, **երգուիլ**՝ կրաւորական, **նստիլ**՝ չէզոք, **նստեցնել**՝ պատճառական: Ամեն ներգործական բայ կը բնորոշուի հայցական հոլով ուղիղ խնդիր³ առնելու

¹ Բացառաբար, պահպանած ենք հեղինակին ուղղագրական մօտեցումները:

² Զարմանքով կը նկատենք, որ արեւմտահայ բառարաններու մէջ յաճախ նշանակուած են բայասեռեր, որոնք չեն համապատասխաներ մեր բարբառի արդի իրականութեան, միւս կողմէ՝ կը գտնենք նաեւ բառարաններ, որոնք ոչ մէկ սեռ նշանակած են:

³ Ամեն ուղիղ խնդիր կրնայ ներկայանալ բացառական հոլովով եւս, եթէ տուեալ առարկան մասնատելի է. օրինակ՝ **հացը ուտել** եւ **հացէն ուտել**, **ջուրը խմել** եւ **ջուրէն խմել**, **պտուղը գնել** եւ **պտուղէն գնել** եւ այլն: Բացառական հոլով դրուած խնդիրը կը կոչուի **մասնական ուղիղ խնդիր**, եւ իրօք ալ ան ցոյց կու տայ բուն ուղիղ խնդիրը հանդիսացող առարկային մէկ «մասը». **հացէն** ուտել կը նշանակէ անոր **մէկ մասը** ուտել, **ջուրէն** խմել՝ անոր **մէկ մասը** խմել, այսպէս ալ միւսները:

յատկութեամբ. օրինակ՝ **նամակ** գրել, **հաց** կիսել, **պտուղ** քաղել եւ այլն, որ **նամակ**, **հաց**, **պտուղ** բառերը հայցական հոլով ուղիղ խնդիրներ են: Ուղիղ խնդիրը կը պատասխանէ **ի՞նչ** հարցումին, որ կ'աւելցնենք բային վրայ. օրինակ՝ **ի՞նչ** գրել (**նամակ**), **ի՞նչ** կիսել (**հաց**): Երբ ուղիղ խնդիրը անձի անուն է, ապա կ'ուղղենք **զո՞վ** հարցումը. օրինակ՝ **զո՞վ** տեսնել (**բարեկամը**), **զո՞վ** հրաւիրել (**Վարդանը**): Ներգործական բայը, ուղիղ խնդրի կողքին, կրնայ ազատօրէն առնել նաեւ որեւէ անուղղակի խնդիր կամ պարագայ:

Չէզոք սեռի բայերը ընդհանրապէս ուղիղ խնդիր չեն առներ,– կրնան ազատօրէն առնել անուղղակի խնդիրներ,– այսուհանդերձ լեզուն կը գտնէ զանազան միջոցներ՝ խուսափելու համար նման կայուն կամ կաշկանդիչ օրէնքներէ եւ կը յաջողի երբեմն: Իրօք ալ շատ մը չէզոք բայեր ազատօրէն կրնան իրենց արմատը կամ թէկուզ անորոշ դերբայը կամ արմատին մերձիմաստ բառ մը իբրեւ ուղիղ խնդիր առնել. օրինակ՝ «Ան իր վերջին **անկումը ինկաւ**»: «**Մտնել** մը **մտաւ**, որ ամեն մարդ նշմարեց»: «**Լաց** մը **լացաւ**» (նաեւ՝ «**լալ** մը **լացաւ**»), բայց նաեւ՝ «**վիշտը, ցաւը լալ**». այսպէս ալ ծանօթ առածը՝ «Տէրը **տարածը կու լայ**», գայլը՝ **մնացածը**: Նմանապէս՝ **արիւն քրտնիլ, երկար ճամփայ քալել, ճամփան երթալ, ծովեր անցնիլ**⁴: Աւելցնենք՝ **ծառ մագլցիլ, ձի հեծնել** եւ այլն: Այսպիսի ուղիղ խնդիրները կը կոչուին «ներքին խնդիր»:

Գեղարուեստական գրականութեան մէջ կը հանդիպինք խնդրառական անհատական բոլորովին զարտուղի օրինակներու եւս, որոնք բնաւ ալ ներքին չեն, ինչպէս ստորեւ **հեւալ** չէզոք բայի ուղիղ խնդիրը. «Աքասիաներ, գինով լոյսէ ու տապէ, // Օրօրուելով մաքուր **շունչ մը կը հեւան...**» (ՄՄ «Աքասիաներու...»): «Լռութիւնով մը ամբաւ՝ վարդերը **քեզ կը բուրեն...** // Լռութիւնով մը ամբաւ⁵ ես միայն **քեզ կ'աղօթեմ**» (ՄԶ «Միայն քե՛զ»): Կամ հետեւեալին մէջ **հոսիլ** չէզոք բայի ներգործական կիրառութիւնը. «Ամանորի այս գիշերը...ակնթարթ մը **ոսկի կը հոսին** աղբիւրները» (Յ. Պալեան, *Մարդը ժամանակին հետ*, էջ 22): Նոյն **հոսիլ** բայը Դ. Վարուժան ներգործաբար կիրարկած է՝ փոխելով նաեւ լծորդութիւնը. «Թեզաններն ի վար **կը հոսեն** թոքերն **արիւն** մ'անձնուրաց» («Պատգամաւորներս»):

Այս ծիրէն ներս երբեմն չափազանցութիւններ ալ կը գործուին, օրինակ՝ «Գիտակցութեան նշոյլներ կ'ունենայի ու **կը խորհէի քեզ**» (ԶԵ, «Վերջին բաժակը»), նաեւ՝ «Իրենց մէկնելէն շատ ետքը տակաւին **կը խորհէի զիրենք**» (անդ), որ **խորհիլ** բային հայցական հոլով ուղիղ խնդիրը արտասովոր է: Արտասովոր է նաեւ հետեւեալին «քեզ կը տառապիմ»ը՝ Հրանդ

⁴ Հայր Արսէն Այտընեան, *Քննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի*, ԵՊՀ հրատ., Երեւան, 1987, էջ 15:

⁵ Նկատել «ամբաւ»ին ուղղագրութիւնը:

Նազարեանցի մէկ քերթուածին մէջ («Ծովուն առջեւ»): «Ծո՛ւմ, անկարեկի՛ր ծով, կը սիրեմ քեզի, // **Քե՛զ կը տառապիմ** անձանձրոյթ սիրով»:

Ուղիղ խնդիր առնելու յատկութենէն զուրկ նկատուած է մանաւանդ կրատրական սեռի բայը, սակայն այստեղ ալ լեզուն խախտած է այդ թումբը, եւ գոնէ արեւմտեան աշխարհաբարի մէջ, հաւանաբար օտար լեզուներու ազդեցութեամբ, ունինք հատ ու կենտ օրինակներ՝ կրատրական կամ թերեւս անդրադարձ բայի ուղիղ խնդիրի. այսպէս՝ «Ամբողջ **հարստութիւնս տարուեցայ**»⁶: «Այս **իւղը** ամեն օր պէտք է **քսուիս**»: «Լման **հացը բաժնուեցէ՛ք** ձեր միջեւ»: «**Աշխատանքն ու շահը կիսուեցանք**»⁷: «Տօներուն առթիւ նոր **զգեստ** մը **կարուեցայ**»: «Կ'ատեմ կիներն, որոնք դիմացն հայլին // **Դիմաներկեր կը շաղունեն**» (ԴՎ, «Տալիթա»):

Այսպիսիներու այլ կառոյցով փոխարինումը կ'աղաաւղէ մեր միտքը կամ լեզուն. օրինակ նոյն բանը չեն՝ «այս **իւղը** ամէն օր պէտք է **քսես**» (որո՞ւ, ինչի՞) կամ «այս **իւղը** ամէն օր պէտք է **քսեն**» (ովքե՞ր, որո՞ւ, ինչի՞): Միայն **քսուիս** կրատրականը կրնայ ցոյց տալ, որ դուն քեզի պիտի քսես զայն: Անշուշտ կարելի էր ըսել՝ «այս **իւղը** ամէն օր պիտի քսես դուն քեզի», որ քերականօրէն ճիշտ է, բայց սա հայերէն չէ կամ առհասարակ լեզու չէ, այնքան ճապաղ է: Եւ ճիշտ այս ճապաղութենէն խուսափելու համար ալ լեզուն կարգ մը պարագաներու օրինականացուցած է կրատրականին ուղիղ խնդիր առնելու յատկութիւնը, որ բնորոշ չէ այդ սեռին⁸:

⁶ **Տարուիլ** բային փոխարէն՝ նոյն իմաստով ու խնդրառութեամբ կը կիրարկուի նաեւ **պարտուիլ** բայը:

⁷ Չորրորդ օրինակը կը նշանակէ՝ աշխատանքը երկու հաւասար մասերու բաժնեցինք, եւ իւրաքանչիւրս ստանձնեցինք անոնցմէ մէկը, այնպէս ալ՝ շահը:

⁸ Կը կիրարկուի նաեւ «**պատշաճութեան կրատրական**» ըստածը, որ յատուկ է մասնատրաբար չէզոք բայերուն. օրինակ՝ «Այս աթոռին վրայ **չի նստուիր**»: «Այս ժամուն **կը պառկուի՞**»: «Անանկ մարդու խօսքին **չի վստահուիր**»: «Այդ ոտքի ամաններով վեր **կ'ելլուի՞**»: «Ատանկ մէկուն **կը հաւատացուի՞**»: «Այս աննշան բանէն **չի վախցուիր**»: Հնացած է եւ խրախուսելի չէ **ըլլալ** բայի կրատրականի հետեւեալ կիրարկութիւնները. «[Արամ Սիմաիլեան] սրամտութիւն ունի եւ հաճոյքով **մտիկ կ'ըլլուի**» (ԵՕ, «Վարչութեան ծափահարները»): Օտեան ասով փորձած է կրատրականի վերածել «մտիկ ընել» ներգործական բայը: Նոյնը՝ Օշականի գրիչէն. «Տէրտէրը կը բողոքէր իրենց **ըլլած** անիրաւ գրկանքին դէմ ...Բայց երբ ուշադրութիւն **ըլլուէր** իրեն...» (*Խոնարհները*): Ինչպէս նկատելի է, այսպիսիները պատշաճութիւն մը, յարմարութիւն մը, հանրօրէն ընդունուած իրողութիւն մը կամ ասանդոյթ մը կ'արտայայտեն: Պատշաճութեան կրատրականը կը կիրարկուի ընդհանրապէս սահմանական ներկայի մէջ, շատ աւելի՛ նուազ՝ անկատարի: Միւս եղանակներու ու ժամանակներու մէջ անոր կիրարկութիւնը հազուագիւտ է: Նկատենք նաեւ, որ պատշաճութեան կրատրականը, մասնատրաբար չէզոքէ յառաջացածը, անենթակայ կը կիրարկուի, ինչպէս՝ **չի նստուիր, կը պառկուի, չի վստահուիր, կ'ելլուի, կը հաւատացուի, չի վախցուիր** եւ այլն:

Այս նորայայտ երեսյոներու կողքին մեր արդի արեւմտահայերէնը կը բովանդակէ բայեր, որոնք պատմականօրէն չէզոք եղած են, օրինակ՝ **բարեւել, կարօտնալ, հաճիլ, համարձակիլ, հանդուրժել, մտիկ ընել, յանդգնիլ, սկսիլ**⁹, **սպասել** եւ որոնք ներկայիս կ'ապրին իսկական սեռափոխութիւն մը, կամ թէ կարելի է առնուազն ըսել՝ դարձած են կրկնասեռ. այսպէս՝ **կարօտնալ մէկուն** եւ **մէկը, հանդուրժել մէկուն** եւ **մէկը, բարեւել մէկուն** եւ **մէկը, սպասել մէկուն** եւ **մէկը** եւ այլն: Գ. Զոհրապ «Երջանիկ մահը» պատմուածքին մէջ ունի. «Տոբթորը ինքը **մտիկ կ'ընէր ամենուս**» (տրական՝ անուղղակի խնդիր), իսկ քանի մը տող անդին՝ «Խելօք կեցող տղոց պէս **մտիկ ըրինք զինքը**» (հայցական՝ ուղիղ խնդիր): Նաեւ՝ «Գէորգ Յովհաննէսեան եւ կողակիցը **մտիկ կ'ընէին զիս**» (Ռ. Հատտէճեան, *Մարդիկ, որոնք*, էջ 42): Խնդրառական այս զանազանութեան մէջ իմաստային նրբերանգներ փնտռելը անելորդ է. նման տարբերութիւն չկայ, եւ բերուած խնդիրները զոյգ առ զոյգ համարժէք են եւ նոյնիմաստ: Թերեւս բացառաբար **հանդուրժել** բայի խնդիրներուն միջեւ կարելի ըլլայ աննշան տարբերութիւն մը գտնել. հայցական հոլով խնդիրը քիչ մը անելի սաստկութիւն կը բովանդակէ,– որովհետեւ այս հոլովը անելի ընդգրկուն կը դարձնէ իրմով արտայայտուող խնդիրը,– կը դրսեւորէ անելի զօրաւոր անհանդուրժողութիւն մը:

Կրկնասեռութիւնը կամ այլասեռութիւնը յաճախ կը դրսեւորուի նոյն բայի տարբերակներուն միջեւ. օրինակ՝ **կարօտնալ** ածանցաւոր բային կից ունինք նոյնարմատ **կարօտիլ** բայը, որ կը նշանակէ կարիքը ունենալ բանի մը, օրինակ՝ «կարօտիլ **խնամքի, աշխատանքի, առողջ սննդառութեան, ճիգի**» եւ այլն՝ միշտ ու միայն տրական հոլովով: **Կարօտնալ** կը նշանակէ զգացական բաց մը զգալ մէկուն կամ բանի մը հանդէպ. օրինակ՝ «կարօտնալ **մայրը**» (նաեւ՝ մօրը) կամ **ծննդավայրը** (նաեւ՝ ծննդավայրին): Նման պարագայ մը կը ներկայացնէ **զիջիլ** ներգործական բայը, որ կը նշանակէ սեփական կամքովը բան մը ուրիշին տալ եւ հայցական հոլով խնդիր կը պահանջէ՝ «զիջիլ **տեղը, դիրքը, աթոռը, իրաւունքը**», մինչ **զիջանիլ** ածանցաւոր ձեւը, որ կը նշանակէ հարկադրաբար հաւանիլ

Հետզհետէ իբրեւ լիարժէք կրաւորական կը գործածուին զանազան չէզոք բայեր. օրինակ՝ «70 զինձառայող **կը կասկածուին** ահաբեկչական կազմակերպութեան հետ կապեր ունենալու մէջ» (*Չարթօնք*, 11-10-17, էջ 1): «Յանցագործութեան մէջ **կասկածուող** Սաֆարեանը ձերբակալուած է» (*Արմէնպրես*, 17-8-18): «Մէկ խօսքով մենք միշտ **դաւաճանուած ենք** ու կոտորուած» (*Ազդակ*, 23-1-19, էջ 4): «Մեր պապերը հաւատացին այս բոլորին, **այցուեցան** ու մենք մեր կարգին **կ'այցուինք** իրենց նման» (*Ազդակ*, 22-3-19, էջ 5):

⁹ Այս բային համար Այտընեան կու տայ հետեւեալ օրինակները՝ **Գրելու սկսաւ ... Սկսաւ գրել**, այլ խօսքով նախադաս դիրքով՝ խնդիրը տրական է, յետադաս դիրքով՝ ան հայցական է: Նաեւ՝ **Կամքերնին կատարելու հաճեցաւ...Հաճեցաւ կամքերնին կատարել** (Այտընեան, էջ 222):

նուաստացուցիչ համարուած բանի մը, չի կրնար հայցական հոլով ուղիղ խնդիր առնել, այլ կը պահանջէ տրական հոլով խնդիր՝ «գիջանիլ **մէկուն, կացութեան մը, առաջարկի մը, նպաստի մը**» եւ այլն:

Համարձակիլ, յանդգնիլ եւ յօժարիլ պատմականօրէն չէզոք սեռի բայեր են եւ տրական հոլով խնդիր կը պահանջեն կամ կը պահանջէին. օրինակ՝ «կը համարձակիմ առարկելու» եւ «կը յօժարիմ գիջելու», որոնք սակայն այլեւս ծանր կը հնչեն, եւ մենք հակում ունինք կիրարկելու **համարձակիլ առարկել եւ յօժարիլ գիջիլ** խնդրային բաղադրեալ ձեւերը:

Զբաղիլ բայը նախաեղէնեան հեղինակներէն շատերու գրիչին տակ տրական հոլով խնդիր առած է¹⁰. օրինակ՝ «Գահի մը վրայ, որուն լայն թիկնատեղն է քանդակուած // Բագոսը՝ եզ մ'որթերով **պսակելու զբաղած**» (ԴՎ, «Հարճը»): «Ամէն մարդ իր **գործին զբաղելու** երեսոյթ ունէր» (ԵՕ, 12 *տարի*...): «Հաստափոր մագործ մըն էր՝ պանան մը **ուտելու զբաղած**» (ՇՇ, *Նահանջը*...): «Անոնք շրթունքնին **ներկելու** էին **զբաղած**» (անդ): «Պանդոկապետուին դեղձանիկին ջուրը **փոխելու** էր **զբաղած**» (անդ): Անշուշտ նոյն օրերուն կանոնական գործիական հոլով կիրարկողներ ալ կային. օրինակ՝ «Ապագային անլի շահաբեր **գործով մը զբաղելու** դիտումով» (Երովսան, «Ձուկի փոխարէն»):

Երբեմն գեղարուեստական մտահոգութեամբ կամ անծանօթ պատճառներով հոլովական փոփոխութիւն կը կրէ շատ կայուն խնդրառութիւն մը. օրինակ՝ «Սիրոս նման է էն փլած **տներ**» («Անտունի») կամ «Հայաստանը այսօր թոնիրի **հաց** կը նմանի» (ԱԾ, *Նոր Հայաստան...*, էջ 13), նաեւ մանկական ծանօթ երգը՝ «Կարմիր **խնձոր** կը նմանի...», կամ Նահապետ քուչակի հետեւեալ տողը. «Երեսդ է **լուսին** նման»,– ուր **տներ, հաց, խնձոր** եւ **լուսին** հայցականները պէտք է դրուէին տրական հոլով:

Ունինք նաեւ բայեր, որոնք նմանապէս կրկնակի սեռ ունին, ընդհանրապէս իրենց հիմնական իմաստին կից նոր իմաստի մը յառաջացումին բերումով, որ պատճառ կը դառնայ տարբեր հոլով խնդրի մը պահանջին, իսկ երբեմն ալ տարբեր խնդիր կը պահանջէ՝ առանց սեռը փոխելու:

***

Այժմ այբբենական շարքով ներկայացնենք բայեր, որոնք կրկնակի խնդրառութիւն կը պահանջեն:

* Ամչնալ

Կ'առնէ բացառական եւ տրական հոլով անուղղակի խնդիրներ, նայած խնդրի բնոյթին: Երբ խնդիրը գոյական անուն է, ապա բացառական հոլով կը դրուի ան. օրինակ՝ «կ'ամչնամ **տնօրէնէն**», «կ'ամչնար **ըսածէն**» եւ

¹⁰ Յիշեալ տրական հոլով խնդիրը ընդմիջտ անհետացած է ներկայիս, եւ բայս միայն գործիական հոլով խնդիր կ'առնէ՝ **զբաղիլ պսակելով, գործով, խաղով, ընթերցումով, քարոզչութեամբ**:

այլն: Իսկ երբ անորոշ դերբայ է, տրական հոլով կը դրուի խնդիրը¹¹. Օրինակ՝ «կ'ամչնամ **երգելու**», «կ'ամչնար երեսիս **նայելու**» եւ այլն: Որքան ալ արեւմտահայերէնին խորթ թուի, արեւելահայերէնը կրնայ այս բային տրական հոլով խնդիրը հայցական եւս կիրարկել. օրինակ՝ «Ամաչում եմ կրկին նրան դիմել...» (Ստ. Մալխասեան):

* **Այցելել** (նաեւ **դառնալ** եւ **վերադառնալ**)

Այս բայը չէզոք է¹² եւ ունի երկու տարբեր շատ ծանօթ խնդրառութիւններ:

Անձի անուններու հետ ան կ'առնէ տրական հոլով անուղղակի խնդիր եւ կը պատասխանէ որո՞ւ հարցումին. օրինակ՝ **այցելել հիւանդի, բարեկամի, ընկերոջ, ուսուցիչի** եւ այլն: Այս խնդրառութիւնը ենթակայ է յաճախակի խանգարումներու. օրինակ՝ «**Զիս** առաջին այցելողը եղաւ վիրահատող բժիշկը» (*Կամար*, թիւ 22, էջ 32). «Սիւլէյման **զինք** կ'այցելէ բանտին մէջ» (Եր. Քասունի, *Քնն. տես.*, էջ 482). «Յովհաննէս առաջին անգամ **զինք** այցելեց» (անդ, 508): Ասոնք անգլերէն կամ ֆրանսերէն մտածուած խնդրառութիւններ են:

Իսկ *տեղի անուններու հետ* կ'առնէ հայցական հոլով լրացում մը, որ խնդրային չէ, այլ պարագայական եւ կը պատասխանէ ո՞ր հարցումին. օրինակ՝ «այցելել **դպրոց, եկեղեցի, հիւանդանոց, Հայաստան**» եւ այլն: Ընդգծուած վերջին չորս լրացումները տեղի պարագաներ են: Պէտք է նկատել, որ տեղի պարագաները չեն կրնար յօդով կիրարկուիլ. չ'ըստիր «այցելել դպրոցը» կամ «եկեղեցին». այս արգելքը կը վերնայ, եթէ **դպրոցը** եւ **եկեղեցին** ունենան իրենց լրացումը. օրինակ՝ այցելել **նոյն** դպրոցը, այցելել **այս** եկեղեցին: Բայանունը իր կարգին կը պահէ նոյն խնդրառութիւնները՝ այց **հիւանդին** եւ այց **դպրոց**:

Այցելութիւն տալ յարադրական բային խնդրառութիւնը անձի պարագային բոլորովին կը նոյնանայ **այցելել** համադիր ձեւի խնդրառութեան հետ. օրինակ՝ այցելութիւն տալ **հիւանդին**: Տեղի պարագայի խնդրառութիւնը երկփեղկուած է. օրինակ՝ «այցելութիւն տուինք **Ճեմարան** եւ **Ճեմարանին**, **հիւանդանոց** եւ **հիւանդանոցին**»: Տրական հոլովը խրախուսելի չէ, սակայն **տալ** բային ներկայութիւնը պատճառ կը դառնայ նման խնդրառութեան:

Այցելելի խնդրառութիւնը ունին նաեւ **դառնալ** եւ **վերադառնալ** բայերը. իբրեւ անձ մտածուած լրացումը կը դրուի տրական հոլով՝ «դառնալ-

¹¹ Անորոշ դերբային տրականը, խորքին մէջ, հեռաւոր բացառական մըն է (տեսնել այս առնչութեամբ զգուշանալ բային խնդրառութիւնը):

¹² Յ. Օշական ազատօրէն կ'օգտագործէ **այցուիլ** եւ **յաճախուիլ** կրաւորականները. իրեն կը հետեւին ուրիշներ եւս: Եւ առ այս ան ունեցած է բազմաթիւ հետեւորդներ:

վերադառնալ **սիրելիներուն, ընտանիքին, կողակիցին»** եւ այլն, «դառնալ-վերադառնալ **տուն, գործատեղի, հայրենիք»** եւ այլն:

* Ապրիլ

Բնութեամբ կամ բուն իմաստով չէզոք է, եւ իբր այդպիսին ի վիճակի է իր արմատը կամ հոմանիշ մը իբրեւ ներքին խնդիր առնելու, ինչպէս՝ «Ան ապրեցաւ երջանիկ **կեանք մը**»: Սակայն կ'ըսուի նաեւ՝ «ապրիլ ուրախ **ժամեր, վիշտ, խնդութիւն, յուսախաբութիւն»** եւ այլն, որոնք այլեւս ներքին խնդիր ըլլալէ հետո եւս եւ կը մօտենան իսկական ուղիղ խնդրի: Նման պարագաներու՝ խօսողը **ապրիլ** բայը կ'ըմբռնէ իբրեւ **զգալ**, եւ այս վերջինին յարմարող խնդիրներն ալ կու տայ անոր, որ մեքենաբար կը մտածուի նաեւ իբրեւ ներգործական բայ՝ **զգալին** պէս, օր. «Զգրեց գիրքերու մասին, բայց **ապրեցաւ զանոնք**» (Մ. Իշխան, *Իմ ուսուցիչներս*, էջ 80):

* Աջակցիլ, ընկերակցիլ, ծայնակցիլ

Այս երեք բայերը կ'առնեն տրական հոլով անուղղակի խնդիր՝ առանց **հետ** յետադրութեան. օրինակ՝ «Անդրանիկ մանչը կ'աջակցի **հօրը**»: «Զբօսավարը պիտի ընկերակցի **հիւրերուն**»: «Հանդիսականները ծայնակցեցան **երգիչին**»:

Իսկ **խորհրդակցիլ, խօսակցիլ, կենակցիլ, հաղորդակցիլ, նամակցիլ** կը պահանջեն տրական հոլով խնդիր՝ **հետ** յետադրութեամբ հանդերձ. օրինակ՝ խորհրդակցիլ **տնօրէնին հետ**, խօսակցիլ **ընկերներուն հետ**, կենակցիլ **սիրուիին հետ**, հաղորդակցիլ **նորակոչիկներուն հետ**, նամակցիլ **ծնողքին հետ**: «Հետ» կապը անհրաժեշտ է, քանի կ'ակնարկուի գործողութիւններու, որոնք չեն կրնար միակողմանի տեղի ունենալ:

* Առնչուիլ

Գրեթէ մնայուն սխալագրութեան առարկայ է՝ իրեն անտեղի կցուող **հետ** յետադրութեան պատճառով. արդարեւ՝ շատ-շատեր կ'ըսեն «Կ'առնչուի անոր հետ, այս սովորութեան հետ»,– ուր **հետը** անելորդ է. այլ խօսքով՝ այս բայը կը պահանջէ մաքուր տրական հոլով խնդիր. «Ակնարկութիւնս կ'առնչուի վերջին **նկատողութեանդ**». «Անոր մտահոգութիւնը կ'առնչուի քու համալսարանական **ուսմանդ**»: Դերբայական ձեւերը կը պահեն նոյն խնդրառութիւնը. «Այս **դասին** առնչուող հարցեր ունի՞ք»:

Միւս կողմէ՝ ունինք **առնչութիւն ունենալ** յարադրական կազմութիւնը, որ իրօք կը պահանջէ **հետ** յետադրութիւնը. «Քու հարցումդ առնչութիւն չունի օրուան **դասախօսութեան հետ**». «Մենք որեւէ առնչութիւն չունինք այդ **մարդոց հետ**»: «Անոր առնչութիւնը նման **շրջանակի հետ** կրնայ սուղ արժել իրեն»:

Ունինք վերջապէս **առնչել** եւ **առնչակից դարձնել** ներգործական բայերը, որոնք հայցական հոլով ուղիղ խնդիրին կողքին կ'առնեն նմանապէս տրական հոլով անուղղակի խնդիր՝ առանց **հետի**. «Այս հարցը **մի՛ առն-**

չէք մեր ունեցած վէճին». «Չեմ ուզեր, որ զինք **առնչակից դարձնէք** մեր **սակարկութիւններուն»:**

Հետեւեալին մէջ՝ «Ինք շփումի մէջ է այս **հարցին հետ առնչուած** բոլոր կողմերուն **հետ»** (Մամուլ), առաջին **հետը** աւելորդ է:

* Արգիլել

Կ'առնէ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր մը, որ ընդհանրապէս անունն է արարքի մը, եւ տրական հոլով անուղղակի խնդիր մը, որ անունն է այդ արարքի հեղինակին. օրինակ՝ «Ապահովութեան ուժերը արգիլեցին **ցուցարարներուն** հրապարակ **մտնել».** «Բժիշկը արգիլեց **հիւանդին** օդի **խմել»:**

Ուրեմն ճիշտ չէ կիրարկուած հետեւեալը. «Ցուցարարները փորձեցին արգիլել **բանակը** այդ դրօշները վար **առնել»**,– որ մաքուր ֆրանսաբանութիւն կամ անգլիաբանութիւն է, անշուշտ թերի ըմբռնուած՝ երկուքն ալ: Հայեցի մտածողութեամբ՝ պէտք է ունենայինք. «Ցուցարարները արգիլեցին (որո՞ւ) **բանակին** (ի՞նչ) այդ դրօշները վար **առնել»:** Այնպէս ալ սխալ է՝ «Իմ ամբողջ գուրգուրանքը, յարգանքը՝ այդ յուշագրական հաւաքումներուն գնահատումին շուրջը, **զիս** չեն կրնար արգիլել **արտայայտելու** իմ խորունկ ցաւը...» (Օշական, *Սփիւռքը եւ իրաւ բանաստեղծութիւնը*),– ուր պէտք է ունենայինք՝ «**ինծի** չեն կրնար արգիլել **արտայայտել...**»: Սխալ է նաեւ՝ «Վախկոտութիւնը **զինքը** արգիլեց շուկայ **երթալէ»** (Օշական, *Խոնարհները*, էջ 207): Նոյն սխալ կիրարկութիւնը. «Բայց այս չ'արգիլեր **մեզ յայտարարելէ** ինչ որ մեր խիղճին վրայ ճշմարիտ կը հաւատանք» (ԳԶ, Կնոջ իրաւունքները–«Մայտա»)– որ պէտք է տար՝ «չ'արգիլեր **մեզի յայտարարել»:** Նաեւ՝ «Եւ եթէ չի տար, ո՞վ կ'արգիլէ զինք տալէ» (Մ. Թէօլէօ-եան, *Դար մը գրականութիւն*, էջ 130), – որ պէտք է ըլլայ «կ'արգիլէ իրեն տալ»: «Բժիշկները արգիլեցին **զիս** դարոց **երթալէ»** (Ենովք Արմէն, «Կինը», 6). Այսինքն՝ «...արգիլեցին **ինծի** դարոց **երթալ»:** Նաեւ՝ «Ան չէր կրցած **ինքզինք** արգիլել անդիմադրելի ցաւ մը **զգալէ»** (Հատտեճեան, *Պարոյր մը հայոց լեզուի բառարանին մէջ*, Բ., էջ 63).– ուր սխալ կիրարկուած են **ինքզինք** եւ **զգալէ** խնդիրները. պէտք է ունենայինք. «Ան չէր կրցած արգիլել **ինքնիրեն** անդիմադրելի ցաւ մը **զգալ»:** Նոյն տրամաբանութեամբ՝ «**Աշակերտներուն** արգիլուած է ոսկեղէն **կրել»:** «**Հաւատացեալներուն** կ'արգիլուի խոզի միս **ուտել»:** «**Այցելուններուն** կ'արգիլուի միջանցքներուն մէջ **ծխել»:** «**Քրիստոնեային** արգիլուած էր կարմիր **կօշիկը»** եւ այլն:

* Արտօնել (նաեւ՝ թոյլատրել)

Ներգործական է եւ իր այս սեռով կիրարկութիւնը գրեթէ ոչ մէկ հարց կը յարուցէ: Սովորաբար կ'առնէ երկու լրացում՝ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր եւ տրական հոլով անուղղակի խնդիր. օրինակ՝ «Այդ **պերճանքը** չեմ արտօներ **քեզի»:** «Հայրը **աղջկանը** չարտօնեց **ամուսնանալ** մարին հետ»:

Խնդրայարոյցը այս բային կրատրական կիրարկութիւնն է. այս պարագային եւ ըստ հայերէնի քերականութեան սեպուի կանոններուն՝ ներգործական բայի ուղիղ խնդիրը պէտք է դառնայ ենթակայ, մինչ անուղղակի խնդիրը կը շարունակէ մնալ նոյնը. ուրեմն՝ «Այդ **պերճանքը** արտօնուած չէ **քեզի**» եւ «Սիրածին հետ **ամուսնանալ** արտօնուած չէր **աղջկան**»: Այս բոլորը հաշտ են մեր լեզուական բարքերուն հետ, եւ առհասարակ այսպէս ալ կը կիրակուի բայս:

Սակայն շատ յաճախ կը հանդիպինք ծեծծեքուն եւ ոչ-հայեցի, այլեւ սխալ կիրարկութեան մը, որ է անուղղակի խնդրի ուղղական հոլովին իբրեւ ենթակայ կիրակութիւնը. այսպէս՝ «**Աղջիկը** չարտօնուեցաւ **ամուսնանալու** մարին հետ»: «**Ես** արտօնուած չեմ **ճամբորդելու**»: «**Դուն** արտօնուած ես **մասնակցելու** մրցաշարքին»: «Մեր **աշակերտները** արտօնուեցան **ներկայանալու**»: «**Մենք** արտօնուած չենք ձեզ **ընդունելու** այս հաւաքին»: «Ձեր **ոչխարները** արտօնուած չեն **արածելու** այս արօտին վրայ»: Ասոնք բոլորը մերժելի կառոյցներ են: Բոլոր օրինակներու ուղղական հոլով ենթակաները պէտք է վերածուին տրական հոլով անուղղակի խնդրի. օրինակ՝ «Մեր **աշակերտներուն** արտօնուեցաւ **ներկայանալ**», «Ձեր **ոչխարներուն** արտօնուած չէ **արածիլ**...» եւ այլն, իսկ տրական հոլով անորոշ դերբայները պէտք է դրուին ուղղական հոլով:

Բոլորովին տարբեր խնդրառութիւն ունի «արտօնութիւն ունենալ» յարադրաւոր ձեւը. վերը մերժուած խնդրառութիւնը կիրարկելի է ահա ասոր հետ. օրինակ՝ «Աղջիկը **արտօնութիւն** ունեցաւ **ամուսնանալու** մարին հետ»: «Ես **արօնութիւն** չունիմ **ճամբորդելու**»: «Դուն **արտօնութիւն** ունիս **մասնակցելու** մրցաշարքին» եւ այլն:

Տարբեր խնդրառութիւն ունի «արտօնելի ըլլալ» բաղադիր ձեւը, որ բերուած օրինակներուն հետ պիտի տայ. «Աղջկան արտօնելի է ամուսնանալ մարին հետ» եւ այլն:

Ուրեմն նախորդին ենթական (աղջիկը) վերածուեցաւ տրական հոլով անուղղակի խնդրի՝ աղջիկին, իսկ տրական հոլով անուղղակի խնդիրը (ամուսնանալու) վերածուեցաւ ուղղական հոլով ենթակայի՝ ամուսնանալ: «Թոյլատրել» հոմանիշը իր խնդրառութեամբ բոլորովին կը նոյնանայ **արտօնելին** հետ, իսկ «թոյլտութիւն ունենալ»ը՝ **արտօնութիւն ունենալին** հետ:

Արտօնել, թոյլատրել եւ **թոյլ տալ** նոյնանիշ ներգործականներ են, մինչ առաջին երկուքը անվերապաօրէն հայցական հոլով ուղիղ խնդիր կ'առնեն կամ պէտք է առնեն՝ «արտօնեցին, թոյլատրեցին **մեկնիլ**», երրորդը տատանումներ ցոյց կու տայ, այսինքն՝ հայցական հոլով ուղիղ խնդրի կողքին կ'առնէ նաեւ տրական հոլով անուղղակի խնդիր, ինչպէս՝ «թոյլ տուին **մեկնելու**». այսպէս է, որովհետեւ ասոր մէջ **տալ** բային ներկայութիւնը այդպէս կը թելադրէ, բայց մանաւանդ զայն կը թելադրէ ֆրանսերէնը՝ **permettre de...**:

* Գոհանալ

Գոհ կը նշանակէ հաճ, հաշտ, հաւան, յօժար: Այս նշանակութեամբ՝ այս ածականը ու իրմով կազմուած բաղադրեալ ստորոգիչները կը պահանջեն բացառական հոլով խնդիր. օրինակ՝ «Ան գոհ էր իր **ունեցածէն**»: «**Ստացածէն** գոհ մնալով՝ շնորհակալութիւն յայտնեց ու հեռացաւ»: «Այս **պաշտօնեայէն** բոլորս ալ գոհ ենք»: Այսինքն՝ բացառուած է գործիական հոլովի կիրառումը:

Գոհանալ բայը աշխարհաբարի մէջ կրած է որոշ իմաստային նեղացում եւ այլեւս գոհ դառնալ չի նշանակեր, ինչպէս կը նշանակէր գրաբարի մէջ¹³, այլ կը նշանակէ բաւարարուիլ, լիանալ եւ այս նշանակութեամբ կ'առնէ գործիական հոլով խնդիր. «Ղազարոս կը գոհանար մեծատունի սեղանին **փշրանքներով**»: «Մենք գոհացած ենք տրուած **բացատրութեամբ**»: «Գայլը մէկ **ոչխարով** չէր գոհացած, փարատած էր երեք ուրիշներ»: Այս օրինակներուն մէջ ալ բացառականի կիրարկութիւնը ընդունելի չէ:

* Դժգոհ-դժգոհիլ

Կ'առնէ երկու տարբեր խնդիրներ՝ վերաբերութեան՝ բացառական հոլով, եւ յանգման՝ տրական հոլով:

Դժգոհ ածականն ու **դժգոհիլ** բայը հաւասարապէս կ'առնեն վերաբերութեան խնդիր. օրինակ՝ «Ան **դժգոհ** է իր **մեծաւորէն**»: «Ան **կը դժգոհի** իր **մեծաւորէն**¹⁴»: Ընթացիկ սխալ մըն է «մասին» կապով կատարուած խնդրառութիւնը, ինչպէս՝ «Ան **դժգոհ** է իր **մեծաւորին մասին**» ու մանաւանդ «Ան **կը դժգոհի** **մեծաւորին մասին**», – անելի տարածուած է այս վերջին սխալը: Վերաբերութեան խնդիրին յաճախ կը զուգադրուի յանգման խնդիր մըն ալ. օրինակ՝ «Ուսուցիչը ստացած **արդիւնքներէն** **դժգոհեցաւ տնօրէնին**»:

Տեսնել նաեւ **գոհ-գոհանալ**:

* Զարնել

Բուն իմաստով կը նշանակէ «հարուած տալ», եւ իր այս իմաստով չէզոք է ու կ'առնէ տրական հոլով խնդիր՝ «զարնել **մէկուն, բանի մը, գլխուն**» եւ այլն: Իր չէզոք կիրարկութեամբ կը նշանակէ նաեւ պատահմամբ կամ առանց մասնաւոր ճիգի տեսնել, նկատել եւ կը պահանջէ դա՛րձեալ տրական հոլով անողղակի խնդիր. օրինակ՝ «Անցորդին փողկապը **աչքիս** զարկաւ»: «Յուցափեղկի պուպիկը **աչքին** զարկաւ»: Այս ի-

¹³ Գրաբարը համատարած կը կիրարկէր պատմական բացառականը. «Մեծապէս գոհ էր **զառնէս զայսմանէ**»: «Գոհանամք **զքէն**, Տէր Աստուած մեր» կամ «Գոհանամք **զնմանէ**»: Գործիական հոլով խնդիրը կը թուի ընդմիջտ բացառուած չլլալ. « Ոչ միայն նոքա գովիցին, այլեւ Աստուած գոհ **նովաւ** լինիցի» (*Նոր հայկազեան բառարան*):

¹⁴ Այս բացառականը կը համապատասխանէ գրաբարի պատմական հոլովին՝ **զմեծաւորէ**:

մաստին կամ իմաստներուն կողքին ժամանակի ընթացքին զարնել բայը սկսած է ըմբռնուիլ նաեւ իբրեւ «թիրախ դարձնել, որսալ, սպանել», եւ որովհետեւ այս վերջինները ներգործական են, ապա «զարնել»-ը եւս իր այս նոր իմաստով մտածուած է իբրեւ ներգործական, որով դիւրաւ կրնայ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր առնել. օրինակ՝ «Գողը զարկաւ զինք հալածող **նստիկանը** եւ սպանեց զայն»։ «Որսորդը **այծեամ** մը զարկաւ»։ Կ'ըսուի նաեւ՝ «**դուռը** զարնել», ինչպէս նաեւ «**զանգը** զարնել», ուր բայս մտածուած է իբրեւ «թակել» եւ «հնչեցնել»։ Ան կը նշանակէ նաեւ առարկայով մը հարուած տալ այլ առարկայի մը, եւ այս պարագային դա՛րձեալ ներգործական է եւ կ'առնէ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր մը, բայց ասոր կողքին տրական հոլով անուղղակի խնդիր մըն ալ. օրինակ՝ «**ոտքը քարին** զարնել», «**ձեռքը գլխուն** զարնել», «**ծնծղաները իրարու** զարնել» եւ այլն։

«Խփել» բայը,– որ սակաւ գործածութիւն ունի արեւմտահայերէնի մէջ,– իր լայն գիծերով հոմանիշ է **զարնել**ին եւ ունի նոյն խնդրառութիւնը՝ «զարնել-խփել **մէկուն, ծունկին**», «զարնել-խփել **տատրակ** մը», «զարնել-խփել **քարին**», «ձեռքով զարնել-խփել **դռան**», «գլուխը **պատէ-պատ** զարնել-խփել» եւ այլն։ Զ'ըսուի որ սակայն դուռը կամ զանգը խփել։

«Հարուածել» հոմանիշ է նախորդ երկուքին՝ երկփեղկ նշանակութեամբ. ա) **վնասել, պատուհասել, քանդել, կոտորել** իմաստով կ'առնէ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր. օրինակ՝ «կայծակը **կը հարուածէ կաղնին**», «կարկուտը **կը հարուածէ բուսականութիւնը**», այլեւ՝ «հարուածել թշնամիին յառաջապահ **թելը**», «հարուածել **միջնաբերդը**» եւ այլն։ բ) Փոխաբերական իմաստով՝ կը նշանակէ բարոյական **վնաս պատճառել, չարախօսել, վատաբանել, բամբասել, նուաստացնել** եւ այլն. այս իմաստով նմանապէս հայցական հոլով խնդիր կ'առնէ. օրինակ՝ «հարուածել **հակառակորդը, ընդդիմախօսը, գրչակները**» եւ այլն։ գ) հարուած տալ նշանակութեամբ կ'առնէ տրական կամ բացառական հոլով անուղղակի խնդիր. օրինակ՝ «հարուածել **գլխուն, մէջքին**» կամ «հարուածել **թիկունքէն, ճակատէն**» եւ այլն։

* **Զգուշանալ, վախնալ, սարսափիլ**

Վաղ գրաբարեան օրերէն ունեցած է երկու զատորոշ նշանակութիւններ. ա) խուսափիլ, խոյս տալ, վախնալ. բ) ուշադիր ըլլալ, հսկել, գուրգուրալ։ Աշխարհաբարը կը պահէ այս զոյգ իմաստները։

խուսափիլ, խոյս տալ, վախնալ իմաստով՝ կ'առնէ բացառական հոլով խնդիր թէ՛ անձի, թէ՛ իրի պարագային. օրինակ՝ «Զգուշացի՛ր **անկէ** եւ զգուշացի՛ր անոր **հետեւելէ**»։ «Զգուշացի՛ր փողոցի **քսակահատներէն** ու գիշերային **գողերէն**, ճամբու **փոսերէն**, անտառի **ծուղակներէն**»։ Սակայն անորոշ դերբայի պարագային այս խնդրառութիւնը ցոյց կու տայ երկփեղկունի նշաններ. օրինակ՝ Զապել Եսայեան ունի տրական հոլովի խնդրառութիւն մը. «Կը զգուշանայի քեզի **նայելու**» («Վերջին բաժակը»)։ «Անոնք

կը զգուշանային մարդոց մէջ **ելլելու**»։ Այս երկփեղկումը, այսինքն՝ անորոշ դերբայի տրականածեւ կիրարկութիւնը, ունի իր բացատրութիւնը. այս տրականը, խորքին մէջ, կը համապատասխանէ գրաբարի բացառականին, որ է **«ի նայելոյ»**¹⁵. այս կառոյցն է, որ ժամանակի ընթացքին կորսնցուցած է **ի** նախդիրը, իսկ **նայելոյ** իր կարգին դարձած է **նայելու**։ Այտընեան այսպիսիները կը կոչէ «աննախդիր բացառական»¹⁶։ Անդին՝ արեւմտահայերէնին համար խորթ է հայցական խնդրառութիւնը. օրինակ՝ «Պոմպէոս կը զգուշանար պարթեւաց հետ **զարնուիլ**» (*Բազմավէպ*, 1912, յունուար, էջ 17ա)։ Իսկ արեւելահայերէնին համար գրեթէ սովորական է հայցականը. «Նա զգուշացաւ **գովել** Եզնիկին...» (Դերենիկ Դեմիրջեան)։

Խուսափիլ նշանակութեամբ՝ կ'առնէ բացառական հոլով խնդիր. «Զգո՛ւշ եղիր անառակ **ընկերներէ**». «Զգո՛ւշ եղէք կեղծ **բարերարներէ**»։ «Զգուշ էի դրացիիս **շունէն**»։

Ուշադիր ըլլալ, հսկել, հոգալ նշանակութեամբ կ'առնէ տրական հոլով խնդիր. օրինակ՝ «Զգուշ եղի՛ր **ծախսերուդ**». «Զգուշ էի շրջապատիս **բամբասանքներուն**». «Զգուշ չգտնուեցար սպառնացող **վտանգին**»։ Այս տրականը հաւանաբար վաղեմի կապական լրացումի մը յապատումով յառաջացած է. այսինքն՝ **ծախսերուդ հանդէպ, բամբասանքներուն հանդէպ, վտանգին հանդէպ** դարձած են սոսկական տրականներ։

Այս երկփեղկեալ խնդրառութիւնը ամէլի շեշտուած է **վախնալ** բայի պարագային. անուանական խնդիրը միշտ բացառական է՝ «կը վախնայ **ինձմէ, քեզմէ, իրմէ**», «**վախնալ թշնամիէն, փորձանքէ, չարախօսութենէ**», սակայն անորոշ դերբայի հետ տրական հոլովը բացառուած չէ. այսպէս՝ «**վախնալ գրելու-գրելէ, ըսելու-ըսելէ, յայտնելու-յայտնելէ, խոստովանելու-խոստովանելէ**» եւ այլն. «Կը վախնամ այդ բոլորը քեզի **ըսելու**»։ «Ես ալ ասոր համար է, որ **կարգուելու** կը վախնամ» (ՅՊ, *Մեծապարիւ մուրացկաններ*)։ Անշուշտ այս պարագային ես անսովոր է հայցական խնդրառութիւնը. օրինակ՝ «Կը վախնամ շատ գէշ ծառայութիւն մը մատուցած **ըլլալ** ձեզի» (ԵՕ, «Փանջունի Թարսուսի մէջ»)։

Գալով **սարսափիլ** բային, այս մէկը, որքան ալ հոմանիշ ըլլայ **վախնալին**, միայն բացառական հոլով խնդիր կ'առնէ. օրինակ՝ «սարսափիլ **թշնամիէն**», «սարսափիլ **առերեսուելէ**»։

Տեսնել նաեւ **ամջնալին** խնդրառութիւնը։

* **Ընդօրինակել**

Ներգործական բայ է եւ կ'առնէ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր. օրինակ՝ «**ընդօրինակել հատուած մը, նամակ մը**», հետեւելու իմաստով՝ «**ընդօրինակել շարժումները, հագուկապը**»։ Երբ հետետողութիւնը մէկուն

¹⁵ «Ոչ ասաց զգուշանալ **ի խմորոյ**, այլ **յաղանդոյ**». «Զգուշանալ **ի կոոց զոհելոյ**» (*Նոր հայկազեան*)։

¹⁶ Այտընեան, էջ 222։

հանդէպ շատ զօրաւոր է կամ ընդհանրական, կարելի է ըսել նաեւ «**ընդօրինակել ընկերը, ուսուցիչը**» եւ այլն: Իսկ ընդօրինակութեան առարկային ծագումնաբանութիւնը կամ աղբիւրը ցոյց տուող խնդիրը կը դրուի բացառական հոլով. օրինակ՝ «Այս նիստուկացը ան ընդօրինակեց **դպրոցէն**»: «Խոհագիրը ընդօրինակեցի **ճաշացուցակէն**»: «Նման ոճ մը կարելի էր ընդօրինակել միայն **իրմէ**»: Բաղդատել՝ «Փոքրը հակամէտ է ընդօրինակելու մեծ **եղբայրը**» եւ «Փոքրը հակամէտ է ուտելու ձեւը ընդօրինակելու մեծ **եղբորմէն**»:

* Ընտելանալ

Չէզոք բայ է եւ միայն տրական հոլով խնդիր կ'առնէ, ինչ բնոյթ ալ ունենայ ան. օրինակ՝ «ընտելանալ **աշակերտներուն, դպրոցին, պայմաններուն**» եւ այլն. «Նորապսակները շուտով ընտելացան իրենց նոր **հարազատներուն**»: Պէտք է մասնաւորաբար խուսափիլ **հետ** կապի գործածութենէն, ինչպէս՝ «ընտելացայ նոր **խոհարարին հետ**»: Հոն ուր ընտելացումը փոխադարձ է, բայս կ'առնէ փոխադարձ դերանուն տրական հոլով խնդիր. օրինակ՝ «ընտելանալ **իրարու**»: Սխալ խնդրառութիւն կիրարկած է Րաֆֆի հետեւեալին մէջ. «Կարծես թէ նա ընտելացած լինէր իւր անմխիթար վիճակի **դաժանութեան հետ**»:

* Թափանցել

Ունի այլազան խնդրառութիւններ.

ա) Հասնելու եւ մտնելու իմաստով՝ ան կ'առնէ հայցական հոլով լրացում. օրինակ՝ «Ան անզգալաբար թափանցեց մեր **շարքերը**»: «Այս խորթ բարքերը թափանցեցին նաեւ մեր **երկիրը**» եւ այլն:

բ) Մէկ կողմէն միւսը անցնելու իմաստով՝ կ'առնէ բացառական հոլով լրացում, երբեմն՝ կապական. օրինակ՝ «Արեւին լոյսը չէր կրնար թափանցել սաղարթներուն **մէջէն**». «Հովը կը թափանցէր պատուհանին **ճեղքերէն**» եւ այլն:

գ) Մտնելու, անցնելու, հասնելու իմաստով՝ ան կ'առնէ տրական հոլով խնդրային լրացումներ. օրինակ՝ «Յուրտը **ոսկորներու** թափանցեց»: «Ի զուր կը փորձէր թափանցել տիեզերքի **գաղտնիքներուն**»: «Ջուրը ամէն **թաղիքի** չի կրնար թափանցել»:

Այս բայը չէզոք սեռի է. այս իրողութիւնը կը հաստատէ Ակադեմիայի քառահատոր բառարանը եւս. այսուհանդերձ ահա կրատրական սեռի կիրարկութիւններ. «Կը հանեմ ականջի սպունգներս, քաղաքի խժալուր աղմուկով **կը թափանցուիմ**» (Յակոբ Պալեան, *Մարդը ժամանակին հետ*, էջ 679): «Քաղաքները **թափանցուած են** արդիականութիւն համարուող հսկայ շէնքերով» (անդ, էջ 78): «Յետոյ մոռցայ ամէն ինչ եւ **թափանցուեցայ** Դուրեանի յիշատակով» (Զապել Եսայեան):

* Թոյլատրել

Ունի **արտօնել-արտօնուիլ** բայերու խնդրառութիւնը:

* Լսել

Բնութեամբ ներգործական բայ է եւ կ'առնէ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր, օրինակ՝ «լսել **երգ, աղմուկ, պատմութիւն**» եւ այլն, որոնք բոլորն ալ ծայն կ'ենթադրեն: Իբրեւ ուղիղ խնդիր կրնայ առնել անձի անուն եւս. օրինակ՝ «Քեզ չեմ լսեր», որ կը նշանակէ՝ «քու ծայնդ», նաեւ՝ «Բոլորս ալ պէտք ունէինք **գիրար** լսելու» (ՎՎ, էջ 383): Բայց **մտիկ ընելու, անսալու, հաւանելու, հնազանդելու** իմաստով ի վիճակի է առնելու նաեւ տրական հոլով անուղղակի խնդիր, ինչպէս՝ «լսել **մէկուն, ծնողքին, ընկերոջ**»:

* Խնայել

Հիմնական նշանակութիւնն է՝ որեւէ նիւթ կամ նիւթական միջոց ժուժկալութեամբ գործածել՝ գգուշանալով յումպէտս սպառելէ, վատնելէ, մսխելէ: Կամ թէ բնաւ ալ չգործածել եւ մէկ կողմ դնել զայն: Իր այս իմաստներով՝ բայս ներգործական սեռի է եւ կ'առնէ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր. օրինակ՝ «**ջուրը, դրամը, փամփուշտը** խնայել», «հարիւր **ոսկի** խնայել» եւ այլն. այս կիրարկութիւններուն հոմանիշ է «խնայողութեամբ գործածել» բառակապակցութիւնը:

Ան կրնայ նշանակել նաեւ առկախել որեւէ մտադրութիւն, ի գործ չդնել զայն, հրաժարիլ անկէ, եւ այս պարագային կ'առնէ կրկնակի խնդիր՝ ուղիղ՝ հայցական, եւ անուղղակի՝ տրական հոլով. օրինակ՝ «Դաւիթ առաջին երկու **հարուածները** խնայեց **Մսրամելիքին**», – այսինքն՝ այդ հարուածները չտուաւ անոր: «Այդ **ամօթը** խնայէ՛ մեր **անունին**»: Ասոնք, ինչպէս Աբեղեան կը բնորոշէ, շահի տրական են, այսինքն՝ ցոյց կու տան ի նպաստ մէկուն կամ բանի մը կատարուած գործողութեան պահանջով կիրարկուած տրականներ:

Կրնայ նշանակել նաեւ գթալ, ողորմիլ, ներել, ուր խնդրոյ առարկայ է կեանք մը, գոյութիւն մը, կառոյց մը. այս պարագային ան չէզոք սեռի է եւ կ'առնէ տրական հոլով խնդիր. օրինակ՝ «Դահիճը խնայեց **մահապարտին**». «Գայլը չի խնայեր **գառնուկին**». «Խնայեցէ՛ք մեր **պատիւին**» եւ այլն:

Յատկապէս բանաւոր խօսքի մէջ **խնայել** կը նշանակէ նաեւ «արժանի, պատշաճ, համաչափ չնկատել, չտեսնել», զլանալ բան մը եւ այս պարագային կ'առնէ հայցական ու բացառական հոլով խնդիրներ. օրինակ՝ «Այդ **պատիւը** կը խնայե՛ս **ինձմէ**»: «Այդ **մխիթարութիւնը** պիտի խնայե՞նք **իրմէ**»: «Չոր հա՛ցն ալ խնայեցին **մեզմէ**»: «Ձուրն ալ խնայեցին **գաղթականներէն**»: Այս կիրարկութեանց մէջ **խնայել** ունի գեղչել, գերծել, գրկել, զլանալ, խլել իմաստները:

Ունինք հետեւեալ կրատրական կիրարկութիւնը. «Ձինախաղերը այդքան ալ դժուար չէին, **մեզմէ** կը խնայուէին ծանր գործողութիւնները»¹⁷, – ուր ճիշտ յղացուած չէ բացառական հոլով խնդիրը. աւելի ճիշտ պիտի

¹⁷ Ռուպեր Հատտէճեան, *Մարդիկ, որոնք անցան կեանքիս մէջէն, հոյր. Բ.*, Մուրատ օֆսէթ, Իսթանպուլ, 2018, էջ 118:

ըլլար ըսել՝ «**Մեզի կը խնայէին** ծանր գործողութիւնները» կամ «**Մեզի կը խնայուէին** ծանր գործողութիւնները»:

* **խնդրել-հայցել-աղաչել-աղերսել-պաղատիլ**

Այս հինգ բառերը, որոնք շարուած են բարձրացող աստիճանաւորումի կարգով, ըստ էութեան ներգործական բայեր են, սակայն տեղին համեմատ կը կիրարկուին չէզոքաբար եւս՝ առանց ծանօթ կամ շօշափելի ուղիղ խնդրի. օրինակ՝ «Իր կալուածական հարցերը լուծելու համար հոս-հոն շատ **խնդրեց** ու **աղաչեց**, սակայն արդիւնքի մը չհասաւ»: Բերուած բայերէն որեւէ մէկը կրնայ նոյնութեամբ փոխարինել այս երկուքը: Իրենց այս չէզոք կիրարկութեան պարագային այս բայերը կ'առնեն տրական հոլով յանգման անուղղակի խնդիր եւս. օրինակ՝ «Ան շատ խնդրեց ու աղաչեց **քաղաքապետին**»:

Իբրեւ ներգործական բայ՝ բոլորն ալ հեշտութեամբ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր կրնան առնել. օրինակ՝ «**արտօնութիւն խնդրել**», «**ներում հայցել**», «**նպաստ աղաչել**», «**բժշկութիւն աղերսել**», «**գութ պաղատիլ**»: Ասոնք կրնան միաժամանակ առնել անուղղակի խնդիր մը, որ այս պարագային բացառական հոլով անջատման խնդիր է. օրինակ՝ «**արտօնութիւն խնդրել մեծաւորէն**», «**թողութիւն աղաչել Աստուծմէ**», «**գութ պաղատիլ անցորդներէն**» եւ այլն: Ընդունելի չեն սապիսիները՝ «արտօնութիւն խնդրել մեծաւորին», «գութ հայցել անցորդներուն» եւ այլն:

Ասկէ կը հետեւի, որ մինչ բայիս չէզոք սեռը կը պահանջէ տրական հոլով անուղղակի խնդիր, ներգործական սեռը կը պահանջէ բացառական հոլով անուղղակի խնդիր:

Կարելի է ներգործական սեռով շարադրել նոյնիմաստ կառոյցներ, օրինակ՝ **մեծաւորին արտօնութիւնը խնդրել** կամ **Աստուծոյ թողութիւնը աղաչել** եւ այլն, ուր **մեծաւորին** եւ **Աստուծոյ** սեռական հոլով յատկացուցիչներ են, ուստի այսպիսիները մեր ըսածին հերքումը չեն:

Ասոնց բոլորին հետեւող ստորադաս նախադասութիւնը կ'ընկալուի իբրեւ ուղիղ խնդիր. օրինակ՝ «Շատ խնդրեցինք, որ վճիռը յետս կոչէ»: «Վշտագին կը պաղատէր, որ դարմանէին հիւանդ ոտքը»:

* **խփել**. տե՛ս՝ զարնել:

* **խօսիլ**

Չէզոք սեռի բայ է, թէեւ կրնայ մէկ-երկու ներքին խնդիր առնել, ինչպէս՝ «**բան մը խօսիլ**», «**խօսք մը խօսիլ**», «**ի՞նչ խօսիլ**» եւ այլն, որոնք շատ թոյլ խնդրառութիւններ են: Այս բային բնորոշ լրացումը վերաբերութեան անուղղակի խնդիրն է, երբ ան կը նշանակէ տեղեկութիւններ տալ. այս պարագային խնդիրը կը կազմուի՝ ա) բացառական հոլով գոյականով եւ բ) **մասին** յետադրութեամբ, որ կը դրուի սեռական հոլով խնդրի վրայ. օրինակ՝ «խօսիլ **անցեալէն** եւ **անցեալի մասին**», «խօսիլ **առօրեայէն** եւ **առօրեային մասին**» եւ այլն: Ան կրնայ նաեւ տրական հոլով անուղղակի խնդիր առնել, երբ խօսքը միակողմանի է, եւ խօսակիցդ միայն մտիկ ը-

նողն է, եւ ան կը նշանակէ խրատել, թելադրութիւններ ընել. օրինակ՝ «խօսի՛ր **բարեկամիդ**, թող հրաժարի այս քայլէն»: «Տնօրէնը խօսեցաւ **աշակերտներուն**»:

Նոյն խնդրառութիւնը ունին ասացական կամ պատմողական հետեւեալ բայերը եւս՝ **պատմել, բարբառիլ, գրուցել, ճառել, լուր տալ, լուր առնել, տեղեկութիւն տալ** եւ այլն: Օրինակ՝ կը ճառէր **գիտցածէն ու չգիտցածէն** եւ **գիտցածին ու չգիտցածին մասին**, ան տեղեկութիւններ տուաւ իր ընտանեկան **պարագաներէն** եւ **պարագաներուն մասին**:

Երբ **խօսիլ** բայը ունի գրուցելու, խօսակցելու նշանակութիւն, այսինքն՝ խօսելու գործողութիւնը փոխադարձ է, ապա ան կ'առնէ սեռական հոլով խնդիր **հետ** յետադրութեամբ. օրինակ՝ «**խօսիլ ընկերոջ հետ**» եւ այլն:

* **Ծանօթանալ**

Չէզոք բայ է եւ կ'առնէ տրական հոլով անուղղակի խնդիր՝ անձի թէ իրի պարագային. օրինակ՝ «ծանօթանալ **ճարտարապետին, շրջապատին**» եւ այլն: Այս պարագային լռելեայն իմանալի է ծանօթութեանց միակողմանի բնոյթը. «Ծանօթացայ տնօրէնին»,– կը նշանակէ տնօրէնին մասին տեղեկութիւններ քաղեցի, ճանչցայ զայն. առնուազն որեւէ ակնարկութիւն չկայ, թէ տնօրէնը իր կարգին տեղեկութիւններ քաղեց իմ մասիս եւ ինձմէ: Այս միակողմանիութիւնը աւելի ակնբերել է իրերու պարագային, օրինակ՝ **ծանօթացայ ճամբաներուն, շուկային, գիներուն** եւ այլն:

Հոն ուր կ'ուզենք շեշտել ծանօթացումի փոխադարձութիւնը, սովորաբար կը գործածենք փոխադարձ դերանուն մը՝ «ծանօթացանք **իրարու**» կամ «**մէկզմէկու**», եւ այս պարագային պայման է բայը յոգնակի կիրարկել: Այս նոյն իմաստը յաճախ կը ստանանք տրական հոլով խնդիրին վրայ աւելցնելով **հետ** յետադրութիւնը՝ առանց յոգնականացնելու բայը՝ «ծանօթացայ տնօրէնին հետ», որ կը նշանակէ ես տնօրէնը ճանչցայ, ան ալ զիս ճանչցաւ. այս փոխադարձութիւնը կը պարտինք **հետ** յետադրութեան: Հաւանաբար, փոխադարձ դերանունի կիրարկութիւնը աւելի արտայայտիչ է, այսուհանդերձ այս վերջին ձեւը բացառուած չէ: Պէտք է խուսափիլ փոխադարձ դերանունին վրայ **հետ** յետադրութիւնը աւելցնելէ՝ «Ծանօթացանք **իրարու հետ**»:

* **Ծափահարել**

Ծագումով չէզոք սեռի է, սակայն հետզհետէ ներգործական դառնալու հակում ունի. այսօր գրեթէ հաւասարապէս կ'ըստի՝ «ծափահարել **մէկուն** եւ **մէկը, երգիչին** եւ **երգիչը**»: Եւ ճիշտ այս ներգործականութիւնն ալ տուած է **ծափահարուիլ** կրաւորականը, որ փոխաբերաբար կը նշանակէ գնահատուիլ. «Անոր ելոյթը շատ **ծափահարուեցաւ**»:

* **Կախել եւ կախիլ**

Այս բայերը հաւասարապէս տրական եւ բացառական հոլով խնդիր կրնան առնել՝ իմաստային գրեթէ անզանազանելի տարբերութեամբ. օրինակ՝ «սուրը **մէջքին** կամ **մէջքէն** կախել», «նկարը **պատին** կամ **պատէն**

կախել», «Յուդա **ծառին** կամ **ծառէն** կախուեցաւ» եւ այլն: Ունինք **կախում ունենալ** յարադրական բայը, որ կարգ մը գործածութեանց մէջ հոմանիշ է երկրորդին եւ միայն բացառական հոլով խնդիր կ'առնէ. օրինակ՝ «Լուծումը կախում ունի (կախուած է) դէպքերու **ընթացքէն**»:

* **Կապել**

Միացնել, երկու առարկաներ իրարու զօդել գործողութեան մէջ կապը կրնայ ըլլալ միակողմանի եւ փոխադարձ:

ա) Միակողմանի. «էշը կապել **ծառին**», «ոտքը կապել **գերանին**», «սուրը կապել **մէջքին**» եւ այլն այս պարագային բայս հայցական հոլով ուղիղ խնդիրին կողքին կ'առնէ տրական հոլով անուղղակի խնդիր եւս՝ **ծառին, քարին, մէջքին, եկամուտին**:

Բերուած օրինակներուն մէջ խնդիրները մտածուած են իբրեւ իր, ուստի փոխադարձութեան հարց չի կրնար ծագիլ: Սակայն կրնայ պատահիլ, որ խնդիրը անձ ըլլայ, եւ փոխադարձութիւնը նմանապէս բացակայի. Օրինակ՝ «Քարեբաստիկ հանդիպում մը զինք կապեց այդ **աղջկան**»: «Ուսուցչուհին ընկերական վերաբերումը փոքրիկները կապեց **իրեն**»: Բերուած օրինակները թոյլ չեն տար դատելու, թէ ի՞նչ զգացումներ ունեցած են աղջիկը եւ ուսուցչուհին:

բ) Փոխադարձ. «Ան բախտը կապեց **օտարականի մը հետ**»: «Տղաս սիրտը կապած է **ընկերներուն հետ**»: Այս օրինակներուն մէջ կապը ենթադրաբար փոխադարձ է, որ կը թելադրուի շնորհիւ **հետ** յետադրութեան, որ այս պարագային փոխադարձութիւն ցոյց կու տայ:

Սակայն այս **հետը** միշտ փոխադարձութիւն ցոյց չի տար. օրինակ՝ «Հողագործը եզները իրարու հետ կապեց», - այսինքն՝ նոյն լուծի երկու օղակներուն: «Հայրը եղեգները իրարու հետ կապեց», այսինքն՝ եղեգներու խորձ մը կազմեց. այս օրինակներուն մէջ **հետը** միայն միասնութիւն ցոյց կու տայ: Ուրիշ բան է **իրարու** կապելը. օրինակ՝ «Այս կարճ պարանները իրարու կապենք, կ'ունենանք երկար պարան մը»:

Կապուիլ կրաւորական բայը կը ներկայացնէ խնդրառական նոյն պարագաները. ա) էշը կապուեցաւ **ծառին** եւ բ) մանչը կապուեցաւ **աղջկան** (միակողմանի), **աղջկան հետ** (փոխադարձ):

* **Կշտանալ**

Չէզոք բայ է, կրնայ առնել երկու տարբեր խնդիրներ:

ա) Գործիական հոլով խնդիրը ցոյց կու տայ կշտութիւն յառաջացնող առարկան՝ ուտելիքը. օրինակ՝ «**Հաց ու պանիրով** կշտացաւ» եւ այլն:

բ) Բացառական հոլով խնդիրը ցոյց կու տայ այն առարկան, որուն յաճախական կամ չափազանցուած սպառումը պատճառ դարձած է, որ ենթական չուզէ այլեւ ուտել զայն, գանի բանէ մը. օրինակ՝ «Ամէն օր փիլաւ **ուտելէն** ա՛լ կշտացած եմ», «Այս պանիրէն ա՛լ ձանձրացայ»: Այս իմաստի արտայայտութեան կը մասնակցի «ա՛լ» մակբայը, որ աւելի կը շեշտէ զայն:

Բացառական հոլովը լայնօրէն կիրարկուած է փոխաբերական առումով, ուր ան ցոյց կու տայ զանազան գործողութեանց կամ կացութեանց առթած տաղտուկը, տհաճութիւնը, ընդհուպ՝ զգուանքը. այսպէս՝ «կշտանալ նոյն **խօսքերէն, սուտերէն, կեղծաւորութենէն**», ընդհուպ մինչեւ... **ապրելէն**:

Յագենալ հոմանիշը ունի նոյն խնդրառութիւնները. ասոր փոխաբերական կիրարկութիւնը, սակայն, շատ անելի խօսուն ու ազդեցիկ է. օրինակ՝ **յագենալ մէկուն շոյանքներէն, սուտ խոստումներէն, կեղծ յարգանքէն**, որոնք ծանծրոյթի, տաղտուկի, ընդհուպ զգուանքի խոստովանութիւններ են:

* Կռուիլ

Չէզոք բայ է եւ ունի երկու տարբեր խնդրառութիւն՝ **դէմ եւ հետ** կապերով:

ա) **դէմ** յետադրութեամբ ցոյց կու տայ այն բանական կամ անբան առարկան, որ կը կրէ ենթակային գրոհը. օրինակ՝ կռուիլ Մարամելիքի **դէմ**, կռուիլ ոսոխին **դէմ**, կռուիլ ալիքներուն **դէմ** եւ այլն. սխալ է այս պարագային կիրարկել **հետ** յետադրութիւնը:

բ) **հետ** յետադրութեամբ ցոյց կու տայ միասնութիւն ընդդդէմ հասարակաց թիրախի մը. օրինակ՝ կռուիլ ընկերներուն **հետ** (թշնամիին դէմ), կռուիլ զինակիցներուն **հետ** (նախայարձակին դէմ) եւ այլն: Այս կիրարկութեանց մէջ **հետ** կը նշանակէ ընկերակցութեամբ, տուեալ անձը կամ անձերը ունենալ իբրեւ **զինակից** ընդդէմ հասարակաց ոսոխին:

Ճիշտ նոյն խնդրառութիւնը ունին **ճակատիլ, պայքարիլ եւ պատերազմիլ** չէզոք բայերը եւ, որոնք հոմանիշ են **կռուիլին**:

Յոյց կու տայ փոխադարձութիւն երկու ենթակայներու միջեւ. օրինակ՝ «Այս տղաքը **իրարու հետ** կը կռուին ամբողջ օրը»՝ փոխանակ **դէմի**. հաւանաբար այս ըսելով՝ խօսողը նկատի ունի գզուըտութիւնը, որ իրապէս ալ **հետ** յետադրութիւնը կը պահանջէ. վերջին հաշուով այդ տղոց միջեւ տեղի ունեցածը շատ անելի գզուըտութիւն կը նմանի, չըսելու համար՝ իւրայատուկ խաղի, որ շուտով կրնայ հաշտութեամբ վերջանալ կամ մոռացութեան մատնուիլ, քան թէ ծրագրուած կռիւի, ուստի ծանր պիտի հնչէր ըսել՝ «իրարու դէմ կը կռուին»:

Ծանօթ.- Ունինք «հոգիին հետ կռուիլ» դարձուածքը, որ կը նշանակէ մեծ խռովքի, յուսալքումի մատնուիլ:

* Համակերպիլ

Կ'առնէ տրական հոլով խնդիր, որ կրնայ ըլլալ անձ կամ ոչ-անձ. օրինակ՝ «համակերպիլ **գործատիրոջ, շրջապատին, պայմաններուն**»: Կը նշանակէ յարմարիլ, նմանիլ, պատշաճիլ: Բոլորն ալ միակողմանի արարքներ են այն իմաստով, որ համակերպող կողմն է միշտ զիջողը, տեղի տուողը ի հաշիւ իր տեսակէտներուն, ճաշակին, նախասիրութիւններուն եւ այլնի:

* Համաձայնիլ

Այս բային խնդիրը կրնայ ըլլալ անձ կամ իր:

ա) Անձի պարագային ընդհանրապէս կ'առնէ տրական հոլով խնդիր **հետ** կապով հանդերձ. օրինակ՝ «համաձայնեցայ **տնօրէնին հետ**»: Սակայն այս ալ կ'ենթադրէ, թէ ինչ-որ երկխօսութիւն մը տեղի ունեցած է իմ եւ տնօրէնին միջեւ. բաներ մը ես զիջեցայ կամ ընդունեցի, կարգ մը բաներ ալ ան զիջեցաւ կամ ընդունեց: Սակայն եւ այնպէս կրնայ պատահիլ, որ համաձայնութիւնը շեշտուածօրէն միակողմանի ըլլայ երկու անձերու միջեւ. ես տնօրէնին ըսածը ընդունիմ կամ ան իմ առաջարկս ընդունի. այս պարագային փոխադարձութիւն չկայ, եւ պէտք է ըսել «համաձայնեցայ **տնօրէնին**» կամ «ան համաձայնեցաւ **ինձի**»:

բ) Իրի պարագային անշուշտ ամէն փոխադարձութիւն բացառուած է, եւ **հետ** կապը չի գործածուիր. օրինակ՝ «համաձայնեցայ իր **առաջարկին, թելադրանքներուն**» եւ այլնի: Սա նոյն խնդրառութիւնն է **համակերպիլին** հետ:

Համաձայն գտնուիլ յարադրական ձեւը հոմանիշ ըլլալ կը թուի **համաձայնիլին** եւ իրօք ալ է. սակայն ունի խնդրառական հետեւեալ պզտիկ զանազանութիւնը. այս յարադրական ձեւին խնդիրը կրնայ միայն անձ ըլլալ եւ կ'առնէ միայն տրական հոլով խնդիր. օրինակ՝ «համաձայն գտնուեցայ **իրեն**», «համաձայն գտնուեցայ **աշխատակիցիս**» եւ այլն:

Երբ կողմերուն միջեւ փոխադարձութիւն չկայ, ապա ա. կէտի **համաձայնիլ** բայը հոմանիշ է **հաւանիլին** (տեսնել ստորեւ այս բայը), որ կ'ունենայ նոյն խնդրառութիւնը, կարելի է մինչեւ անգամ ըսել, որ աւելի վայելուչ է, քան **համաձայնիլը**, քանի որ միակողմանի կատարուած արարք մը արտայայտող բային համար, որուն կը պակսի միասնութեան գաղափարը, **համար** նախածանցը պատշաճ չէ:

* Հանդիպիլ

Արեւմտահայերէնի մէջ ունի քանի մը կիրարկութիւններ.

ա) Պատահաբար դէմ-յանդիման գալ մէկուն կամ քանի մը կամ գտնուիլ կացութեան մը մէջ, եւ այս պարագային միայն տրական հոլով կ'առնէ. օրինակ՝ «հանդիպիլ **ընկերոջ, փորձանքի**» եւ այլնի:

բ) Կամովին այցելել անձի մը, օրինակ՝ «հանդիպիլ **ուսուցիչին, բժիշկին**» եւ այլն, ու այս պարագային խնդիրը կը դրուի նմանապէս տրական հոլով, ինչպէս նախորդին էր, միայն թէ սա նրբութեամբ, որ հանդիպելու արարքը այս պարագային միակողմանի բնոյթ կ'ունենայ, միակողմանի նախաձեռնութիւն կը դիտուի. մինչդեռ այս նոյն խնդիրները կարելի է գործածել **հետ** յետադրութեան ընկերակցութեամբ՝ «**հանդիպիլ գրագիրին հետ**», որ այս պարագային կը նշանակէ կանխորոշուած հանդիպում մը, որ երկուստեք սպասելի էր, որուն նախաձեռնութիւնը երկուստեք առնուած էր, որուն մէջ հանդիպող կողմերը հաասար ծայն ունին: Ուրեմն՝ «Դեսպանը արտաքին նախարարին հանդիպեցաւ» եւ «Դեսպանը արտա-

քին նախարարին հետ հանդիպեցաւ» տարբեր միտքեր կը յայտնեն: Վերջինը կը մօտենայ **խորհրդակցիլ** կամ **մտքեր փոխանակել** բայերուն:

գ) Իսկ երբ հանդիպումին կամ այցին թիրախը տեղ մըն է կամ կը մտածուի իբրեւ տեղ, ապա ան կը դրուի հայցական հոլով. օրինակ՝ «հանդիպիլ **գրասենեակ, խանութ**» եւ այլն:

* **Հանդուրծել**

Չէզոք եւ ներգործական բայ է միաժամանակ. **դիմանալ, տոկալ, համբերել** իմաստներով ան չէզոք է եւ կ'առնէ տրական հոլով անտուղակի խնդիր. օրինակ՝ «հանդուրծել **վարկաբեկումի** մը կամ **վարուելակերպի** մը» եւ այլն. իսկ **կրել, ընդունիլ, թոյլատրել** իմաստներով ներգործական է եւ կ'առնէ նոյն լրացումները հայցական հոլովով՝ իբրեւ ուղիղ խնդիր, եւ այս պարագային խօսքը կը ստանայ յաւելեալ ուժգնութիւն մը, որովհետեւ ուղիղ խնդիրը ինքնին աւելի ընդգրկուն լրացում է. բաղդատել՝ «հանդուրծել **մէկուն**» եւ «հանդուրծել **մէկը**», «հանդուրծել **կացութեան մը**» եւ «հանդուրծել **կացութիւն մը**»:

* **Հաշտուիլ**

Չէզոք բայ է եւ ցոյց կու տայ փոխադարձ գործողութիւն. իր այս իմաստով՝ ան կրնայ կիրարկուիլ յոգնակի թիւով առանց որեւէ խնդրի. օրինակ՝ «Անոնք կը կռուին ու **կը հաշտուին**»: «Երեկուան թշնամիները այսօր **հաշտուած են**»: «Ֆրանսա ու Գերմանիա ի վերջոյ **հաշտուեցան**»:

Շատ սովորական է անձի անուններու հետ կապական լրացումի կիրարկութիւնը եւս. օրինակ՝ «հաշտուիլ **ընկերոջ հետ**»¹⁸: Իսկ ոչ-անձի պարագային, ուր այլեւս փոխադարձութեան իմաստը կը չքանայ, ան կ'առնէ գործիական հոլով խնդիր. օրինակ՝ «**հաշտուիլ կացութեամբ**», «**հաշտուիլ կորուստով**» եւ այլն: Չմոռնանք, որ գործիական հոլովն ու **հետ** կապը յաճախ շարահիւսական հոմանշութիւն կը ստեղծեն. օրինակ՝ «մեկնիլ **ընկերներուն հետ**» եւ «մեկնիլ **ընկերներով**»: Տրուած ըլլալով, որ իրերու պարագային փոխադարձութիւն գոյութիւն չունի, ապա **հաշտուիլը** կը նախընտրէ գործիական հոլով խնդիրը: Այսուհանդերձ **հետ** կապով խնդրառութիւնը լայնօրէն տարածուած է մեր երկու բարբառներուն մէջ ալ. օրինակ՝ «Չեմ հաշտուած այն **միտքին հետ**, թէ չկաս դուն» (ՎՎ, էջ 442): «Սիրածներիս **կորուստի հետ** չհաշտուեցի ես երբեք» (Ա. Իսահակեան), – ուրեմն ընդունելի է այս վերջինն ալ, քանի վերջին հաշտով կիրարկութիւնը կ'որոշէ կանոնը: Գործիականի փոխարէն տրականի կիրարկութիւնը

¹⁸ Հայերէնը բաականաչափ իրացուցած անձը ինքնաբերաբար կ'անդրադառնայ հետեւեալ նրբութեան. եթէ խզումը կամ քէնը բացայայտօրէն միակողմանի է, հակում ունինք բայը եզակի կիրարկելու. օրինակ՝ «Թորոսը հաշտուեցաւ Մարկոսին հետ»: Իսկ եթէ այդ խզումը կամ քէնը փոխադարձ կ'ընկալուի, ապա կ'ըսենք՝ «Թորոսն ու Մարկոսը հաշտուեցան»: Թիւի այս զանազանութիւնը կ'իշխէ փոխադարձութիւն ենթադրող այլ բայերու առթիւ եւս:

բաական ընդհանրացած է. օրինակ՝ «հաշտուիլ **բախտին, կացութեան**» եւ այլն:

Հաշտ ապրիլ եւ հաշտ ըլլալ բաղադիր ձեւերը ունին մօտաւորապէս նոյն խնդրառութիւնը. օրինակ՝ «**Երէկուան թշնամիները** այսօր հաշտ կ'ապրին/հաշտ են»: «**Արան Մինասին հետ**» հաշտ կ'ապրի/հաշտ է»: Սակայն ոչ-անձի անուններու պարագային գործիական հոլով խնդրի փոխարէն կը պահանջեն **հետ** կապը. օրինակ՝ «հաշտ ապրիլ կամ ըլլալ **անցեալին հետ, շրջապատին հետ**» եւ այլն: Տրական հոլով խնդրի կիրարկութիւնը այս պարագային բացառուած է:

* Հասնիլ

Ունի զոյգ խնդրառութիւն՝ հայցական եւ տրական:

Լրացումը հայցական կը դրուի, երբ տեղ ցոյց տուող բառ է, ունի պարագայական նշանակութիւն եւ կը պատասխանէ **ո՞ր** հարցումին. օրինակ՝ «հասնիլ **տուն, քաղաք**» եւ այլն: Նկատել, որ այս լրացումը յօդ չ'առնէր, երբ առանձին գործածուած է. իսկ երբ ան ալ իր կարգին ունի ի՞ր լրացումը, ապա յօդ կ'առնէ. օրինակ՝ «հասայ **այս տունը, ձեր քաղաքը**» եւ այլն:

Լրացումը տրական հոլով կը դրուի, երբ առարկայ ցոյց տուող բառ է, ուստի ունի խնդրային նշանակութիւն եւ կը պատասխանէ **որո՞ւ, որո՞նց** կամ **ինչի՞, ինչերու՞** հարցումին. օրինակ՝ «հասայ **ընկերոջս, զինակիցներուս**», կամ «հասայ **նպատակիս, թիրախներուս**»: Այս պարագային յօդառութիւնը ազատ է. օրինակ՝ «հասայ **ծառի, ծառի մը, ծառին**»:

Բացառուած չէ, որ նոյն լրացումը կիրարկուի թէ՛ հայցական, թէ՛ տրական հոլովով. օրինակ՝ «հասայ **գագաթը եւ գագաթին**», «ամերիկացիները հասան **լուսին եւ լուսնին**» եւ այլն: Պատճառը այն է, որ առաջին պարագային **գագաթն** ու **լուսինը** մտածուած եւ պատկերացուած են իբրեւ տեղ, ուստի հայցական հոլով տեղի պարագայական լրացում են, իսկ երկրորդ պարագային **գագաթին** ու **լուսնին** մտածուած եւ պատկերացուած են իբրեւ առարկայ, ուստի տրական հոլով անուղղակի խնդիր են: Այս այլազանութիւնը կրնայ պատահիլ գրողէ-գրող կամ խօսողէ-խօսող, սակայն կրնայ պատահիլ նոյն անձին եւս, որ նոյն հասկացութիւնը մերթ մտածէ իբրեւ տեղ, մերթ՝ իբրեւ առարկայ:

* Հարուածել. տեսնել զարնել:

* Հաւնիլ եւ հաւանիլ

Այս երկուքը գրաբարեան **հաւանել** չէզոք բայի աշխարհաբարեան տարբերակներն են՝ առաջինը ըլլալով երկրորդին հնչիւնափոխուած, կծկուած հոմանիշը:

Հաւնիլը աշխարհաբարի մէջ շատ կանուխէն իր սկզբնածեւէն տարբերած է թէ՛ սեռով, թէ՛ իմաստով. **հաւնիլ** ներկայիս ներգործական սեռի բայ է եւ կը նշանակէ նախասիրութիւնը տալ բանի մը, կեդրոնացնել բանի մը վրայ, նախասիրութեան առարկան դարձնել բան մը եւ այլն «**հաւնիլ** աղ-

ջիկը, ինքնաշարժը» եւ այլն: **Հաւանիլը** շատ ամելի հարազատ մնացած է իր դասական իմաստին ու սեռին. չէզոք է ան, ինչպէս գրաբարի մէջ էր, կ'առնէ տրական հոլով անուղղակի խնդիր եւ կը նշանակէ հաւանութիւն տալ, ականջ դնել, հաւատք ընծայել, համոզուիլ, համամիտ ըլլալ բանի մը կամ մէկուն, զայն իր ճաշակին ու ցանկութեան համապատասխան նկատել, ախորժիլ, ընդունիլ, համաձայնիլ՝ ճիշտ գրաբարի աւանդոյթով. օրինակ՝ **«հաւանիլ առաջարկի, պաշտօնի»** եւ այլն. ինչպէս նկատելի է, այս վերջինները ընդհանրապէս վերացական հասկացութիւններ են, մինչ **հաւանիլի** ծիրէն ներս կրնան ազատօրէն մտնել նիւթական կամ թանձրացական հասկացութիւններ հաւասարապէս:

Հաւանիլի հնագոյն գործածութիւններէն մէկը կը գտնենք Խորենացիի գրիչին տակ, բերնովը ւալաններու Սաթենիկ իշխանուհիին, որ մեր Արտաշէս աշխարհակալին կ'ըսէր. «Քեզ ասեմ, ա'յր քաջ Արտաշէս, ե'կ **հաւանեաց բանից** [տրակ. հոլով – Ա.Ե.] աչագեղոյ դստերս Ալանաց...»:

* **Հոգալ**

Բազմիմաստ բայ է: Ունի հետեւեալ կիրարկութիւնները.

ա) Իբրեւ չէզոք բայ՝ կը նշանակէ հոգեկան անձկութեան մատնուիլ, տագնապիլ, ճնշուիլ եւ որեւէ խնդիր չ'առնել. «Ամուսինին բանտարկութենէն ետք ան շատ կը հոգայ ու կը տառապի»: «Այսքան մի՛ հոգար, այս սեւ օրերն ալ կ'անցնին»: Այս իմաստով՝ բայս յաճախ կը փոխարինուի **հոգ ընել** յարադրաւոր տարբերակով. «Այսքան հոգ մի՛ ըներ, այս սեւ օրերն ալ կ'անցնին»: «Հոգ ընելու պէտք չկայ, ուշ կամ կանուխ պիտի ստանաս իրաւունքը»:

բ) Իբրեւ ներգործական սեռի բայ՝ կը նշանակէ կարիքները լրացնել կամ նիւթական անհրաժեշտ միջոցներ տրամադրել, յատկացնել, մատակարարել. այս պարագային կ'առնէ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր. օրինակ՝ «զաւակին **սնունդը** հոգալ», «**ճանապարհածախսը** հոգալ» եւ այլն:

գ) Դա՛րձեալ իբրեւ ներգործական բայ՝ կը նշանակէ՝ խնամել, ուշադրութիւն դարձնել, հսկել, տնօրինել. օրինակ՝ «**զաւակները** հոգալ», «**տուն ու տեղը** հոգալ» եւ այլն: Սակայն այստեղ նկատելի է խնդրային երկփեղկում մը. բացառուած չէ ասոնց տրական հոլովով խնդրառութիւնը. «**Ձաւակներուն** կը հոգար», այլեւ կապական խնդրառութիւն մը՝ **մասին** յետադրութեամբ. «**Ձաւակներուն մասին** կը հոգար»: Իր այս իմաստով՝ ան յաճախ կը փոխարինուի **հոգ տանիլ** տարբերակով, որ միայն տրական հոլով խնդիր կը պահանջէ. օրինակ՝ «Հոգ տանիլ **զաւակներուն**» եւ այլն:

* **Ճնշել**

Երբ լրացումը անշունչ առարկայ է, եւ կ'ակնարկուի ֆիզիքական ճնշումի, ապա ան կը վարուի իբրեւ չէզոք բայ եւ լրացում կ'առնէ **վրայ** յետադրութեան հետ. օրինակ՝ «Յառաջագեղձը կը ճնշէ **միզանցքին վրայ** ու կը խցէ զայն» (դասագիրք), «Նուաստացումի զգացումը կը ճնշէ **կուրծքիս**

վրայ՝ շնչառութիւնս դժուարացնելու աստիճան» (ՎՎ, էջ 444), «Տրամադրութիւնս այնչափ մեծ է եւ այնպէս կը ճնշէ **վրաս**» (Ինտրա, նամակ 13 յունուար 1895), իսկ երբ լրացումը շնչատուր էակ է կամ կ'ընկալուի իբր այդպիսին, եւ կ'ակնարկուի բարոյական կամ վերացական ճնշումի, **ճնշելը** կը վարուի իբրեւ ներգործական բայ եւ կ'առնէ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր. օրինակ՝ «Մաքուր ու անբիծ խիղճս չէր **ճնշեր զիս**՝ իր ծանրածանր լուծով» (Տիգրան Կամսարական, «Անդրադարձում»): «Թիթեռնիկները ա'լ աւելի **ճնշեցին զմեզ**, աւելի շատցան եւ ստուար քող մը ձեւացուցին հիմա» (ԳԶ, «Թիթեռնիկներ»): «Նախագահը խոստացաւ ճնշել **ըմբոստութիւնը**» (Մամուլ): «Միացեալ Նահանգները պիտի շարունակեն **ճնշել Իրանը**» (Ազդակ, 23-3-19): Ծառուկեան ունի հետեւեալ ոչ-միօրինակ կիրարկութիւնները. «Անոր ընկերացող պաշտօնեան...կը **ճնշէր վրաս**» (Ամերիկեան կողմն աշխարհի, էջ 60,– փոխանակ՝ «կը ճնշէր զիս»): «Քունը կը ճնշէր **կոպերուս**» (Նոր երազներ..., էջ 8,– փոխանակ՝ «կը ճնշէր կոպերուս **վրայ**»): «Ինչո՞ւ յոգնինք եւ յոգնեցնենք ընթերցողը՝ **ճնշելով մեր ուղեղը**» (Նոր Հայաստան..., էջ 148):

Ճնշում բանեցնելը հոմանիշ է **ճնշելին**, սակայն ընդհանրապէս կամ նախընտրաբար կը կիրարկուի փոխաբերական իմաստով: Ունի խնդրառական տարբերութիւն մըն ալ. խնդիրը կապական է միշտ. օրինակ՝ «Քանակը ճնշում կը բանեցնէր **հակառակորդին վրայ**»: «Փողկապը ճնշում կը բանեցնէր **լծերակին** (jugulaire – ԱԵ) **վրայ**»:

* **Մեղքնալ (զթալ, արգահատիլ, խղճալ, կարեկցիլ)**

Սովորաբար տրական հոլով խնդիր կ'առնէ՝ **մեղքնալ մէկուն**, թէեւ բաական ընդհանրացած է **վրայ** կապով խնդրառութիւնն ալ՝ **մեղքնալ մէկուն վրայ**. չեն պակսիր սակայն հայցական հոլով ուղիղ խնդիրի կիրարկութիւններ եւս. օրինակ՝ «Արդէն կը **մեղքնայի զինքը**» (ԳԶ, «Ռեհան»): «Ե՛ս արդեօք **քեզ**, թէ՛ դուն **զիս կը մեղքնանք** աւելի» (Վ. Թեքէեան, «Մէկ հատիկս»): «Սկսած էի ո՛չ միայն **մեղքնալ զինքը**, այլ նաեւ տեսակ մը խղճահարութիւն իսկ զգալ» (Ինտրա, Նամականի): Ուրեմն կրկնասեռութեան նշաններ տուող բայ մըն է. հայցականը, հաւանաբար յառաջացած է ֆրանսերէնի եւ անգլերէնի (plaindre եւ to pity՝ երկուքն ալ հայցական հոլով խնդիր կը պահանջեն) ազդեցութեան տակ: Թէեւ պէտք է այս ալ ըսել, որ արդի արեւմտահայերէնի մէջ հայցական խնդրառութիւնը այլեւս հնաբանութիւն դարձած է:

* **Միանալ**

Չէզոք է եւ կը պահանջէ տրական հոլով խնդիր՝ «միանալ **երամին, ընտանիքին**» եւ այլն: Փոխադարձութիւնը խնդրառական փոփոխութիւն չի պատճառեր. օրինակ՝ «**Թորոսն ու Մարկոսը** միացան իրարու». ըստ այսմ ալ պէտք է խուսափիլ տրական խնդիրին կցելէ **հետ** լետադրութիւնը՝ «միանալ **երամին հետ, ընտանիքին հետ**» կամ «**Թորոսը եւ Մարկոսը** միացան **իրարու հետ**». ասոնք բոլորն ալ սխալ խնդրառութիւններ են:

Տարբեր է **միութին կազմել** յարադրությունը, որ ազատօրէն կ'ըսէ. «Միութին մը կազմեց **անոր հետ**», «Անոնք միութին կազմեցին **իրարու հետ**» եւ այլն (տեսնել նաեւ **հանդիպիլ** բայը):

* Մտահոգուիլ

Թէ՛ **մտահոգ** ածականը, թէ՛ **մտահոգուիլ** բայը կ'առնեն գործիական հոլով խնդիր. օրինակ՝ «իր **առօրեայով** մտահոգ» կամ «**առօրեայով** մտահոգուիլ»: «Ան շատ կը մտահոգուի (մտահոգ է) զաւակին **կրթութեամբ**»: Ընթացիկ սխալները կը վերաբերին բացառական հոլովին. Այսինքն՝ «մտահոգ **առօրեայէն**» եւ «մտահոգուիլ **առօրեայէն**»:

Նոյն խնդրառութիւնը ունին **հպարտ** ածականը եւ **հպարտանալ** բայը. օրինակ՝ «Ան հպարտ էր իր **զաւակով**» եւ «Ան կը հպարտանար իր **զաւակով**»:

* Յաղթել

Հնագոյն վկայութեանց հիմամբ կ'առնէ տրական հոլով խնդիր. օրինակ՝ «**յաղթել թշնամիին, ցաւին**» եւ այլնի: Խնդրին ընդգրկումը այնքան զօրաւոր է, որ հին ու նոր քերականները չեն վարանիր այս բայը բացառաբար նկատելու ներգործական եւ անոր տրական հոլով լրացումն ալ կոչելու «ուղիղ խնդիր», մասնաւոր որ ան ունի շատ ընդհանրացած կրատական մըն ալ՝ **յաղթուիլ**, որ յատուկ է ներործական բայի,– ինչ որ, սակայն, անյարիր է ուղիղ խնդրի հոլովական հասկացողութեան, քանի ուղիղ խնդիրը քերականօրէն հայցական հոլով կը դրուի: Անդին ունեցած ենք մատենագիրներ, որոնք բայիս խնդիրը իրօք ալ հայցական հոլով կիրարկած են. օրինակները կը քաղենք *Նոր հայկազեանէն*. «Յաղթ **զսատանայ** յօրինակ փարաւովնի», «Յաղթեցից **զամենայն մարտ** պատերազմաց իմոց», «Ոչ կարեմ **յաղթել զքուն** եւ **զծուլութիւնն** իմ» եւ այլն: Աշխարհաբարն ալ կը հայթայթէ նման օրինակներ, որ զանց կ'ընենք:

Գալով **յաղթահարել** բային՝ այս մէկին ներգործականութիւնը բացայայտ է, եւ ան միայն հայցական հոլով խնդիր կ'առնէ. օրինակ՝ «**յաղթահարել յոռի բարքերը, դժուարութիւնները, բնութեան տարերքը**» եւ այլն: Ինչպէս կը տեսնենք, բերուած խնդիրները ընդհանրապէս վերացական բնոյթ ունին:

* Յառել եւ սեւեռել

Այս երկուքը հոմանիշներ են իրարու միջեւ, բայց նաեւ **նայիլին**՝ այս վերջինի՝ «հայեացքը ուղղել, դիտել» իմաստներուն միայն:

Յառել կը նշանակէ կեդրոնացած ու շահագրգիռ դիտել բան մը. իր այս իմաստով ան ներգործական է եւ իբրեւ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր կ'առնէ **աչք** եւ **նայուածք** գոյականները. ասոնց կողքին՝ տրական հոլով անուղղակի խնդիր մը. օրինակ՝ «Ան **նայուածքը** (կամ՝ **աչքը**) յառեց հեռացող **նաւուն**»: Նայիլ բայի հետեւողութեամբ կամ նմանութեամբ՝ տրականի փոխարէն կրնայ հայցական հոլով խնդիր եւս առնել, երբ լրացումը

մտածուած է իբրեւ տեղ. օրինակ՝ «Ան աչքերը **երկինք** յառեց». այսպէս ալ՝ **գետին, հեռուն** եւ այլն:

Սեւեռելին մէջ կայ աւելի լարուած ու շեշտակի դիտելու ու կեդրոնա-նալու ճիգ մը: Ներգործական բայ է եւ իբրեւ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր կ'առնէ **աչք, նայուածք, ուշադրութիւն...** բառերը: Ան միաժամա-նակ կ'առնէ տրական հոլով անուղղակի խնդիր մըն ալ, որ կը ներկա-յացնէ սեւեռումի առարկան. օրինակ՝ «Այսուհետեւ մեր **ուշադրութիւնը** (ուղիղ խնդիր) պարտինք սեւեռել դպրոցաշինական անյետաձգելի **գործին** (անուղղակի խնդիր)»: Ոմանք կ'աւելցնեն **վրայ** յետադրութիւնն ալ՝ **գործին վրայ**: Իր այս խնդրառութեամբ՝ **սեւեռելը** կը նմանի **յառելին**: Սա-կայն, ի տարբերութիւն **յառելին**, ան կրնայ նաեւ զանց առնել **աչք, նայ-ուածք, ուշադրութիւն** խնդիրները եւ իբրեւ ուղիղ խնդիր ստանալ սեւե-ռումի բուն առարկան, որ այլապէս կը դրուէր տրական հոլով. օրինակ՝ «Այսուհետեւ մենք պարտինք սեւեռել դպրոցաշինական անյետաձգելի **գործը**»: Նաեւ՝ «Պարոն Փերեզ... կը սեւեռէ հեռուի արեւանման **ժամա-ցոյցը**¹⁹» (ԳՊ, *Կրկնագիր մարդը*, էջ 25):

* **Նայիլ**

Հայեացքը մէկուն կամ բանի մը ուղղելու բնախօսական արարքը, բայց նաեւ խուզարկել ու սերտել իմաստներով՝ չէզոք բայ է եւ կ'առնէ տրական հոլով խնդիր. օրինակ՝ «նայիլ **մարդուն, հաշիին**» եւ այլն: Իննամէլ, հոգ տանիլ իմաստով՝ դա՛րձեալ տրական հոլով խնդիր կ'առնէ. օրինակ՝ «**փոքրիկին** նայիլ», «**պարտէզին** նայիլ» եւ այլն²⁰: Սակայն նոյն հայեացքը ուղղել, դիտել իմաստով կը գտնենք հայցական հոլովով խնդրառութեան բազում օրինակներ եւ, երբ լրացումը իբրեւ տեղ կը մտածուի. այսպէս՝ «**երկինք** կամ **գետին** նայիլ» (այս երկուքը միշտ անյօդ կը կիրարկուին), «**առջեւ-ետեւ** նայիլ», «**երեսը** նայիլ» եւ այլն:

Օտեան այս բայը մտածած ու գործածած է **քննել** իմաստով, հետեա-բար տուած է հայցական հոլով խնդիր. «Բժիշկը քննեց տղան, **լեզուն** նա-յեցաւ, **կոկորդը** նայեցաւ, **աչքերուն** նայեցաւ եւ վճռաբար ըսաւ...» (*Փան-ջունի*, նախաբան),– յատկանշական է, որ **նայիլ** բային մէջ մը հայցական հոլով ուղիղ խնդիր տուած է՝ **լեզուն**, մէջ մը՝ տրական հոլով՝ **աչքերուն**: Ու-րեմն համարժէք խնդիրներուն երկուքը **հայցական** հոլով դրուած են, մէ-կը՝ **տրական** հոլով:

¹⁹ Այլուր նոյն խնդիրը կը գտնենք տրական հոլով գործածուած. «Երբ կ'ընդգծենք տող մը, փաստօրէն կը մոռնանք գրուածքը եւ կը սեւեռենք **իմաստին**» (ԳՊ, *Տարմ*, էջ 171):

²⁰ Շահնուր այս իմաստով ունի հայցական հոլով կիրարկութիւն մը՝ «Իր աղջիկն ու փեսան է որ **զինքը** կը նային» («Մանուկ մը տարեցներուն մէջ»), որ, սակայն, սովորական չէ:

Ունինք **վերանայիլ** վերացական-իմացաբանական բայը, որ այլեւս հայեացքը մէկուն կամ բանի մը ուղղելու բնախօսական արարքը չի նշանակեր, այլ կը նշանակէ կրկին աչքէ անցընել, վերաքննել, բարեփոխել՝ միտք մը, գնահատական մը, վճիռ մը, նոր տեսանկիւնով մօտենալ բանի մը: Իր այս ձեւով եւ այս բոլոր իմաստներով բայս միշտ ներգործական է եւ կ'առնէ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր. «վերանայիլ **յօդուած մը, որոշում մը**», «Պէտք է վերանայիլ այս **յօդուածին գաղափարները**»:

Ան միաժամանակ հոմանիշ է **վերատեսնել** բային:

* **Ներել**

Կարգ մը դասագիրքեր չեն վարանիր գրելու, թէ «երբ **ներել** բային խնդիրը ունի անձի առում, ան կը դրուի տրական հոլով, իսկ երբ ունի իրի առում²¹, կը դրուի հայցական հոլով». օրինակ՝ «կը ներեմ **Թորոսին**» բայց «կը ներեմ **մեղքերդ**»,– ինչ որ կը նշանակէ, ըստ յիշեալ տրամաբանութեան, թէ «քեզի» եւ «մեղքերդ» հաւասարապէս ուղիղ խնդիր են:

Ասի ճիշտ բանաձեւում մը չէ: Արեւմտահայերէնը անձի եւ իրի առումի գանազանութիւն չունի: Երկրորդ՝ «քեզի» եւ «մեղքերդ» տարբեր բնոյթի խնդիրներ են. առաջինը **յանգման** խնդիր է (շահի տրական), իսկ երկրորդը՝ **ուղիղ** խնդիր է: Կրտորականի կիրարկութիւնը աւելի ցայտուն կը դարձնէ այս կացութիւնը, ուր առկայ է շահի տրականը. այսպէս՝ «Քու **մեղքերդ քեզի** ներուած են» (Մատթ. Թ/2): Կը բաւէ ներգործականի վերածել բայը, եւ իսկոյն երեւան կ'ելլեն ուղիղ եւ անտղական խնդիրները. «Քու մեղքերդ կը ներեմ քեզի»:

Ներումի առարկան միշտ արարքի մը կամ գործողութեան մը անունն է, որ կանոնատրապէս կը դրուի հայցական հոլով. օրինակ՝ **մեղք, զանցառութիւն, մոռացում, յանցանք, ուշացում, անկրթութիւն** եւ այլն: Ներումը միշտ տեղի կ'ունենայ ի նպաստ անձի մը, որուն անունը կանոնատրապէս կը դրուի տրական հոլով. այսպէս՝ «կը ներեմ **Տրդատին յանցանքները**»:

Ներելը հոմանիշ է գրաբարեան **թողուլին**, որ ունէր առաջինին զուգահեռ խնդրառութիւն մը. օրինակ՝ «Թող մեզ զպարտիս մեր» (Ներէ մեզի մեր պարտքերը),– ուր **մեզ** տրական հոլով յանգման խնդիր է, իսկ **զպարտիս**՝ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր է:

* **Շորհակալ**

1. **Շնորհակալ** (եմ, ըլլամ)

²¹ Անձի եւ իրի առումներու պարագային խնդրոյ առարկայ են նոյն պաշտօնը կատարող երկու տարբեր հոլով գոյականներ. օրինակ՝ «**ծառ** տեսայ» եւ «**ընկերոջս** տեսայ». այստեղ նոյն **տեսնել** բայը ունի երկու ուղիղ խնդիրներ, որոնց առաջինը իբրեւ իր կ'ընկալուի եւ կ'առնէ հայցական հոլով, իսկ երկրորդը կ'ընկալուի իբրեւ անձ եւ կ'առնէ տրական հոլով: Մինչդեռ **ներել** բային վերագրուող լրացումները տարբեր են բերուած օրինակներուն մէջ:

Այս բառը ածական մըն է, որ իբր այդպիսին՝ շատ լայն գործածություն ունեցած է գրաբարի մէջ. կը նշանակէ՝ շնորհ ստացած, ընդունած, շնորհի արժանացած: *Նոր հայկազեանի* բառերով՝ «գոհացող, շնորհահատույց, երախտագէտ», այս առումով ան կու տայ օրինակներ եւս՝ **ծառայ շնորհակալ, կին շնորհակալ, միտք շնորհակալ...**

Նկատելի է, որ աշխարհաբարը նման կիրարկություն չունի: Մեր արդի լեզուն որեւէ ատեն **շնորհակալ** չի կոչեր անձ մը, որ շնորհ ստացած է, շնորհի մը արժանացած է:

Մեզի համար գոյություն ունի **շնորհակալ ըլլալ** բաղադրեալ բայը՝ «շնորհակալ եմ» կամ «շնորհակալ կ'ըլլամ» ձեւերու տակ, որ իր կարգին լայն գործածություն ունէր գրաբարի մէջ:

– Յոյժ շնորհակալ լինէր **նմա** եւ **երիցանցն**²²:

– **Այնպիսեացն** եւ ոչինչ եմ շնորհակալ:

– Գովասանական **բանիցդ** շնորհակալ եմ:

– Ի վերայ **մեծամեծաց** Աստուծոյ շնորհակալ լինել:

Հարցը, որ այստեղ քննութեան կ'ուզենք առնել, այս բային խնդրին հոլովն է. այդ խնդիրները թաւագրուած են, եւ նկատելի է, որ բոլորն ալ տրական հոլով դրուած են: *Նոր հայկազեանի* բերած բոլոր օրինակներուն մէջ թէ՛ **շնորհակալ** ածականը, թէ՛ **շնորհակալ ըլլալ** բաղադրեալ բայը մի'այն տրական հոլով խնդիր առած են: Ուրեմն գրաբարը խնդրառական որեւէ շփոթ կամ երկություն չէր պարզեր:

Բայց ահա կացութիւնը նոյնը չէ աշխաբարի մէջ, ուր «շնորհակալ ըլլալ» բայը հաւասարապէս տրական եւ բացառական հոլով առնելու հաւանք է:

– Շնորհակալ եմ **քեզի** եւ **քեզմէ**:

– Շնորհակալ եղայ **իրեն** եւ **իրմէ**:

– Ան շնորհակալ պիտի ըլլայ **մեզի** եւ **մեզմէ**:

Թաւագրուած խնդիրները հաւասարապէս տրական են եւ բացառական: Բացառություն չէ այս երկակի խնդրառությունը, սակայն ընդհանրացած ալ չէ:

Այս երեւոյթը անելի կը հաստատուի հայրենի Լեզուի կոմիտէի հրապարակած 24րդ յորդորակով, ուր արեւելահայերէնի պարագային եւս կը տիրէ խնդրառական նոյն երկությունը. առ այս տրուած է հետեւեալ օրինակը. «Շնորհակալ ենք **ձեզ**²³/**ձեզնից**, որ հետեւում էք մեր խորհրդներին»:

2. Շնորհակալություն (յայտնել)

²² Ծանօթ.– Յատկանշական է, որ Մատրասի *Ազդարարը* իր 17-1796ի խմբագրականին մէջ ունի՝ «Հարկադրէր մեզ շնորհակալ **ի նմանէ** լինել»,– հոն ուր նմա տրականը կ'ակնկալուէր բացառականի փոխարէն:

²³ Արեւելահայերէնի մէջ տրական են՝ **ինձ**, **քեզ**, **մեզ**, **ձեզ**՝ ճիշտ գրաբարի պէս: Ասոնց կը համապատասխանեն արեւմտահայերէն **ինծի**, **քեզի**, **մեզի**, **ձեզի**:

Սա իր կարգին կու գայ գրաբարէն, ուր ան կը կիրարկուէր մի'այն իբրեւ գոյական:

Մինչդեռ աշխարհաբարը կը թոյլատրէ, որ փոխանակ ըսելու «**շնորհակալ եմ**»՝ ըսենք մի'այն՝ «**շնորհակալութի'ն**», մանաւանդ եթէ որոշ մտերմութիւն մը կայ խօսակիցներուն միջեւ եւ կը տիրէ ոչ-պաշտօնական, ժողովրդախօսակցական ոճ մը, ուր այլեւս դիմաւոր բայ չկայ, այլ ունինք անդէմ գոյական մը միայն, որ կը կազմէ բառ-նախադասութիւն մը:

Այս վերջինը՝ իբրեւ բառ-նախադասութիւն, չէ կիրարկած գրաբարը:

Աշխարհաբարի յիշեալ երկու կիրարկութիւնները՝ անդէմ եւ դիմաւոր, հետեւողականօրէն կը պահանջեն մի'այն տրական հոլով.

–Շնորհակալութի'ն **քեզի**...շնորհակալութիւն կը յայտնեմ **քեզի**:

–Շնորհակալութի'ն **ձեզի**...շնորհակալութիւն կը յայտնեմ **ձեզի**:

–Շնորհակալութի'ն **նիրենց**...շնորհակալութի'ն յայտնենք **իրենց**:

Օտեան ունի արատաւոր կիրարկութիւն մը՝ «Շնորհակալ եմ ձեր ցոյց տուած **համակրութենէն**» (*Թաղականին կնիկը*),– ուր տրական հոլով խնդիր կ'ակնկալուէր:

Սա ի'ր կարգին հաստատուած է արեւելահայերէնի մէջ, եւ նոյն յորդորակը կու տայ հետեւեալ օրինակները. «Շնորհակալութիւն ենք յայտնում **ձեզ** /շնորհակալութի'ն **ձեզ**»:

Ծանօթ.– Թելադրելի է, որ Լեզուի կոմիտէն «Արմնպրետի» սորվեցնէ այսքանը, վասնզի անոր 18-6-21ի թողարկումին մէջ կը կարդանք. «Նախագահը շնորհակալութիւն յայտնեց բոլոր այն **քաղաքացիներին**...»,– փոխանակ՝ **քաղաքացիներին**:

Ուրեմն իրենց պատմական հոլովոյթի ողջ ընթացքին այս բառերն ու բայերը մեր երկու աշխարհաբարներուն մէջ կրած են կառուցային եւ խնդրառական նոյն բարեշրջութիւնը: Ենթադրելի է, որ այս բարեշրջութիւնը տեղի ունեցած ըլլայ մեր երկու բարբառներու ձեւաւորումէն առաջ, թէեւ բացառուած չեն հետագայ ներթափանցումները եւս:

Յատկանշական է, միւս կողմէ, որ Ռուբէն Ղազարեանի *Միջին հայերէնի բառարանին* մէջ չենք գտներ սերտուած բառերէն ոչ մէկը. կը գտնենք միայն «**շնորհընկալութիւն**», որ, ճիշտ է, որոշ չափով կը թելադրէ զանոնք, սակայն ո'ւր անհետացած են միաները եւ ինչպէ՛ս անելի ուշ վերայայտնուեցան անոնք աշխարհաբարի մէջ:

Ուրեմն՝

–Շնորհակալ եմ **քեզի/քեզմէ**:

–Շնորհակալութի'ն **քեզի/շնորհակ.** կը յայտնեմ **քեզի**:

* Ունկնդրել, մտիկ ընել

Արեւմտեան աշխարհաբարի այն բայերէն է, որոնք կայուն ու բիրտեղացած խնդրառութիւն չունին: Արդի արեւմտահայը հաւասարապէս կ'ունկնդրէ **երաժշտութիւնը** եւ **երաժիշտը**, ինչպէս կ'ունկնդրէ **երաժշտութեան** եւ **երաժիշտին**: Խնդրառական այս երկձեւութիւնը հաւանաբար հետե-

անք է այն իրողութեան, թէ խօսողը որքանով ի մտի ունի բայիս ստուգաբանութիւնը, որ կու տայ «ունկ-դներ»։ Եթէ ան կը գիտակցի այս ստուգաբանութեան, ապա բնական հակում ունի տրական հոլով խնդիր տալու անոր՝ **ունկնդրել երգին**, քանի որ աշխարհաբարի մէջ յառաջացած **ականջ տալ, ականջ դնել** յարադիր հոմանիշները միահամուտ տրական հոլով խնդիր կ'առնեն, ապա թէ ոչ՝ կիրարկութեան հաւանականութիւն կը ստանայ նաեւ հայցական խնդրառութիւնը՝ **ունկնդրել երգը**։ Ասոնց կողքին բացառուած չէ նաեւ խնդրառական այն տկարութիւնը, որով կը յատկանշուի **ունկնդրելը**, որ չի յաջողիր իր խնդիրին պարտադրել կայուն հոլով մը։

Գալով **մտիկ ընել** հոմանիշին, ապա այս մէկը գրեթէ զանազանութիւն չի դնել եւ հաւասարապէս կ'ըսէ «մտիկ ընել **երգը** կամ **երգիչը**»։ այսինքն նոյնն է ինչպէս ունկնդրելը օրինակ՝ «Տոքթորը ինքը **մտիկ կ'ընէր ամէնուս**» (ԳԶ, «Երջանիկ մահը»)։ «Խելօք կեցած տղոց պէս **մտիկ ըրինք զինքը**» (անդ)։ «Բայց ո՞վ **մտիկ կ'ընէր ինձի**» (անդ)։

Պարզ է, որ այս բայն ալ իր կարգին կը յատկանշուի խնդրառական թուլութեամբ՝ նախորդին պէս, որուն հոմանիշն է։

* Պատահիլ

Կը նշանակէ անակնկալօրէն տեղի ունենալ։

Կրնայ զանազան հոլովներով լրացումներ առնել տեղին ու պարագային համեմատ. օրինակ՝ «Ի՞նչ պատահեցաւ **քեզի**» կամ «Ի՞նչ պիտի պատահի **ապագային**» (տրական հոլով), «Ի՞նչ պատահեցաւ **երէկ**» (հայցական հոլով)։

Ատենէ մը ի վեր արեւմտահայերէն սկսած է թափանցել այս բային կիրարկութիւնը **հետ** յետադրութեամբ հանդերձ. այսպէս՝ «Ի՞նչ կը պատահի **քիւրտ ժողովուրդին հետ...**» (Քասունի), «Ի՞նչ կը պատահի **պաղեստինցի ժողովուրդին հետ**» (նոյն)։ Այս էապէս խորթ ոճին աղբիւրը արեւելահայերէնն է, ուր ան տարածուած է ցաւագին յաճախականութեամբ մը, բայց նաեւ...անգլերէնը (happen with). բացառուած չէ արաբերէնի ազդեցութիւնը եւ։

Նմանապէս տրական հոլով խնդիր կ'առնէ բայս, երբ ան կը նշանակէ **հանդիպիլ**. օրինակ՝ «**Սանդուխներուն** վրայ երբ պատահէինք, կը հարցնէին տղուս եւ ամուսնոյս մասին։ Քիչ-քիչ ա՛լ չպատահեցանք **իրարու**, հանդիպած ժամանակ ալ միայն բարեւեցինք ու անցանք» (ՊԲ, էջ 60)։

* Պատմել

Ներգործական բայ է եւ կ'առնէ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր, օրինակ՝ «պատմել **պատմութիւն մը, եղելութիւնը**» եւ այլն։ Ան շատ հակամէտ է առնելու նաեւ վերաբերութեան անուղակի խնդիր մը, որ կրնայ

դրուիլ բացառական հոլով՝ պատմել **հայրենիքէն, լեռնէն ու ձորէն**»²⁴ եւ այլն, նաեւ սեռական հոլով՝ **մասին** կապով հանդերձ. օրինակ՝ «պատմել **գործունէութեան մը մասին, զաւակին մասին**» եւ այլն:

* **Պարտադրել**

Տեսնել ստորեւ **ստիպել** բառայօդուածին տակ:

* **Սպասել**

Չէզոք է եւ տրական հոլով խնդիր կ'առնէ, երբ կը նշանակէ որոշ ժամանակ որեւէ տեղ գտնուիլ՝ մնալ՝ կանգ առնել՝ ակնկալելով մէկուն գալուն, բանի մը տեղի ունենալուն կամ սկսելուն. օրինակ՝ «Հանդիսականները կը սպասէին վարագոյրի **բացուելուն**»: «Այս կալուածները կը սպասեն հմուտ **վերակացուի** մը»: «Կոչնականները կը սպասէին տանտիրոջ **ազդանշանին**»:

Ներգործական է, երբ կը նշանակէ ակնկալել. օրինակ՝ «Իրմէ **բառ** մը, **քայլ** մը, **շարժում** մը կը սպասենք՝ մեր գիրկը ընդունելու համար զինք»:
«Հանրութիւնը անհամբեր կը սպասէր ոճիրի ծալքերուն **բացայայտումը**»:
«Այսպիսի **մերժում** մը (վերաբերում մը) չէինք սպասեր»: Ասոնք շատ զանազանելի կիրարկութիւններ չեն, եւ բայիս խնդրառութիւնը այնքան ալ բիրտղացած չէ հանրօրէն, որքան ալ վաղուց երկփեղկուած ըլլայ ան:

* **Ստիպել, յորդորել, հարկադրել, բռնադատել, պարտադրել**

Ստիպելը սովորաբար կ'առնէ երկու խնդիր. այսպէս՝ կը ստիպենք **մէկը** (հայցական հոլով)՝ **բանի** մը (տրական հոլով):

ա) Առաջինը ստիպողութեան ենթարկուող, ստիպողութիւնը իր վրայ կրող առարկան է՝ անձը կամ անասունը, որ կը դրուի **հայցական** հոլով եւ կը կատարէ ուղիղ խնդիրի պաշտօնը. «Ստիպեցին **զիս**», «Ստիպեցին **թշնամին**»²⁵:

բ) Երկրորդը սովորաբար անորոշ դերբայ մըն է, որ կը դրուի **տրական** հոլով եւ ցոյց կու տայ տուեալ անձին կամ անասունին պարտադրուած գործողութիւնը կամ վիճակը. «Ստիպեցին **զիս ուրանալու** ինքնութիւնս»:
«Ստիպեցին **թշնամին նահանջելու**»²⁶ յետին գիծերը»:

²⁴ Այս բացառականը, խորքին մէջ, գրաբարի պատմական հոլովն է՝ **զհայրենիքէ, զպատերազմէ** եւ այլն, որ նախդիրը կորսնցնելով սովորական բացառական կը ձեւացնէ:

²⁵ Այս խնդիրին հոլովը կը հաստատուի գրաբարեան հետեւեալ օրինակներով եւ՝ *Նոր հայկազեանէն* քաղուած. «Եթէ մի օր ստիպեմ **զդոսա**, մեռանին ամենայն խաշինքը». «Բանն արքային ստիպեաց **զիս**: Ստիպեաց **զնա** եւ ոչ կամեցաւ երթալ»: Բաց աստի՝ նոյն հոլովներով խնդրառութիւն ցոյց կու տան ֆրանսերէնն ու անգլերէնը. “Il a obligé l'élève (հայցական) à s'agenouiller” (տրական): “He obliged the boy (հայցական) to swallow (տրական) the tablet”:

²⁶ Արեւելահայերէնը, այս պարագային, խոտոր կը համեմատի արեւմտահայերէնին, որովհետեւ ան կը յաջողի այս խնդիրը արտայայտելու ուղղական հոլովով, միւս կողմէ՝ ան շնչատր էականերու պարագային ուղիղ խնդիրը կ'արտայայտէ

Արեւմտահայ մամուլէն մէջքերուած ներքոյիշեալ օրինակին մէջ այս հոլովները գլխիվայր շրջուած են. «**Անգարային** (տրական) ստիպեցին բարեփոխումներ **կատարել** (հայցական)», – ուր պէտք է ունենայինք՝ «**Անգարան** ստիպեցին բարեփոխումներ **կատարելու**», կամ «Ստիպեցին **Անգարան** բարեփոխումներ **կատարելու**»:

Ստիպելին խնդրառութիւնը ունի **յորդորելը**. «Ան յորդորեց **նորեկը** աւելի համբերատար **ըլլալու**», – ուր եթէ պարտադիր է հայցականը, ապա բաական խախտու է **ըլլալու** տրականը, որ մաշումի ենթակայ հոլով մըն է, մաշում, որ գրաբարէն կու գայ եւ որուն համար ան չի կրնար պարտադրել ինքզինք:

Ունինք երկու հոմանիշներ՝ **հարկադրել** եւ **բռնադատել**, որոնց խնդրառութիւնը **բոլորովին** կը նոյնանայ **ստիպելին** հետ. այսինքն՝ «Հարկադրեցին (բռնադատեցին) **զիս ուրանալու** ինքնութիւնս»:

Անդին ունինք տակաւին **պարտադրել** բայը, որ նմանապէս հոմանիշ է վերիններուն, բայց եւ այնպէս ունի **բոլորովին հակառակ** խնդրառութիւն. օրինակ՝ «Ստիպեցին **զիս ուրանալու** ինքնութիւնս» (հայց.-տրական), բայց «պարտադրեցին **ինծի ուրանալ** ինքնութիւնս» (տրակ.-հայցական): **Պարտադրել** բայի հայցական հոլով ուղիղ խնդիրը անորոշ դերբայի փոխարէն կրնայ շատ յաճախ ըլլալ հասարակ գոյական մը. օրինակ՝ «Շատ խիստ **սննդականոն** մը պարտադրեցին ինծի»:

Ունինք, վերջապէս, երկու յարաբերաբար հնացած բայեր՝ **հարկաւորել** եւ **պարտաւորել**, որոնք մօտաւոր հոմանիշներ են բերուած չորս բայերուն, սակայն չունին անոնց գործածութեան յաճախականութիւնը, այլ գրեթէ դուրս մնացած են այլեւս արդի հայուն բառապաշարէն: Ասոնք իրենց խնդրառութեամբ կը նոյնանան **ստիպել**, **հարկադրել** եւ **բռնադատել** բայերուն հետ. օրինակ՝ «Մոգերը հարկաւորեցին **հայերը** կրակը **պաշտելու**»: «Գիտես թէ ինչ ծանր **գոհողութիւններու** պարտաւորեց **զիս** այս սէրը» (ԳԶ): «Դաւիթ առ քաղցին ելոյժ զօրէնս, եւ ոչ ոք **պարտաւորեաց զնա**» (Աստուածաշունչ):

Շարահիւսական հոմանշութիւն ունին ասոնց հետ նաեւ **հրահանգել**, **թելադրել**, **մաղթել** եւ այլն, եւ նոյնութիւն կրնան ներկայացնել քիչ մը այն բոլոր բայերը, որոնք անհրաժեշտաբար երկու տարբեր խնդիր կ'առնեն:

* **Վախնալ**. տե՛ս՝ **զգուշանալ**:

* **Վայելել**

Ունի երկու՝ բաական տարբեր նշանակութիւններ. –

ա) Ունենալ, ըմբռնել, հաճոյքով ճաշակել, գոհունակութեամբ օգտագործել, արժանանալ՝ պատիւի, սիրոյ, յարգանքի. իր այս իմաստներով

տրական հոլովով. այսինքն՝ կ'ըսէ՝ «Ստիպեցին **թշնամուն նահանջել...**»: Արեւմտահայերէնը այս պարագային եւ գոնէ առայժմ չի թոյլատրեր նման խնդրառութիւն. ուրեմն պարտադիր կը մնան՝ վերոնշեալ թէ՛ հայցականը, թէ՛ տրականը:

ան ներգործական է եւ կ'առնէ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր. օրինակ՝ «վայելել **համերգ** մը, **համադամ** մը, **կեանքը**» եւ այլն:

բ) Յարմարիլ, պատշաճիլ, վայելչութիւն պարգեւել. իր այս իմաստով ան չէզոք է եւ կ'առնէ տրական հոլով անուղղակի խնդիր. օրինակ՝ «Գլխարկը վայելած է **քեզի**», «Նման վերաբերում չի վայելեր **անոր**», «Հագուստը շատ վայելած է **հարսին**» եւ այլն:

Կար ժամանակ մը, ուր փորձուեցաւ այս իմաստներէն առաջինին յատկացնել **վայլել** ձեւը²⁷, հաւանաբար հետեւողութեամբ Գայայեանի, սակայն փաստօրէն նման զանազանութիւն մը չէ նուիրականացուցած մեր լեզուն, իսկ **վայլել** ձեւը ներկայիս փաստօրէն կ'ընկալուի իբրեւ ռամկաբանութիւն կամ ժողովրդախօսակցական տարբերակ մը, որ չի յաջողիր անցնիլ գրական լեզու: Գալով պատճառական սեռին՝ **վայլեցնել**, քիչ մը զարտուղի է ան. կ'ակնկալուէր որ ունենայինք **վայելել-վայլեցնել**, բայց ահա տիրական է **վայլեցնել** ամփոփ ձեւը, ինչ որ սովորական չէ. բարեհնչութեան սիրոյն՝ սղած է առաջին **ե** ձայնատուրը. օրինակ՝ «Քեզի **չեմ վայլեցներ** նման վարմունք մը»: «Ինք **վայլեց** կեանքը, հարազատներուն ալ **վայլեցուց** զայն»:

* **Վարուիլ**

Տե՛ս ստորեւ՝ «վերաբերիլ»ի աւարտին:

* **Վերաբերիլ**

Արդի հայերէնի մէջ ունի երկու բաական զատորոշ իմաստներ, որոնք իրենց կարգին կ'ենթադրեն երկու տարբեր խնդրառութիւններ:

ա) Որեւէ կապ կամ առնչութիւն ունենալ, պատկանիլ, ուղղուիլ. իր այս իմաստով ան կը պահանջէ տրական հոլով խնդիր մը, որ սովորաբար անձի անուն է, յաճախ՝ վերացական հասկացութիւն մը, հազուադէպ՝ իրի անուն. օրինակ՝ «Այս գործիքները կը վերաբերին **ատաղձագործին**»: «**Ինծի՞** կը վերաբերի այդ նկատողութիւնը»: «Նման սեղմումներ կը վերաբերին միայն **բանակայիններուն**»: «Տարիէն աւելի էր որ կը տեսնուէի հետը՝ առանց ո՛ր **ընտանիքին** վերաբերիլը գիտնալու»:

բ) Այս կամ այն կերպ վարուիլ որեւէ անձի, առարկայի, երեւոյթի հետ. իր այս իմաստով ան կ'առնէ **հանդէպ** կամ **հետ** յետադրութիւնը՝ տրական հոլով խնդիրով մը. օրինակ՝ «Պարտինք յարգանքով վերաբերիլ մեր **ստո-**

²⁷ Այսպէս մտածած է Աճառեան, որ արեւմտահայ իրականութենէն կտրուած էր 1900ականներէն սկսեալ (*Հայոց լեզուի պատմութիւն*, Բ., էջ 563): **Վայլել**՝ կեանքի հաճոյքներն ու բարիքները ըմբոշխնելու իմաստով, կը գտնենք Մալխասեանի բառարանին մէջ եւս: Սակայն Ակադեմիայի քառահատորը դուրս ձգած է զայն արեւելահայերէնէն, նոյնը ըրած է Էդուարդ Աղայեան, եւ շատ ճիշտ վարուած են անոնք, վասնզի արդի գրական զոյգ աշխարհաբարները հաւասարապէս կը մերժեն այս ձեւը:

րադասներուն հանդէպ»: «Բանուորներուն հետ շատ զգուշ կը վերաբերի»²⁸:

Շատ նուրբ տարբերութիւն մը կայ երկու յետադրութեանց կիրարկութեան միջեւ. ա) **հանդէպի** պարագային վերաբերումը միակողմանի արարքի տպատրութիւն կը ձգէ. ան որեւէ ձեւով չի յուշեր ստորադասներու վերաբերումին բնոյթը. բ) **հետի** պարագային զգալի է վերաբերմունքային ինչ-որ փոխադարձութիւն մը, ջերմութիւն մը, որ կը թելադրուի **հետի** իմաստէն:

Վերաբերում ունենալ. նոյնանիշ է երկրորդ իմաստին հետ, ունի նոյն խնդրառութիւնը՝ վերաբերում ունենալ **մէկուն հանդէպ:** Արեւելահայերէնի ազդեցութեամբ՝ բացառուած չէ **դէպի** կապով լրացումը **հանդէպի** փոխառէն. օրինակ՝ «Ուսուցիչները ...ցուրտ **վերաբերում ունին դէպի մեզ**» (ԵՕ, *Փանջունիի ի Վասպուրական, Է. նամակ*):

Վերաբերում ցոյց տալ. հոմանիշ է նախորդին, սակայն կը փոխուի խնդրառութիւնը. սա կ'առնէ տրական հոլով խնդիր՝ տալ բայի թելադրանքով. օրինակ՝ «Ան կիրթ **վերաբերում ցոյց տուաւ իր պաշտօնակիցներուն**». «Շատ բիրտ **վերաբերում ցոյց կու տայ ստորադասներուն**»:

Վարուիլ. հոմանիշ է **վերաբերիլի** երկրորդ իմաստին. լրացումը կապական է՝ **հանդէպ եւ հետ** յետադրութիւններով, եւ կրնայ ըլլալ որեւէ առարկայանիշ բառ. օրինակ՝ «Լաւ վարուիր **անոր (աշակերտներուն)** հետ-հանդէպ» եւ այլն: Նրբերանգային նոյն տարբերութիւնը երեւան կ'ելլէ **հետ** եւ **հանդէպ** կապերուն միջեւ: **Հետի** պարագային աւելի սերտութիւն մը, մտերմութիւն մը, ջերմութիւն մը կայ ենթակային ու խնդիրին միջեւ, մինչ **հանդէպի** պարագային այդ յատկութիւնները կը բացակային:

Կրնայ կիրարկուիլ առանց խնդիրի եւս, ընդհանուր նշանակութեամբ մը. օրինակ՝ «Չենք գիտեր, թէ ան ինչպէ՛ս կը վարուի տան մէջ կամ պաշտօնատեղին»:

* **Վկայել**

Ներգործական բայ է, ուստի կ'առնէ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր, սակայն ասի պատճառ մը չէ, որ առնէ այլ հոլով խնդիր եւս, ինչպէս կը պատահի ասացական բայերու պարագային. օրինակ՝ «Բոլոր ընկերները վկայեցին **անոր ջանասիրութիւնը**» եւ «Բոլոր ընկերները վկայեցին **անոր ջանասիրութեան մասին**»:

Ինչպէս կը տեսնենք հոմանիշ կամ համարժէք լրացումներ են ուղիղ խնդիրն ու անուղղակի խնդիրը: Թէեւ ուղիղ խնդիրը միշտ ալ աւելի ուժգին կ'ընդգրկուի բային կողմէ եւ աւելի ազդու լրացում է²⁹:

---

²⁸ Արեւելահայերէնը բ. իմաստը կ'արտայայտէ **վերաբերուել** բայաձեւով, որ կրատրական չէ, այլ չէզոք, երբեմն առանց որեւէ յետադրութեան, բայց նաեւ **հետ, հանդէպ** եւ **դէպի** յետադրութիւններով հանդերձ. օրինակ՝ «Նա **մեզ հետ** շատ զգուշ **վերաբերուեց**»:

Պատմել ասացական բայը կրնայ առնել երեք զուգահեռ հոմանիշ լրացումներ՝ **պատմել անցեալը, պատմել անցեալէն, պատմել անցեալի մասին**:

* **Վնասել**

Կը նշանակէ կորսնցնել, եւ իր այս իմաստով ան ներգործական սեռի է, ուրեմն հայցական հոլով ուղիղ խնդիր կ'առնէ. օրինակ՝ «հարիւր **ոսկի** կորսնցնել» եւ այլն: Երբ այս կապակցութիւններէն զեղչենք առարկայանիշ բառը, մնացեալը այլեւ ուղիղ խնդիր չէ, այլ չափի պարագայ. օրինակ՝ «Ես **հարիւր** կորսնցուցի, դուն **յիսուն**»:

Վնասել կը նշանակէ նաեւ որեւէ վնաս պատճառել, խեղել, ւերել, եղծել, եւ այս պարագային չէզոք սեռի է եւ կ'առնէ տրական հոլով անուղղակի խնդիր. օրինակ՝ «կարկուտը վնասեց **ծաղիկներուն**», «անքնութիւնը կը վնասէ **առողջութեան**» եւ այլն: Այս վերջին կիրարկութեամբ՝ **վնասել** համարժեք է **վնաս տալ** ու **վնաս պատճառել** յարադրական բայերուն. այսպէս՝ կարկուտը **վնաս տուաւ** կամ **պատճառեց** ծաղիկներուն:

* **Տատանիլ, տատանսիլ, վարանիլ**

Ասոնք որոշ չափով հոմանիշներ եւս են: Ունին նոյն տրական հոլով խնդրառութիւնը. օրինակ՝ «կը տատանէր **առնելու**», «Հոփսիմէ կը վարանէր դուրս **ելլելու**» (ԱԱ, էջ 72):

* **Տեղեկանալ**

Չէզոք սեռի բայ է, ուրեմն չի կրնար ուղիղ խնդիր առնել, սակայն կ'առնէ երկու անուղղակի խնդիր՝ բացառական եւ տրական: Բացառական հոլով կը դրուի այն խնդիրը, որ ցոյց կու տայ ստացուած կամ ստացուելիք տեղեկութեան աղբիւրը, ուրկէ ծնունդ կ'առնէ կամ պիտի առնէ տեղեկութիւնը՝ «տեղեկանալ **թերթէն**», իսկ տրական հոլով կը դրուի այն խնդիրը, որ ցոյց կու տայ տեղեկութեան ընդգրկած առարկան, այն, որուն մասին տեղեկութիւն կը տրուի կամ պիտի տրուի՝ «տեղեկանալ **կացութեան**»:

Ունի **ծանօթանալ** բայի խնդրառութիւնը, որ անելի հեշտ կը կառավարուի արդի արեւմտահայուն կողմէ: Օրինակ՝ «Մենք **թերթէն** տեղեկացանք (ծանօթացանք) **իրավիճակին**»: «**Քեզմէ** կ'ուզեմ տեղեկանալ **իրողութեան**»: «**Հեռատեսիլէն** տեղեկացաւ **մանրամասնութիւններուն**»: «**Ականատեսէ** մը տեղեկացայ եղելութեան **իսկութեան**»: Մելքոն Կիւրճեան կը հայթայթէ հետեւեալ ճիշտ օրինակը. «Արփիա՛ր, իր **պատմութեանը** տեղեկացի՛ր նոյնիսկ իր **բերնէն**» (ՆԳԲ, էջ 39):

Բարդ նախադասութեան պարագային, երբ **տեղեկանալ** բայը կը գտնուի գլխատր նախադասութեան մէջ, ապա երկրորդական նախադասութիւնը կ'ընկալուի իբրեւ անուղղակի խնդիր եւ ոչ թէ ուղիղ խնդիր, ինչ-

²⁹ Լրացական նոյնպիսի զուգահեռութիւն կրնան ունենալ այլ ասացական ու մտածական բայեր եւս, ինչպէս՝ **լսել, երազել, ենթադրել, յայտնել, հարցնել, մտածել**. օրինակ՝ «Կը մտածէ ճամբորդել» եւ «Կը մտածէ ճամբորդելու մասին»:

պէս կը թուի ոմանց. օրինակ՝ «Ուշ երեկոյեան տեղեկացանք, **թէ օդակայանը փակ է**»³⁰:

Տեղեկանալին հոմանիշ են **տեղեակ դառնալ, տեղեակ ըլլալ, տեղեակ պահուիլ** վերլուծական կառոյցները, որոնք, չէզոք սեռի ըլլալով, ունին նոյն խնդրառութիւնը. օրինակ՝ «Անձամբ **քեզմէ** կ'ուզեմ տեղեակ դառնալ/ըլլալ/պահուիլ **կացութեան**»:

Ըստ այսմ՝ սխալ է հետեւեալը. «Սուրիա ամէն օր տեղեակ կը դառնար բանակցութեանց **արդիւնքէն**». պէտք է ըլլայ **արդիւնքին**: Բացառական հոլովը այս պարագային վերապահուած է տեղեկութիւնը տուող աղբիւրին. այսպէս՝ «Սուրիա ամէն օր իր **պատուիրակէն** տեղեակ կը դառնար բանակցութեանց **արդիւնքին**»³¹: Սխալ է հետեւեալ կիրարկութիւնը եւս. «Ինք ալ ուզած էր զիս տեղեակ պահել այդ **հրատարակութենէն**» (Հատ-տէճեան), - որ պէտք է ըլլայ **հրատարակութեան**:

Ունինք **տեղեակ մնալ** չէզոք սեռի յարադրութիւնը, որ զգալիօրէն հոմանիշ է նախորդին, սակայն ունի խնդրառական որոշ տարբերութիւն. օրինակ՝ «Մայրը զակին **մահուան** տեղեակ մնաց **ընկերներուն միջոցաւ**»: «Պայթումի **տարողութեան** տեղեակ մնաց **շնորհիւ անցորդի մը**»:

Ուրեմն ի գորտ կը մնայ տրական հոլով խնդիրը, իսկ բացառական հոլով անուղղակի խնդիրը կը վերածուի կապական լրացումի, որ միջոցի անուղղակի խնդիր կը ձեւացնէ³²:

³⁰ Հարցում՝ տեղեկացանք ի՞նչ բանի (եւ ոչ թէ՛ ի՞նչ), - «թէ օդակայանը փակ է», - ուրեմն՝ յանգման անուղղակի խնդիր:

³¹ Այս ածականին տրական հոլով խնդրառութիւնը ունի պատմական խոր վաղեմութիւն. ան շատ լայն տարածում ունի աշխարհաբարի մէջ եւս. ստորեւ բնագրային օրինակներ՝ ա) **Նոր հայկազեան**՝ «Ես ճանապարհին տեղեակ եմ»: «Կենաց իմոց տեղեակ են ամենայն հրեայք»: «Տեղեակ եղեալ մերոյ անքակ միաբանութեան»: բ) **Մալխասեանց**՝ «Ես տեղեակ եմ նրա մտադրութեան»: «Տեղեկացաւ երկաթուղու բարդ գործին»: գ) **Ակադեմիայի քառահատոր**՝ «Շատ կը ցանկանայի տեղեկանալ ձեր աշխատութեան պարունակութեանը»: դ) **Յովհ. Թումանեան**՝ «Ու յալտեան էլ մնացին քնած՝ // Դալին անտեղեակ, ցափն անտարբեր...»: ե) **Գ. Զոհրապ**. «Ա՛լ տեղեակ է ամէն անցած-դարձածին» («Մամայիդ բարեւ ըրէ՛»): զ) **Օտեան**՝ «Այս ալ ոչ նուազ գայթակղութիւն կը պատճառէ խնդրին տեղեակ կուսակցականներուն մէջ: է) **Շահնուր**՝ «[Սոլժենիցին] տակաւին անտեղեակ իր վիճակի ծանրութեան՝ բարձրէն կը նայի շրջապատին վրայ» (*Յառաջ*, 24-26 փետրուար 1974): ը) **Ս. Վահագն**՝ «Իրեն համար ես միշտ անտաշ էի՝ կենցաղագիտական տարրական օրէնքներուն անտեղեակ»: Այսուհանդերձ կը հանդիպին խախտումներ ի նպաստ բացառականին. զանց կ'ընենք օրինակները: Առ այս՝ Վալերի Միրզոյեան չի վարանիր սխալ կոչելու տրական հոլով խնդրառութիւնը (*Ճարտասանութիւն*, բ. տպ., էջ 233): Իսկ Ռաֆայէլ Իշխանեան ճիշտ կը սեպէ երկուքն ալ (*Արդի հայերէնի շարահիւստութիւն*, էջ 273):

³² Ի՞նչ միջոցով տեղեակ մնաց, - **ընկերներուն միջոցաւ** եւ **ընկերներուն շնորհիւ**:

Տեղեկացնել պատճառականը կը փոխէ տուեալները իր բնութեան բերումով. բաղդատել՝ «Ես թերթէն տեղեկացայ եղելութեան», բայց «Թերթը ինծի տեղեկացուց եղելութիւնը»³³:

Տարբեր խնդրառութիւն ունին **տեղեակ դարձնել** եւ **տեղեակ պահել** յարադրաւոր բայերը, որոնք սեռով ներգործական են. ըստ այսմ՝ հայցական հոլով կը դրուի տեղեկութիւնը ստացող առարկային (իմա՝ անձին) անունը, մինչ տեղեկութեան բովանդակութիւնը կամ առարկան, որուն մասին կը տրուի տեղեկութիւնը, կը շարունակէ մնալ տրական հոլով: Օրինակ՝ «Ոստիկանը տեղեակ պահեց **զինք** ոճիրի **ծալքերուն**». ո՛չ՝ **ծալքերէն**: Կամ՝ «Ընթերցող մը տեղեակ պահեց **զիրենք** գիրքի **բովանդակութեան**». ո՛չ՝ **բովանդակութենէն**: Այս օրինակներու ուղղական հոլով ենթականերու՝ **ոստիկանի** եւ **ընթերցողի** փոխարէն կամ անոնց կից կրնայ նմանապէս կիրարկուիլ բացառական հոլով լրացում մը՝ իբրեւ տեղեկութեան բխման աղբիւր, ինչպէս տեսանք վերը. օրինակ՝ «**Քարտուղարութենէն** տեղեակ պահեցին **զինք** զաւկի **թռչակին**»: «Ընթերցող մը իր **գրասենեակէն** տեղեակ պահեց **զիրենք** գիրքի **բովանդակութեան**»:

Բոլորովին հոմանիշ են եւ ունին նոյն խնդրառութիւնը **տեղեակ պահել** եւ **տեղեակ դարձնել**. այսպէս՝ «Ոստիկանը տեղեակ դարձուց **զինք** ոճիրի **ծալքերուն**»: «Գրեցի այս բոլորը...տեղեակ պահելու համար **ձեզ իրադարձութիւններուն**» (ՎՎ, 374):³⁴

Վերոնշեալներուն հետ իմաստային շփման եզրեր ունի **իմանալ** (իմացնել) ներգործական բայը, որ սակայն իր սեռին բերումով ունի տարբեր խնդրառութիւն: Վերոնշեալներուն տրական հոլով յանգման խնդիրը, որ անունն է տեղեկութեան առարկային, այստեղ կը դառնայ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր, մինչ տեղեկութեան աղբիւրը կը շարունակէ պահել իր բացառական հոլովը. բաղդատել՝ «Ես **թերթէն** տեղեկացայ **եղելութեան**» եւ «Ես **թերթէն** իմացայ **եղելութիւնը**»:

Իմացնել պատճառականին խնդրառութիւնը կը նոյնանայ **տեղեկացնել** պատճառականի խնդրառութեան հետ. բաղդատել. «Ոստիկանը հանրութեան տեղեկացուց ոճիրին **ծալքերը**» եւ Ոստիկանը հանրութեան իմացուց ոճիրին **ծալքերը**:

Ընթացիկ թերացումները կը վերաբերին տրական հոլովի փոխարէն բացառականի գործածութեան. «Մենք այս գիրքին **բովանդակութենէն** տեղեակ ենք», - ո՛չ. տեղեակ ենք **բովանդակութեան**: «**Իրողութենէն** տեղեակ ես», - որ պէտք է ըլլայ **իրողութեան**: Նաեւ՝ «Սաշիկ Աֆեան հա-

³³ Նկատել՝ **ես>ինծի, թերթէն>թերթը, եղելութեան>եղելութիւնը**:

³⁴ **Իրազեկը**, հոմանիշ ըլլալով **տեղեակին**, կրնայ ազատօրէն փոխարինել այս վերջինը վերլուծական բոլոր կիրարկութեանց մէջ՝ **իրազեկ դառնալ, իրազեկ պահուիլ, իրազեկ պահել, իրազեկ մնալ**:

լաստած է, թէ ինք տեղեակ չէ նման կառույցի մը **գոյութենէն**» (*Նոր Յաւաք*, թիւ 497),– պէտք է ըլլայ՝ **գոյութեան**:

Ունինք **տեղեկացնել** բայը, որ ունի կրկնակ խնդրառութիւն. մէկը տեղեակ պահուող կամ տեղեկութիւնը ստացող առարկան է, որ բանական է-ակ մըն է ընդհանրապէս, եւ կը դրուի տրական հոլով. իսկ միւրը՝ տրուած տեղեկութիւնը, որ ուղիղ խնդիր է եւ կը դրուի հայցական հոլով. օրինակ՝ «**Իրենց** տեղեկացուցինք այս բոլոր **հաշիւները**»: «Այդ լուրը **տնօրէնին** եւս **տեղեկացուր**»:

Ոչինչ կ'արգիլէ, որ այս բայը, ուղիղ խնդրի փոխարէն, ունենայ վերաբերութեան խնդիր մը, որ կը ձեւաւորուի բացառական հոլովով եւ «մասին» յետադրութեամբ. օրինակ՝ «Այս **որոշումին մասին** թող տեղեկացնեն իրենց **շարքերուն**»:

Շատ սովորական է ստորադասական նախադասութեան կիրարկութիւնը եւս՝ իբրեւ ուղիղ խնդիր. օրինակ՝ «**Իրենց** տեղեկացուցի, **թէ պաշտօնս պիտի ձգեմ**»: «Թող տեղեկացնեն **հանրութեան, թէ ի՞նչ կը պահանջեն**»:

Ամենաշատ տարածուած սխալը, այս պարագային, գլխաւոր նախադասութեան մէջ, տրական հոլով անուղղակի խնդրին՝ տրականի փոխարէն հայցական հոլովով կիրարկութիւնն է. օրինակ՝ շատ սովորական է կարդալ արեւմտահայ մամուլի մէջ այսպիսի նախադասութիւններ. «**Զիրենք** տեղեկացուց³⁵, թէ պաշտօնս պիտի ձգեմ»: Աւելի յաճախական են սապիսիները. «**Զիրենք** տեղեկացուցինք այն մասին, թէ կրակոցները հանդիպակաց դիրքէն էին»: Թերեւս բարդ նախադասութեան ծիրէն ներս քիչ մը դժուար է անդրադառնալ գործուած լեզուական համբակութեան, մանաւանդ անվարժ ականջներուն: Եթէ այս երեւոյթը փոխադրենք պարզ նախադասութեան ծիր, սխալը իսկոյն կը նշմարուի. օրինակ՝ ճիշտ է «**Իրենց** տեղեկացուցինք այս բոլոր **հաշիւները**», բայց սխալ է՝ «**Զիրենք** տեղեկացուցինք այս բոլոր **հաշիւները**»:

Ուրիշ բան է **տեղեկութիւն ունենալ** յարադրութիւնը. «Մենք տեղեկութիւն չունինք այդ **դէպքերէն**», որ է «այդ **դէպքերու մասին**» կամ «այդ **դէպքերուն վերաբերող**», ուր ընդգծուած լրացումները վերաբերութեան անուղղակի խնդիր են:

Իսկ երբ լրացումը անձի անուն է, այդ պարագային ան կ'ունենայ երկու տարբեր իմաստներ. օրինակ՝ «Մենք տեղեկութիւն չունինք **Մարկոսէն**»՝ կը նշանակէ. ա) Մարկոսէն (անջատման խնդ.) տեղեկութիւն չենք ստա-

³⁵ Այսպիսի խնդրառութիւն մը թելադրողը ֆրանսերէն *informer* եւ անգլերէն *to inform* բայերն են, որոնց խնդրառութիւնը տարբեր է մերինէն եւ որոնց սակայն մեքենաբար կը հետեւի յատկապէս թարգմանողը, բայց նաեւ գրողն ու խօսողը:

ցած կամ Մարկոսը մեզի տեղեկություն չէ դրկած: ք) Մարկոսին մասին (վերաբերության խնդ.) տեղեկություն չենք ստացած³⁶:

Բայական խնդրառությունը շատ յաճախ ենթակայ է խաչաձեւումի՝ մտքին մէջ անոնց, որոնք բազմալեզուեան են. այդ խաչաձեւումը կրնայ յառաջանալ մէկ կողմէ հայերէնի տարբերակներուն միջեւ, միւս կողմէ՝ հայերէնի ու օտար լեզուներու միջեւ:

Հայերէնի բայերու խնդրառությունը ընդհանրապէս կայուն է մեր լեզուի բոլոր ծանօթ դրսեւորումներուն՝ գրաբարի, միջին հայերէնի, արեւելահայերէնի ու արեւմտահայերէնի ընթացքին. այսուհանդերձ կան կարգ մը տեղաշարժեր եւս, որոնք յաճախ շփոթեցուցիչ են. օրինակ՝ գրաբարեան **աշակերտել** եւ **աղաչել** բայերը ներգործական էին, - հաւանաբար՝ երկսեռ, - «**աշակերտեցէ՛ք զնոսա**»³⁷, «**աղաչեմ զքեզ**» եւ այլն, մինչ աշխարհաբարի մէջ ասոնց երկուքն ալ չէզոք բայեր են՝ «**աշակերտել մէկուն**», «**աղաչել մէկուն**», եւ չեն կրնար հայցական հոլով ուղիղ խնդիր առնել: Տարբերություն կայ արեւելահայերէնի ու արեւմտահայերէնի միջեւ եւս. օրինակ՝ արեւելահայը կը ձեռնարկէ³⁸ **բան** մը եւ կը գիտակցի **իրողություն** մը, արեւմտահայը կը ձեռնարկէ **բանի** մը եւ կը գիտակցի **իրողութեան** մը. օրինակ՝ «Անոնք կը գիտակցին իրենց նախնիներուն **դերակատարութեան**» (*Ազդակ*, 4-4-15): Տարբերություն կայ հայերէնի եւ օտար լեզուներու միջեւ. օրինակ՝ ֆրանսացին կը հայցէ **մէկը** (*supplier quelqu'un*), մինչ հայը կը հայցէ **մէկէն** (նոյնպէս ալ գրաբարը՝ «Հայցեմք ի քէն, Տէ՛ր բարեգութ»), անգլիացին ու ֆրանսացին կը հետեւին **մէկը** (*to follow someone, suivre quelqu'un*), մինչ հայերէնը՝ արեւելահայերէն թէ արեւմտահայերէն, կը հետեւի **մէկուն**: Այս պայմաններու մէջ յաճախ հակում ունինք շփոթելու ծանօթ լեզուի բային խնդրառությունը մէկ ուրիշի հետ, օրինակ՝ հայերէնինը ֆրանսերէնին հետ կամ հակառակը: Նման փոխազդեցություններու կամ խաչաձեւումներու առաջքը կ'առնուի մասնատրաբար ընտիր հեղինակնե-

³⁶ Գրաբարը շատ բացայայտ էր. առաջինը կը թարգմանէր «ի Մարկոսէ» (բացառական հոլով), իսկ երկրորդը՝ «զՄարկոսէ» (պատմական հոլով):

³⁷ Գրաբարի մէջ **աշակերտել** կը նշանակէ սորվեցնել, կրթել, ինչպէս կ'ընէ վարդապետը կամ ուսուցիչը, եւ այն իմաստով բերուած է օրինակը: Աշխարհաբարի մէջ ան կը նշանակէ սորվիլ, ինչպէս կ'ընէ աշակերտը՝ յարաբերաբար ուսուցիչին կամ վարպետին*: Գրաբարը կրնար ըսել նաեւ. «Կամեցաւ ուսուցանել **զուգէտսն**» (Բ. Մակ., Է, 2):

*Ենթադրելի է, որ այս բայը մտածուած է նաեւ իբրեւ «աշակերտ դարձնել», որով կ'արդարանայ հայցական խնդրառությունը:

³⁸ Մեր շփումները այնքան դիւրացան ու ամեացան արեւելահայերէնի հետ, որ ահա քանի մը տարի է մեր աչքերուն առջեւ իսկ **ձեռնարկել** չէզոք բայը տրական հոլովի չափ ալ հայցական հոլով ուղիղ խնդիր առնել սկսած է, եւ ոչինչ կ'արգիլէ այս ընթացքով, որ ան բոլորովին սեռափոխ դառնայ: Եւ ոչ միայն ինք միայն:

րու ընթերցումով եւ խոր ուշադրութեամբ. այլապէս երեւոյթին ակնարկող տեսական գրականութեան ընթերցումը հազիւ թէ օգտակար կարենայ ըլլայ այս պարագային. ան կրնայ առաւելագոյնը՝ հարցը լուսարձակի տակ դնել միայն եւ զգուշացնել:

Խնդրառական ծիրէն ներս պատշաճ է ակնարկել երկու կարեւոր միտումներու, որոնք այլեւս 2020-ական իրողութիւններ են եւ հետզհետէ աւելի զարգանալու բոլոր նշանները ցոյց կու տան:

Ասոնցմէ առաջինը բաղադրեալ բայերու անորոշ դերբայի **ուղղականածէն** կիրարկումն է **տրականի**, իսկ երբեմն ալ **բացառականի** փոխարէն. օրինակ՝ փոխանակ ըսելու «կը պատրաստուիմ **երթալու**»՝ հակամէտ ենք ըսելու՝ «կը պատրաստուիմ **երթալ**» (ըստ Այտընեանի՝ գրաբարի հետետողութեամբ, էջ 222): Նոյն ձեւով ալ սխալ կիրառութիւններ են՝ «Ստիպուեցանք **հրաժարիլ** նման ճամբորդութենէ», «Հրաւիրեցին **հաշտուիլ** այս կացութեամբ», «Այս քայլերը կը միտին **խախտել** հաւասարակշռութիւնը», «Մեր ընկերները ստիպուած են **պահանջել**»: «Համբարձում աղա ժամացոյցը մէջտեղ կը հանէր, երբ հարկ տեսնուէր զայն **լարել եւ ուղղել**» (ՅՊ, «Համբարձում աղա»): Բոլորն ալ պէտք է դրուէին տրական հոլով: Բայց ահա աշխարհաբարը լայնօրէն թոյլատու է հոլովական այս «մեղանջում»-ներուն հանդէպ, պայմանաւ անշուշտ որ չգործոին սապիսի մերժելի կիրարկութիւններ. օրինակ՝ «Չորս հոգի բաւական չէին **կրել** այնչափ... ծանրաբեռնեալ ննջեցեալն» (ՅՊ, *Ազգային ջոջեր*, «Խորէն Գալֆայեան»), – ուր **կրել** ուղղականը գոնէ առայժմ անընդունելի է, եւ պէտք է ունենայինք **կրելու** տրականը: Այնպէս ալ՝ «Բնաւ պէտք չունիմ **գիտնալ**, թէ Մարտիրոս աղան որուն տղան է» (Նոյն, *Մեծապարիս...*):

Մինչդեռ այս նոյն բայերուն խնդիրը հարկադրաբար եւ աներկբայօրէն տրական հոլով կը դրուի մեր զոյգ բարբառներուն մէջ, եթէ ան գոյական մը կամ որեւէ առարկայանիշ բառ է. այսպէս՝ «պատրաստուիլ **ճամբորդութեան**», «հրաւիրել **հաշտութեան**» եւ այլն:

Արեւմտահայերէնի մէջ առ այժմ թիրախը միայն վերոնշեալ տրական հոլովն է, մինչ արեւելահայերէնի մէջ այլ հոլովներու՝ յատկապէս բացառականի, երբեմն ալ գործիականի չքացումն ալ սովորական է, ինչպէս՝ «Ես երջանիկ եմ **լսել**...կարեւոր մտքեր» (Նիկոլա Նիկողոսեան, *Արուս Ոսկանեան*)՝ փոխանակ **լսելով**: «Հրաժարուէ՞ր իր գօրքի վրայ կրակողներին **պատասխանել**» (*Ազգ*, 3-6-16)՝ փոխանակ **պատասխանելուց**: «Արկատիո Երկրորդը դադարել էր **պատկանել** իր ընտանիքին»՝ փոխանակ **պատկանելուց**³⁹:

³⁹ Գաբրիէլ Կարսիա Մարկէս, *Հարիւր տարուայ մենտիօն*, թրգմ.՝ Ռուբէն Յովսէփեան, «Սովետական գրող», Երեւան, էջ 260)

Այսուհանդերձ արեւմտահայ մամուլն ալ մէջ ընդ մէջ կը պարզէ նոյն ձգտումը. օրինակ՝ «Օպամա Էրտողանը կը նկատէ միապետական դեկավար մը, որ **կը հրաժարի օգտագործել** իր հսկայական բանակը...» (Ազդակ, 12-3-2016, էջ 10),– առ այժմ ենթադրելի է սակայն, թէ այսպիսիները արեւելահայերէնէ փոխադրումի առթիւ անուշադրաբար սպրդած զարտուղութիւններ են, սակայն ոչինչ կ'արգիլէ, որ անոնք հետզհետէ գետին շահին ու ընդհանրանան:

Աւելցնենք, որ մեր զոյգ բարբառներուն մէջ հաւասարապէս գոյական կամ առարկայանիշ խնդիրներու հետ բացառական հոլովը անշեղօրէն կը պարտադրէ ինքզինք. այսպէս՝ «խուսափիլ **առերեսումէ(ից)**», «զգուշանալ **վարակներէ(ից)**», «հրաժարիլ **հատուցումէ(ից)**» եւ այլն:

Անդին, յատկապէս արեւմտահայերէնի մէջ, կայ հակադարձ երեւոյթ մըն ալ. կարգ մը ներգործական բայեր տրական հոլով (դերբայական) խնդիր կ'առնեն՝ ենթադրաբար ֆրաներէնի ազդեցութեամբ. օրինակ՝ հակամէտ ենք ըսելու. «Ան մոռցաւ պարտքը **տալու**». (*oublier de...*), մինչդեռ պէտք է ըսել **տալ**՝ հայցական հոլով: Նաեւ՝ «Ասանկ ջերմեռանդ անձ մը քահանայ **ձեռնադրելու** փափաքող եպիսկոպոսին հասցէն մեր գրասենեակը թող դրկէ» (ՅՊ, *Երկեր*, 6, էջ 43): Պարզ է, որ պէտք է ունենայինք **ձեռնադրել**: Այլեւ՝ «Մարդիկ...սկսած են ինքզինքնուն ներել քննադատութիւններ **անելու**, մեզի հետ **վիճելու**, մեզի դէմ **ելլելու**» (ԵՕ, *Փանջունի ի Վասպուրական*, Թ. նամակ): «Ո՛չ իրենք պիտի կրնան առաջ անցնիլ եւ ո՛չ ալ մեզի թոյլատրեցին առաջ **անցնելու**» (Քասիմ, *Օրուան մտածումներ*, էջ 400): Եղիշէի *Վասն Վարդանայ...*-ի նախաբանին մէջ Երուանդ ՏէրՄինասեան կը գրէ. «Մեր նպատակը չէ այստեղ **տալու** Եղիշէի կենսագրութիւնը»⁴⁰:

Յաջորդը, որ ահա մօտաւորապէս երկու տասնամեակէ ի վեր կը ցուցաբերէ արդի արեւմտահայերէնը, մասնատրաբար **անձի** անուններու, բայց նաեւ **իրի** անուններու՝ տրական հոլովով իբրեւ ուղիղ խնդիր հանդէս գալու երեւոյթն է, որ հետզհետէ ընդհանրանալու շատ զօրաւոր միտում ունի. ստորեւ օրինակներ անձի անուն տրական հոլով ուղիղ խնդիրներու⁴¹. «Տարեկից **օրիորդներուն** պարի հրաւիրեցին» (**օրիորդները** հրաւիրեցին), «անոնք **մեզի** կը մխիթարեն» (**մեզ** կը մխիթարեն), «փորձեց զգուշացնել հայ **ղեկավարներուն**» (զգուշացնել **ղեկավարները**) եւ այլն: Նաեւ՝ «Ազդեցիկ մարդու մը երիտասարդ որդին **քրոջը** եւ **կնոջը** կ'անար-

⁴⁰ «Առաջաբան», Եղիշէի վասն Վարդանայ եւ հայոց պատերազմին, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ հրատ., [քննական բնագրի բաղդատութիւն՝ Երուանդ Տէր Մինասեան], Երեւան, 1957, էջ V:

⁴¹ Երեւոյթը այնքան ալ նորութիւն չէ կարծես. անշի քան դար մը առաջ Արփիարեան կը գրէր. «Ո՛րքան հեռուները կը տանին **ինձի** այս զգացումները» (էջ 87):

գէ. **մէկուն** հրապարակով կ'ապտակէ, **միւսին** ալ անխնայ կը ծեծէ (Սոնա Չեյթեան, *Հայ կնոջ կեանքի ուղիներով*, էջ 186) (փոխանակ՝ կ'անարգէ **քոյրը** եւ **կինը**. կ'ապտակէ **մէկը**, կը ծեծէ **միւսը**):

Հոլովի փոփոխութեան միակ թիրախը անձի անունները չեն, այլ նաեւ ոչ-անձի անուններն են. օրինակ՝ «Իրաք պիտի հարուածէ բոլոր օտար **օղանաւերուն**» (հարուածէ **օղանաւերը**), «Պաղտատ զգուշացուց **Իրանին** եւ **Թուրքիոյ**» (զգուշացուց **Իրանն ու Թուրքիան**):

Այլ խօսքով՝ մենք կ'ընթանանք արեւելահայերէնի ճամբով՝ որոշ տեղ մը գերազանցելով ալ զայն⁴², որ շատ վաղուց որդեգրած է այս ուղին: Սա աշխարհաբարի վրէժն է պատմական հայցականի կորուստի հաշուոյն: Անձի անուն տրական հոլովի կիրարկութիւնը ուղիղ խնդրի պաշտօնով արդէն շատ լայնօրէն տարածուած է ռամիկին մէջ. արեւմտահայ քերականագիտութիւնը կեղծ խնդրառութիւն մը փորձեց պարտադրել մեր բարբառին, թէ՛ «ուղիղ խնդիրը հայցական հոլով կը պահանջէ»: Ահա այդ սխալն է, որ կամաց-կամաց, սակայն հաստատ քայլերով կը սրբագրուի, եւ մեր բարբառը կը ջանայ ենթական եւ ուղիղ խնդիրը զանազանել ըստ ձեւի՝ առաջինը դնելով ուղիղ ձեւով, ըսենք՝ **ուղղական հոլով**, իսկ երկրորդը՝ տրականաձեւ, պարզապէս **տրական հոլով**: Այսինքն՝ փոխանակ ըսելու՝ «**Կարոն կը սիրէ Մարոն**», ուր սիրողն ու սիրուողը ունին նոյն հոլովը, ան կը նախընտրէ ըսել՝ «**Կարոն կը սիրէ Մարոյին**», ուր սիրողն ու սիրուողը ունին յստակօրէն տարբերակուած հոլովներ: Այս կիրարկութիւնները սխալ անուանելը պարզապէս լեզուական անիրապաշտութիւն է. տեղի ունեցածը ուրիշ բան է:

Փորձենք նաեւ վերծանել հետեւեալը. «**Համագումարը** պիտի պատուէ նաեւ **Մեծի տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսը**», - ճիշտ ո՞վ պիտի պատուէ զո՞վ...:

Ուշադրութիւն. խնդրառական բազմաձեւութիւն չեն ներկայացներ սա-պիսիները՝ **ծխալ** եւ **ծխել**, **երերալ** եւ **երերել**, **թուիլ** եւ **թուել**, **շարժիլ** եւ **շարժել** եւ այլն: Ասոնց առաջինները պարզապէս չէզոք են եւ չեն կրնար ուղիղ խնդիր առնել, իսկ վերջինները ներգործական են եւ կրնան ուղիղ խնդիր առնել:

ԿԱՊԱԿԱՆ ԽՆԴՐԱՌՈՒԹԻՒՆ

Բայէն ետք խնդրառական ամենամեծ այլազանութիւնը կը գտնենք կա-պի⁴³, այսինքն՝ նախադրութիւններու եւ յետադրութիւններու կիրարկութեան մէջ: Ամեն կապ հանդէս կու գայ գոյականի մը կամ առարկայանիշ բառի

⁴² Արեւելահայը միայն իբրեւ անձ մտածուած առարկաներու ուղիղ խնդիրը տրական հոլով կը դնէ, սակայն սփիւռքի մէջ արեւմտահայ գրողներ սկսած են տրական դնել նաեւ ոչ-անձի առում ունեցող առարկաները եւս:

⁴³ Այստեղ նկատի ունինք թէ՛ բուն կապերը, թէ՛ կապական բառերը:

մը հետ⁴⁴, որ կ'ունենայ հոլով մը. այս վերջինը կը կոչուի **կապի խնդիր** կամ **կապուող բառ**: Կապը եւ խնդիրը միասնաբար կը կազմեն **կապական լրացում** մը, որ կրնայ ըլլալ խնդրային կամ պարագայական: Արդի հայերէնի մօտաւորապէս 150 կապերու մեծամասնութիւնը ունի միաձեւ ու կայուն խնդրառութիւն, անոնց մէկ փոքր մասը միայն ունի խնդրառական այլազանութիւն. այս այլազանութիւնը ընդհանրապէս ինքնանպատակ չէ, այլ իրաքանչիւր հոլովի մէջ լեզուն դրած է տարբեր իմաստ մը կամ իմաստային տարբեր նորութիւն մը: Կարգ մը կապեր իրենց խնդիրին հետ հաւասարապէս շեշտառու են եւ ըստ շեշտի դիրքին՝ կը փոխեն նախադասութեան իմաստը. այսպէս, հանրօրէն զանազանելի են հետեւեալները. «Իմ դէմս կեցիր» (ո՛չ ուրիշին): «Իմ դէմս կեցիր» (ո՛չ ուրիշ տեղ):

Ստորեւ տեսնենք այդ՝ խնդրառական այլազանութիւն ցուցաբերող կապերը:

* Առանց

Այս նախադրութիւնը միայն տրական հոլով խնդիր կ'առնէ. օրինակ՝ **առանց ինծի, առանց քեզի, առանց մեզի, առանց ձեզի** եւ այլն: Ունի այն առանձնայատկութիւնը, որ անորոշ, այսինքն՝ առանց որոշիչ կամ ստացական յօդի կիրակուելու պարագային՝ խնդիր գոյականը շատ զօրաւոր հակում ունի եզակի հանդէս գալու. օրինակ՝ **«առանց նախապայմանի համաձայնեցաւ»**, **«առանց զէնքի ներկայացաւ»** եւ այլն: Իսկ երբ խնդիրը որոշեալ է, ապա ան կրնայ նաեւ յոգնակի դրուիլ. օրինակ՝ **«առանց այդ նախապայմաններուն համաձայնեցանք»**, **«առանց զէնքերուդ ներկայացիր հրամանատարին»** եւ այլն: Ցուցական եւ յարաբերական դերանունները բնութեամբ որոշեալ ըլլալով կրնան ազատօրէն խնդիր դառնալ յոգնակի թիւով, ինչպէս անձնական դերանուններու պարագան է. օրինակ՝ **«առանց ասոնց ու անոնց»**, **«առանց մեզի ու ձեզի»** եւ այլն:

* Առաջ, ետ(ք)

Կրնան ցոյց տալ թէ՛ ժամանակ, թէ՛ տեղ, որոնք յաճախ շփոթելի են: Խնդիրը կրնայ ըլլալ թէ՛ բացառական հոլով, թէ՛ հայցական հոլով:

ա) Բացառական հոլով՝ **«մեզմէ»** (առաջ կամ ետք) հասան սրահ», **«Քրիստոսէ»** (առաջ կամ ետք) պատահած է այդ դէպքը», **«անտառէն»** (առաջ կամ ետք) կը գտնուի այդ տունը» եւ այլն:

բ) Հայցական հոլով. այս հոլովով դրուող խնդիրները ընդհանրապէս քանակ ցոյց տուող բառեր են. օրինակ՝ **«օր մը (օրեր) առաջ լուր տուր»**, **«երկու ամիս ետք կը վերադառնամ»**, **«երկու քայլ ետ, մէկ քայլ առաջ կը**

⁴⁴ Բացառուած չէ, որ կապը առանձին յօդով մը կատարէ լրացումի պաշտօնը, եթէ խօսքային միջավայրը կը թոյլատրէ լռելեայն ճանչնալ կապի խնդիրը. օրինակ՝ խօսելով Գաբրիէլ Սունդուկեանցի մասին՝ Շիրվանզադէ կը գրէ. «Մօտ վաթսուն տարեկան ծերունի էր, երբ **հետը** ծանօթացայ» (*Երկեր* 8, էջ 209):

զարգանայ տնտեսությունը», «հարիր **մեթո** առաջ կամ ետք տարբերություն կ'ընէ»:

Հաւանաբար արեւելահայերէնի ազդեցութեամբ՝ **առաջ** յետադրութիւնը, արեւմտահայերէնի մէջ եւս երբեմն տեղի պարագայ կը կազմէ սեռական հոլովով՝ **առջեւի** իմաստով. օրինակ՝ «Երեխաներու երամներ կը խոնուէին գինետան **առաջ**» (ԶԵ, *Սիլիհպարի պարտէզները*): «Արտասուախառն, հոգեբուխ աղօթք ունիմ **քու առջիդ**» (ՎԹ): «Փոքրիկ տնակներուն դռները բաց են **իր առաջ**» (ՊԲ, էջ 129): Նաեւ մամուլէն՝ «Վերջին շաբաթները բողոքի ցոյցեր տեղի ունեցան Երեւանի մէջ Ռուսաստանի դեսպանատան **առաջ**, երեւոյթ մը, որ անհնար էր պատկերացնել քանի մը տարի **առաջ**»: Առաջին **առաջը** տեղ ցոյց կու տայ, երկրորդը՝ ժամանակ. պէտք է ենթադրել, թէ այդ առաջինը անուշադիր փոխադրում մըն է արեւելահայերէնէ-արեւմտահայերէն: Այսպիսիներուն փոխարէն աւելի սովորական ու թելադրելի է **առջեւ** յետադրութեան կիրարկութիւնը:

* **Ասդին, անդին, հեռու**

Ասոնք իրենց խնդրառաութեամբ համարժէք են **առաջին**:

ա) Բացառական հոլով. «**պատերազմէն** ասդին ամէն բան տարբեր է», «Հին քարի **դարէն** անդին մութ է պատմութիւնը», «**անտառէն** անդին ուշինչ կայ», «**Ինձմէ** հեռու մնացէ՛ք» եւ այլն:

բ) Հայցական հոլով. «**քայլ** մը ասդին, երկու **մեթո** անդին նոյնն է», «Զորս **մղոն** հեռու կը գտնուի կեդրոնը», «հոսկէ երկու **ժամ** հեռու է տղուս խանութը»:

* **Բացի**

Այս յետադրութիւնը արեւմտահայերէնի մէջ միշտ ալ բացառական հոլով խնդիր առած է. ինչպէս՝ **բացի ինձմէ, բացի սուրճէն** եւ այլն: Ան նոյն խնդրառութիւնը ունեցած է արեւելահայերէնի մէջ եւս: Բայց ահա քանի մը տասնամեակէ ի վեր նոյն արեւելահայերէնի մէջ երկփեղկուած է բացառական հոլով խնդրառութիւնը, եւ շատ զօրաւոր հակում մը կայ հայցական հոլով խնդիր տալու **բացի**ին, յատկապէս երբ խնդիրը գոյական է. կարելի է նոյնիսկ ըսել, որ այս նոր խնդրառութիւնը սկսած է նսեմացնել աւանդականը: Այս հոսանքը զանազան ճամբաներով, յատկապէս թարգմանութեան, սկսած է թափանցել արեւմտահայերէն եւս, ուր ան առայժմ շատ խորթ կը հնչէ:

* **Դէմ, մօտ**

Տեղ ցոյց տուող բառերու պարագային կ'առնեն սեռական հոլով խնդիր. օրինակ՝ «**իմ** դէմս կամ մօտս տնկուեցաւ», «**քու** դէմդ կամ մօտդ կը նստէր», «**անոր** դէմ կամ դէմը կանգնեցաւ», «**իր** մօտ կամ մօտը նստաւ», «**կրակին** դէմ (դէմը/մօտ/մօտը) մի՛ կենար» եւ այլն: Ուրեմն եզակի առաջին եւ երկրորդ դէմքի անձնական դերանուններուն հետ այս զոյգ կապերը պարտադրաբար դիմորոշ յօդ կ'առնեն. մնացեալ դէմքերու, ինչ-

պէս նաեւ գոյականներու հետ անոնք կը կիրարկուին **ը/ն** յօդով կամ առանց յօդի:

Տրական հոլով խնդիրներու հետ **դէմ** եւ **մօտ** կը կիրարկուին առանց յօդի եւ ցոյց կու տան հոգեկան հակառակութիւն, ընդդիմութիւն, թշնամութիւն կամ հակառակը՝ սրտակցութիւն, մտերմութիւն. օրինակ՝ «**ինծի** դէմ կը գործէ», «**մեզի** դէմ կը խօսի», «**մեզի** մօտ կը ձեւանայ», «**սրտի** մօտ խօսքեր են ըսածները»:

Բաղդատել՝ «**իմ դէմս** կեցաւ» եւ «**ինծի դէմ** կեցաւ»: «**Մեր մօտը** կանգնեցաւ» եւ «**Մեզի մօտ** կանգնեցաւ»:

Գոյականներու հետ երբեմն նկատելի է իմաստային անխուսափելի շփոթ մը. օրինակ՝ «Հեղեղին դէմ կանգնեցաւ». սա կը նշանակէ՝ ա) հեղեղին դիմաց կեցաւ (եւ դիտեց զայն) եւ բ) հեղեղին դիմադրեց, միջոցներու ձեռնարկեց:

* **Դէպի**

Նախադրութիւն է, եւ ցոյց կու տայ առարկային կամ գործողութեան ուղեւորման նպատակակէտը՝ առանց նշելու անոր վերջնական յանգումը. օրինակ՝ «Ու ես կ'երթամ **դէպի** աղբիւրը լոյսի», – պարզ է, այստեղ աղբիւրին յանգած չէ ան, այլ միայն ուղղուած է դէպի աղբիւրը: Ասով ալ կը տարբերի **մինչեւ** նախադրութենէն, որ պիտի տեսնենք ստորեւ:

Երբ խնդիրը մտածուած է իբրեւ տեղ, ապա ան բացառաբար հայցական հոլով կը դրուի եւ նախընտրաբար անորոշ առումով. օրինակ՝ «**դէպի երկինք** ուղղուեցան հայեացքները», «**դէպի անտառ** ուղղուեցան» եւ այլն: Վերացական գոյականներու հետ նմանապէս կը կիրարկուի հայցական հոլով. օրինակ՝ «**դէպի յաւերժութիւն** գացին նահատակները», «**դէպի սնանկութիւն** կ'ուղղուի կառավարութիւնը» եւ այլն: Այնպէս ալ ժամանակի անուններու հետ. օրինակ՝ «**դէպի Նոր տարի**», «**դէպի ապագայ**» եւ այլն: Նմանապէս իբրեւ առարկայ մտածուած անուններու հետ. օրինակ՝ «**դէպի թիրախը** ուղղեցին զէնքերը», «**դէպի ամբիոն** ուղղուեցան բոլորին աչքերը» եւ այլն:

Երբ խնդիրը անձի անուն է՝ յատուկ կամ հասարակ, ան կը տատանի (ընդհանրապէս) հայցականի ու (նուազ տարողութեամբ) տրականի⁴⁵ միջեւ, եւ նախընտրաբար որոշեալ առումով. օրինակ՝ յառաջանալ **դէպի Արան** (նաեւ **Արային**), «նայիլ **դէպի դասախօսը** (նաեւ **դասախօսին**)». Այս պարագային նկատելի է հետեւեալ տարբերութիւնը. հայցական խնդիրը

⁴⁵ Տրական խնդիրը կը պատահի սովորաբար այնպիսի բայերու հետ, որ իրենք այդ հոլովը կը պահանջեն եւ կապը ձեական ներկայութիւն մը կը դառնայ. Օրինակ՝ «Ան ակնարկը ուղղեց **դէպի** վերջին կարգը բազմած **ունկնդիրներուն**», – որ կարելի է հեշտութեամբ զեղչել **դէպի** կապը, որուն խնդիրը իր հոլովը շատ ատելի կը պարտի **ուղղել** բային: Այլ հարց թէ այդ նոյն խնդիրը կարելի է կիրարկել նաեւ հայցական հոլով:

րով շատ անելի կը շեշտուի տեղի եւ ուղղութեան իմաստը,- ուրեմն՝ **դէպի Արան**, այսինքն՝ Արային ուղղութեամբ. իսկ տրական խնդիրը՝ **դէպի Արային**, որ կը բնորոշէ նոյն ինքը առարկան, որ այստեղ Արան է:

Իսկ երբ խնդիրը հոլովառու դերանուն է, ապա ան բացառաբար կը դրուի տրական հոլով. օրինակ՝ դէպի **ինծի, ձեզի, իրենց, անոր** եւ այլն: «**Դէպի անոնց** կ'ամբառնայ մեր յոյսն ու սէրն իբրեւ խունկ» (ՎԹ «Մահերգ նահատակաց»):

Այս, այդ, այն դերանունները անփոփոխ կը մնան՝ դէպի **այս-այդ-այն**, որովհետեւ ասոնք աշխարհաբարի մէջ չեն կրնար հոլովուիլ:

* Ետեւ, առջեւ

Խնդիրը կրնայ ըլլալ սեռական կամ հայցական:

ա) Սեռական. «**իմ ետեւէս եկէք**», **բլուրին «դռան ետեւ(ը) պահուղտեցան**»: «**Ինքնաշարժին առջեւը** մի նստեցներ պզտիկը», «**խմբապետին առջեւէն** կը քալէր ուղեկից գիւղացին»:

բ) Հայցական. այս խնդիրը ընդհանրապէս քանակ ցոյց կու տայ. օրինակ՝ «**քայլ մը ետեւ մնացին միւսները**», «երկու **մեթր** առջեւ անդունդն է» եւ այլն:

* Ըստ

Կ'առնէ տրական հոլով խնդիր, այսպէս՝ «**ըստ անոնց**՝ եղանակը պիտի տաքնայ», «**ըստ կարգ մը ըսի-ըսաներու**՝ տոլարը դեռ պիտի բարձրանայ» եւ այլն: Առաջին դէմքին հետ սովորաբար կ'ըսուի **ըստ իս**, սակայն մերժելի չէ **ըստ ինծին** եւս: Ինչ բառ ալ ըլլայ խնդիրը, ան նախադասութեան մէջ կ'օժտուի բուրժով մը. օրինակ՝ «**Ըստ ուսուցիչներուն վկայութեան**՝ ան փայլուն յաջողութիւն պիտի ունենայ»:

* Իբրեւ, որպէս

Այս երկու կապերը հոմանիշ⁴⁶ են եւ իրենց խնդիրով կը կատարեն մասնական բացայայտիչի պաշտօնը. ասոնց խնդիրը այս պարագային պարտի համաձայնիլ բացայայտեալին հոլովով, այսինքն՝ առնել այն նոյն հոլովը, որով հանդէս եկած է բացայայտեալը. օրինակ՝

Ուղղական՝ **Դուն**՝ իբրեւ **աշակերտ**, պարտաւոր ես ենթարկուելու:

Հայցական՝ **Զիս**՝ իբրեւ **հաշմանդամ**, առաջին յարկը զետեղեցին:

Սեռական՝ **Իր**՝ իբրեւ **մեծաւորի**, իրաւունքները յարգուած են:

Տրական՝ **Քեզի**՝ իբրեւ **անդրանիկի**, կը ձգենք այս աւանդը:

Բացառական՝ **Մեզմէ**՝ իբրեւ **յետնորդներէ**, պահանջեցին հաշիւը:

Գործիական՝ **Ձեզմով**՝ իբրեւ մեր լաւագոյն **տարրերով**, հպարտ ենք:

Բոլոր օրինակներուն մէջ **իբրեւ** նախադրութիւնը փոխարինելի է **որպէս**ով:

⁴⁶ Այդ հոմանշութիւնը շատ յստակ կ'երեւի հետեւեալ օրինակէն. «**Իբրեւ** փեսայի եղ ինձ պսակ եւ **որպէս** գհարսն զարդարեաց» (*Սաղմոս*):

Բացայայտեալ-բացայայտիչ հոլովական համաձայնութիւնը ի զօրու էր գրաբարի մէջ, եւ ի զօրու է արդի արեւելահայերէնի մէջ եւս. ան հայերէնի լեզուական հարստութիւններէն մէկն է, քանի մեծապէս կը նպաստէ խօսքի յստակութեան. օրինակ՝ **Կը քալէր հանդիպակաց մայթէն, եւ իբրեւ ուսուցիչ՝⁴⁷ մօտեցայ անոր: Կը քալէր հանդիպակաց մայթէն, եւ իբրեւ ուսուցիչ՝ մօտեցայ անոր:** Առաջին օրինակին մէջ ուսուցիչը ե՛ս եմ, քանի **ուսուցիչ** բացայայտիչը դրուած է ուղղական հոլով, որ ենթակային հոլովն է: Իսկ երկրորդ օրինակին մէջ ուսուցիչը ա՛ն է, քանի որ **ուսուցիչ** դրուած է տրական հոլով, որ **անորին** հոլովն է: Նաեւ՝ «Տիրան էֆէնտի... ձեռքը երկնցուց **անոր՝** իբր մտերիմ **բարեկամի** մը» (ԱԱ, էջ 103):

Արեւմտահայը ընդհանրապէս կ'անգիտանայ բացայայտեալ-բացայայտիչ հոլովական համաձայնութիւնը, որովհետեւ մեր դպրոցական բարձրուն մէջ մտած չէ կանոնը. օրինակ՝ «Օտարագգիներն ալ **ինծի** կը դիմէին, իբր **ազգակից**» (ԳԶ, «Արմենիսա»),– ուր **ազգակից** բացայայտիչը չէ համաձայնած **ինծի** բացայայտեալի հոլովով: Նաեւ՝ «Մենք պիւլիփին կը մօտենանք իբրեւ բանասիրական **նիւթ**, իբրեւ պարզ պատմական **տուեալ**, այսինքն՝ մեռեալ **տառ**» (ՇՇ, «Մանուկ մը տարեցներու մէջ»): Այլեւ՝ «Ամպիոն մը տրուի **իրեն՝ որպէս** հայագիտութեան **դասախօս**» (Հատտեճեան, *Պրոյր մը հայոց լեզուի բառարանին մէջ*, Բ., էջ 283),– **դասախօս** բացայայտիչը դրուած է ուղղական-հայցական, փոխանակ տրականի, ուրեմն՝ **դասախօսի**: Լաւագոյն պարագային, ըմբռնած չըլլալով կանոնը, ան **իբրեւ** եւ **որպէս** կապի խնդիրները հետեւողականօրէն կը դնէ սեռ.-տրական հոլով՝ անկախ բացայայտեալի հոլովէն. օրինակ՝ «**Ինքզինք** օրինակ կու տար՝ **իբրեւ** գործը գիտցող եւ խնայասէր **մարդու**» (*Սիլիհ-տարի պարտէզները*). պէտք է ըլլայ **մարդ՝** հայցական հոլով: «Նկարագրել **ՀՅԴ-ն՝ իբրեւ** անհատի ազատութիւններու **պաշտպանի ու պահապանի**» (*Ազդակ*, 18-8-2011, էջ 4ա),– ուր **ՀՅԴ** բացայայտեալը հայցական է, իսկ **պաշտպանի** եւ **պահապանի** բացայայտիչները՝ սեռ.-տրակ.: Պէտք է ըլլայ, ուրեմն, **պաշտպան ու պահապան**: «Արդէն **քեզ՝ իբրեւ մարդու** եւ **իբրեւ հայու**, կ'օժտեն ցնծութեամբ» (Նորա Բարսեղեան, *Ազդակ*, 28.5.2012): Պէտք է ըլլայ **մարդ** եւ **հայ՝** հայցական: «Երբ ազնիւ **գրականութիւնը** կ'ընդունին **որպէս** սպառողական **ապրանքի...**» (Յ. Պալեան, *Ազդակ*, 26.6.12),– պէտք է ըլլայ՝ **ապրանք** հայցական հոլով: «**Ակիւլինէ...** ճանապարհին կը ձերբակալուի **իբրեւ յեղափոխականի**» (Քասունի, *Երգերու եւ երգարաններու մասին*, էջ 171),– **յեղափոխականի** պէտք է դրուի ուղղական հոլով՝ **յեղափոխական**:

Այսուհանդերձ արեւելահայն ալ բոլորովին զերծ չէ այդ վարակէն. «Յեղասպանութեան ճանաչումը **մեր** բարոյական պարտականութիւնն է՝ **որ-**

⁴⁷ **Ես** դերանուն ենթակայ բացայայտեալը զեղջուած ըլլալով՝ զեղջուած է նաեւ բացայայտիչը բացայայտեալէն տրոհող բովոր:

պէս ժողովուրդ եւ որպէս հրեայ» (*Հայաստանի Հանրապետութիւն*, 15-5-14): Ուր պէտք է ունենայինք **որպէս ժողովուրդի եւ որպէս հրեայի**:

* **Ի դէմս**

Տեսնել յանձին:

* **Ի վեր, ի վար**

Ասոնք նմանապէս բացառական եւ հայցական հոլով խնդիր կ'առնեն՝ արտայայտելով ժամանակի ու տարածութեան իմաստներ:

ա) Բացառական՝ «այն **օրէն** ի վեր», «**գլուխէն** ի վար» եւ այլն⁴⁸:

բ) Հայցական՝ «**հոսանքն** ի վար կամ ի վեր», «**երեսն** ի վար» եւ այլն:

Բաղդատել՝ «Գլոխն ի վեր», որ կը նշանակէ դէպի կամ մինչեւ գլուխը, եւ «Գլուխէն ի վեր», որ կը նշանակէ գլուխէն անդին, աւելի վեր: Առաջինին մէջ կը շեշտուի **գլուխն** խնդիրը, իսկ երկրորդի պարագային՝ **վեր** յետադրութիւնը:

Առաջարկ եղած է **ի վեր** համադիր ձեւը կիրարկել բացառականի հետ, որ ան **սկսեալ** կը նշանակէ. օրինակ՝ «ժամը ութն **ի վեր**»՝ ժամը ութն սկսեալ: Իսկ պահել **ի վեր** յարադրական ձեւը հայցականի հետ. օրինակ՝ «լեռն **ի վեր**», որուն կը համապատասխանէ **ի վար** հականիշը՝ լեռն **ի վար**: Արեւելահայերէնը ունի միայն **ի վեր** եւ **ի վար** յարադիր ձեւերը:

* **Համար**

Յետադրութիւն է, որ կ'առնէ տրական հոլով անուղակի խնդիր՝ «**ինծի** համար», «**աղքատներուն** համար» եւ այլն, որոնք նպատակի պարագաներ են. օրինակ՝ «**Հայրենիքին** համար թափեցինք այդ արիւնը»: Յատկանշական է, որ ասոր գրաբարեան համարժեքը՝ **վասն**, սեռական հոլով խնդիր կ'առնէր՝ **վասն իմ, վասն որոյ** եւ այլն:

Աշխարհաբարի մէջ զարգացած է պատճառի պարագայի պաշտօնով կիրարկութիւն մը եւս. օրինակ՝ «Այս արարքիս **համար** պատժուեցայ» (ի՞նչ պատճառով). «[Զարօն] ձերբակալուած ըլլալուն **համա՞ր** չեկաւ» ՊԲ, էջ 224»: Այս օրինակներու մէջ **համարը** դիրաւ փոխարինելի է **պատճառով** կապով. օրինակ՝ «Այս արարքիս **պատճառով** պատժուեցայ»: Մինչ այդ նոյն **համարը** փոխարինելի չէ **նպատակով** հոմանիշով. չ'ըսուիր. «Այս արարքիս **նպատակով** ձերբակալուեցայ»,– ինչ որ անիմաստ կառոյց մըն է: **Համարը** արեւմտահայերէնի մէջ իր այս վերիմաստատւումը կը պարտի կապի խնդրի կրած դիմորոշ յօդին՝ ըլլալուն, արարքիս: Առանց այդ յօդին՝ ան չի կրնար պատճառի իմաստ արտայայտել⁴⁹:

⁴⁸ Ոմանք կը շարունակեն **ի վայր** գրել, ինչպէս արեւելահայերէնն ալ. բայց այս ձեւը այլեւս ժամանակավրէպ է արեւմտահայերէնի մէջ: Բաց աստի արեւելահայերէնը ունի **բերանքսիվար** կամ **բերանքսիվայր** համադիր ձեւերը, որ արեւմտահայերէնը չ'օգտագործեր. մենք կ'ըսենք՝ **բերանն ի վար**:

⁴⁹ Արդի արեւելահայերէնը ահա ճիշտ այդ արգելքը շրջանցած է, եւ **համար**-ին խնդիրը շատ հեզասահօրէն կը կիրարկէ առանց դիմորոշ յօդի. օրինակ՝ «Ամբաստանեալը մահուան դատապարտուեց ընկերոջ **սպանելու համար**»,– ինչ որ

Համարը աշխարհաբարի մէջ իբրեւ հոմանիշ ունի **յանուն** նախադրութիւնը, որ նմանապէս տրական հոլով խնդիր կ'առնէ: Պէտք է զգուշանալ շատ ընդհանրացած սխալէ մը, որ է այս երկուքին համատեղ կիրարկութիւնը նախադասութեան մէջ նոյն խնդիրին հետ, ինչպէս՝ «**Յանուն** հայրենիքին **համար** թափեցինք այդ արիւնը»: Պէտք է պահուի երկուքէն մէկը միայն՝ **յանուն** կամ **համար**:

* **Հանդերձ**

Կրնայ առնել նախադաս թէ յետադաս խնդիրներ գործիական հոլով՝ առանց իմաստային որեւէ տարբերութեան. օրինակ՝ «Պիտի այցելենք **հանդերձ ընտանեօք**» կամ «Պիտի այցելենք **ընտանեօք հանդերձ**»:

* **Հետ**

Անձնական դերանուններու հետ սեռական եւ տրական հոլով խնդիր կ'առնէ հաւասարապէս՝ «**ինծի** հետ» կամ «**իմ** հետս», «**իրեն** հետ կամ **իր** հետը» եւ այլն: Խնդրառական այս զանազանութիւնը իմաստային որեւէ տարբերութիւն չ'ենթադրեր. **ինծի հետ** եւ **իմ հետս** հոմանիշներ են: Անձնական դերանուններէ տարբեր հանդէս եկող խնդիրները պէտք է նկատուին սեռական հոլով. օրինակ՝ **ընկերոջ** հետ(ը), **շան** հետ(ը), **գարնան** հետ(ը), **ասոր** հետ(ը) եւ այլն:

Ըստ իմաստի՝ այս կապը ընդհանրապէս ցոյց կու տայ բայական միասնութեան պարագայ. օրինակ՝ «**խաղալ ընկերոջ հետ**», – «ընկերոջ հետ»ը միասնութեան պարագայ է **խաղալ** բային: Սակայն խորքին մէջ տեղի ունեցածը փոխադարձ գործողութիւն մըն է՝ եթէ ես կը խաղամ ընկերոջս հետ, ան ալ իր կարգին կը խաղայ իմ հետս: Երբ այս փոխադարձութիւնը կը նսեմանայ կամ կը չքանայ, ապա նոյն բայը իր նոյն նշանակութեամբ կրնայ խնդիր առնել առանց **հետ** կապին. օրինակ՝ «Ան էջը կապեց ծառին» եւ «Ան հակառակորդին **հետ** դաշինք կապեց»: Ինչո՞ւ այս տարբերութիւնը. ինչո՞ւ առաջինին մէջ բացակայ է **հետ** յետադրութիւնը, եւ ներկայ է երկրորդին մէջ: Այսպէս է, քանի որ **ծառը** որեւէ դերակատարութիւն, որեւէ մասնակցութիւն չունի **կապելու** գործողութեան մէջ: Մինչ երկրորդին մէջ **հետը** ներկայ է, քանի փոխադարձութիւն մը կայ **անոր** եւ **հակառակորդին** միջեւ. դաշինք մը կապելու, այսինքն՝ կնքելու համար անհրաժեշտ է երկու կողմերու համամտութիւնը եւ գործակցութիւնը:

Այսուհանդերձ հայերէնը կրնայ իմաստային այլ նրբութիւններ եւս արտայայտել՝ ջնջելով այս վերջինը. «Քոյրս այդ **մարդուն հետ** կապուեցաւ» եւ «Քոյրս այդ **մարդուն** կապուեցաւ»: Ասոնք նոյն իմաստը չունին, այլ նրբօրէն կը տարբերին իրարմէ. առաջինին մէջ կապը պարկեշտօրէն փո-

---

արեւմտահայուն համար անըմբռնելի է: Բայց եւ այնպէս այս զարմանալի ոճը հիմա գաղտագողի սկսած է թափանցել արեւմտահայերէնի մէջ եւս, որուն դարպասները այլեւս շատ տկար պաշտպանուած են մեր արդի մտաւորականներու, յատկապէս խմբագիրներու կողմէ:

խաղարձ է, մինչ երկրորդին մէջ այդ կապին շատ անելի կառչած է **քոյրս**, մինչ ոչինչ կ'երաշխատրէ, որ **մա'րդն** ալ իր կարգին կապուած է քրոջս: Եւ մարդկային շատ սովորական երեւոյթ է այս, ուր յարաբերող կողմերէն միայն մէկին ճիգով է որ կը գոյատեւէ, կը քաշկռտուի այդ յարաբերութիւնը:

Մեծ է թիւը այն բայերուն, որոնք իրենց խնդրառութիւնը կը կատարեն **հետ** կապով կամ առանց անոր՝ նայած փոխադարձութեան գոյութեան եւ բացակայութեան. օրինակ՝ «հանդիպիլ **մէկուն** եւ **մէկուն հետ**», «ծանօթանալ **մէկուն** եւ **մէկուն հետ**»⁵⁰ եւ այլն օրինակ՝ «Ես երկար աշխատակցեցայ այդ **թերթին**» եւ «Ես երկար աշխատակցեցայ այդ **թերթի խմբագիրին հետ**»:

Երբեմն կը յառաջանան յաւելեալ այլընտրանքներ. օրինակ բաղդատել՝ «Ես եւ Մարկոսը համամիտ ենք» - «Ես համամիտ եմ Մարկոսին հետ» - «Ես համամիտ եմ Մարկոսի առաջարկին»:

Խնդրառական այլազանութիւնը չունին այն բայերը, որոնց ցոյց տուած գործողութիւնը ինքնին փոխադարձութիւն կ'ենթադրէ կամ չի կրնար տեղի ունենալ առանց փոխադարձութեան. օրինակ՝ չեմ կրնար ըսել՝ «կենակցիլ **մէկուն**», այլ միայն՝ **մէկուն հետ**, «համբուրուիլ **մէկուն**», այլ **մէկուն հետ**, «թղթակցիլ **մէկուն**», այլ միայն՝ **մէկուն հետ** եւ այլն:

Տեսնել **հանդիպիլ** բայի խնդրառութիւնը եւս:

* **Հետեւողութեամբ**

Կրնայ առնել նախադաս թէ յետադաս խնդիրներ:

Նախադաս կիրարկութեամբ ան կը դրուի սեռական հոլով. օրինակ՝ «**իմ հետեւողութեամբս**» կամ «**ուղեցոյցին հետեւողութեամբ**», իսկ յետադաս կիրարկութեամբ ան կը դրուի տրական հոլով. օրինակ՝ «հետեւողութեամբ **քեզի**» կամ «հետեւողութեամբ **ուղեցոյցին**»:

Համեմատութեամբ կապը ունի ճիշտ նախորդին խնդրառութիւնը՝ «**իմ համեմատութեամբս**» եւ «համեմատութեամբ **ինծի**», ինչպէս նաեւ՝ «**ընկերոջդ համեմատութեամբ**» եւ «**համեմատութեամբ ընկերոջդ**»:

* **Մասին, պատճառով**

Սովորաբար սեռական հոլով խնդիր կ'առնեն. օրինակ՝ «**իմ մասին** կամ պատճառով», «**ուսուցիչներու եւ դասերու մասին** կամ պատճառով»: **Այս, այդ, այն** ցուցական դերանունները խնդիր կը դառնան ուղղական հոլովով. օրինակ՝ «**այս / այդ / այն մասին** կամ պատճառով», քանի որ այս երեք դերանունները չեն հոլովուի որ աշխարհաբարի մէջ: Սակայն

⁵⁰ Պէտք չէ մտածել, որ եթէ ես անծանօթ էի ու ծանօթացայ մէկուն, ապա ան ալ անծանօթ էր ու ծանօթացաւ ինծի: Պատկերացնենք հանրաժանօթ ու համբաւաւոր դէմք մը, որուն հետ պատահաբար նոյն տեղը գտնուելու բախտը կը ներկայանայ պահիկ մը՝ հագիւ զայն քիչ մը մօտէն տեսնելու ու անոր պատկերին, շարժումներուն, ձայնին, ականատես ու ականջալուր ըլլալու, մինչ ան հաւանաբար ոչ իսկ նկատած ըլլայ մեզ. ահա այս ալ միակողմանի ծանօթացումն է: Շատ յաւակնոտ պիտի ըլլար նման պարագայի մը ըսել՝ «ծանօթացայ այսինչին հետ»:

կ'ըսենք՝ «**ասոր / ատոր / անոր** մասին», ուր խնդիրները սեռական են, որովհետեւ ասոնք հոլովուած ձեւերն են **աս, ատ, ան** դերանուններուն, որոնք հոլովառու են:

Երկու կապերն ալ յետադրութիւն են:

Բացառուած չէ, որ **մասինը** կիրարկուի նաեւ իբրեւ նախադրութիւն, յատկապէս յարաբերական դերանունէ մը առաջ. այս պարագային ան կը ստանայ **ի** նախդիրը իբրեւ յենարան. օրինակ՝ «Եւ ան պատմեց **ի մասին** այն բոլոր **անցուղարձերուն**, որոնց ականատես եղաւ իր կեցութեան առթիւ»:

Նպատակով, առթիւ (կամ առիթով), **միջոցին** յետադրութիւնները ունին այս նոյն խնդրառութիւնը, օրինակ՝ «**աշխատելու** նպատակով», «**տօներու** առթիւ», «**այցելութեան** միջոցին» եւ այլն:

* **Մէջ եւ միջեւ**

Երկուքն ալ սեռական հոլով խնդիր կը պահանջեն. մինչ **մէջին** խնդիրը կրնայ ըլլալ եզակի կամ յոգնակի, օրինակ՝ «**իմ մէջս**», «**մեր մէջ**», «**տուփին մէջ**», «**սենեակներուն մէջ**», **միջեւը** միշտ ու միայն յոգնակի կամ բազմակի խնդիր կը պահանջէ. օրինակ՝ «**մեր միջեւ**», «**գայլին ու գառնուկին միջեւ**», «**երկիրներուն միջեւ**» եւ այլն:

* **Մինչեւ**

Նախադրութիւն եւ ստորադասական շաղկապ է միաժամանակ:

Իբրեւ կապ՝ կ'առնէ ժամանակային, տարածական ու առարկայական իմաստ ունեցող հայցական հոլով խնդիրներ՝ «մինչեւ **իրիկուն**», «մինչեւ **տուն**», «մինչեւ **կիրակի**»:

Շատ տարածուած է անորոշ դերբայի հայցականին հետ կիրարկութիւնը. «Մինչեւ ճաշը **պատրաստելը**՝ գոհացէք այս աղանդերով»: «Մինչեւ ջուրին **հասնիլը**՝ գորտին հոգին կ'ելլէ արդէն»:

Խնդիրը կրնայ ըլլալ ժամանակի մակբայ եւս. օրինակ՝ «մինչեւ **հիմա**», «մինչեւ **վաղը**», «մինչեւ **երէկ**» եւ այլն:

Անձնական դերանուններու պարագային կը պահանջէ տրական հոլով խնդիր՝ «Այդ աղմուկը մինչեւ **մեզի** կը հասնէր»: Մինչ տեղ ու ժամանակ ցոյց տուող դերանունները կը կիրարկուին հայցական հոլով. օրինակ՝ «մինչեւ **ե՛րբ**», «մինչեւ **այստեղ**» եւ այլն:

Անձի յատուկ անուններու խնդիրի գործառոյթով կիրարկութիւնը սովորական չէ, բացի եթէ անոնք գործածուած են փոխանունաբար. օրինակ՝ «**Լուսաւորիչէն մինչեւ Մեսրոպ** երկարող ժամանակամիջոցը», «**Փոքրիկներ, մինչեւ օր. Մարին** յառաջացէ՛ք» եւ այլն:

Թուական որոշիչ ունեցող խնդիրներու հետ **մինչեւը** ցոյց կու տայ մօտաւոր քանակ. օրինակ՝ «Մինչեւ **երեք-չորս քայլ** մօտեցաւ»:

Մինչեւը ցոյց կու տայ նաեւ որեւէ գործողութեան, երեւոյթի, իրողութեան այն սահմանը, որ ինչ-ինչ պատճառներով թոյլատրելի չէ, չափազանցուած է, ամօթալի ու նախատելի է. օրինակ՝ «**Մինչեւ այդ աստիճան**

հասնելու պետք չունինք», «Այս մոլութիւնն էր ձեզ **մինչեւ այդտեղերը** հասցնողը» եւ այլն:

Շաղկապական կիրարկութիւնը սովորական է. «**Մինչեւ** աստղերն սիրտդ այրեն, շարունակէ՛ դուն այդ ճամբան» (ԴՎ, «Գուշակը»): Շատ անգամ կը կիրարկուի սակայն «որ» թարմատարին հետ. «Եւ ծունկերէս վար սրունքներդ օրօրես, **մինչեւ որ** սէրս հասուննայ» (ԴՎ, «Տալիթա»):

* **Յանձին**

Ունի յոգնակի ձեւ մըն ալ՝ **յանձինս**: Ասոնք գրաբարեան նախադրութիւններ են, տրական հոլով խնդիր կը պահանջեն: Աշխարհաբարի մէջ մնայուն շփոթի առարկայ են արեւմտահայուն (այլեւ արեւելահայուն) քով, որ հակամէտ է մէկը գործածելու միայն փոխարէն: Առաջինը եզակի խնդիր կը պահանջէ. օրինակ՝ «յանձին այս համեստ **մարդուն...**» եւ այլն: Իսկ **յանձինս** կը պահանջէ յոգնակի խնդիր. օրինակ՝ «յանձինս այս վաստակաւոր **ուսուցիչներուն...**» եւ այլն:

Իրենց կառոյցին մէջ այս երկու թիւերը արդէն ներկայ են. **անձ-յանձին**՝ եզակի, **անձինք-յանձինս**՝ յոգնակի: Իսկ իմաստով՝ կը նշանակէ անձին կամ անձերուն մէջ, շնորհիւ անձին կամ անձերուն: Օրինակ՝ «**Յանձին այս ուսուցիչին** դուք պիտի գտնէք մեծ դաստիարակ մը»: «**Յանձինս այս գրագէտներուն** մեր մշակոյթը գրաւեց նոր բարձունք մը»: Ուրեմն պարզ է, որ այս երկու կապերու խնդիրները կրնան միայն անձի անուն կամ անձնանիշ դերանուն ըլլալ:

Ասոնք իբրեւ միասնական հոմանիշ ունին **ի դէմս** նախադրութիւնը, որ որոշ չափով գրքունակ է: Ծագումով անեզական բառ է, այս պատճառով ալ հաւասարապէս եզակի թէ յոգնակի տրական հոլով խնդիր կրնայ առնել. օրինակ՝ «ի դէմս այս **ուսուցիչին**» եւ «ի դէմս այս **ուսուցիչներուն**»:

* **Յանուն**

Տեսնել **համար**:

* **Յետ**

Ունի կապական եւ բառակազմական յատկութիւններ:

ա) Իբրեւ նախադրութիւն՝ կը նշանակէ **ետք**. առ այս կ'առնէ սեռական հոլով խնդիր, ինչպէս գրաբարի մէջ էր. օրինակ՝ «յետ **մահու**», «յետ անբուժելի **հիւանդութեան**» եւ այլն:

բ) Իբրեւ բառակազմական բաղադրիչ՝

- նախադաս դիրքով, առանց միութեան գծիկի եւ **ետք** իմաստով, զանազան գոյականներու հետ՝ հասարակ թէ յատուկ,– որոնք իրենց ետին կը պահանջեն **-եան** վերջածանցը,– կը կազմէ անյօդակապ բարդ ածականներ. օրինակ՝ **յետպատերազմեան, յետեղեռնեան** եւ այլն:

- նախադաս դիրքով, առանց միութեան գծիկի, **ետք** կամ **ետեւ** իմաստով կը կազմէ անյօդակապ թէ յօդակապաւոր այլազան բնոյթի բաղադրութիւններ. օրինակ՝ **յետմիջօրէ, յետգրութեան, յետոյք, յետադաս, յետադարձ, յետածգել** եւ այլն:

գ) զանազան բայարմատներով կը կազմէ ածականներ, որոնց մէջ **յետ** ունի դէպի ետեւ նշանակութիւնը. օրինակ՝

-յետադաս > ետեւը դասուած, շարուած

-յետադէմ > դէպի ետեւ դիմող

-յետընթաց > դէպի ետեւ ընթացող

-յետամնաց > ետեւը մնացած

Կը կազմէ քանի մը նոյնիմաստ բայեր եւս, ինչպէս՝ **յետադիմել**, **յետադասել**, **յետաձգել** եւ այլն:

* Նման

Իբրեւ յետադրութիւն՝ կ'առնէ տրական հոլով խնդիր. օրինակ՝ «**ինծի** նման», «**կրակի** նման». կը կիրարկուի իբրեւ նախադրութիւն եւս, ինչպէս՝ «նման **կրակի**»: Զարտոտութիւն է հայցական հոլովը. օրինակ՝ «Սիրտս **նման** է էն փլած **տներ**» (Անտունի)...:

Իբրեւ փոխանունութիւն կու տայ՝ **ինծինմանները**, **քեզինմանները**, **իրեննմանները**, **անորնմանները** եւ այլն: Հաւանաբար արեւելահայերէնի թելադրանքով՝ սովորական դարձած եւ ընդունելի են նաեւ՝ **իմնմանները**, **քունմանները**, **իրնմանները-անորնմանները**... եւ այլն:

* Շնորհիւ

Այս կապը՝ իբրեւ նախադրութիւն, կ'առնէ սեռական հոլով՝ **իմ** շնորհիւ, **քու** շնորհիւ, **իր-անոր** շնորհիւ(ը), իսկ իբրեւ յետադրութիւն՝ կ'առնէ տրական հոլով. օրինակ՝ շնորհիւ **ինծի**, շնորհիւ **քեզի**, շնորհիւ **իրեն-անոր**: Այս նոյն խնդրառութիւնը տեղի կ'ունենայ գոյականներու եւ այլ հոլովառու բառերու հետ. օրինակ՝ «**աշխատանքին** շնորհիւ» եւ «շնորհիւ **աշխատանքին**», «**ասոր** շնորհիւ» ու «շնորհիւ **ասոր**» եւ այլն:

Խնդիրին հոլովական փոփոխութիւնը իմաստային որեւէ փոփոխութիւն չի յառաջացներ:

* Փոխանակ, փոխարէն, փոխան

Ասոնք հոմանիշ են. **փոխանակը**՝ նախադրութիւն է⁵¹ եւ կ'առնէ տրական հոլով խնդիր, **փոխարէնը** յետադրութիւն է եւ կ'առնէ սեռական հոլով խնդիր. **փոխանը** հաւասարապէս նախադաս թէ յետադաս խնդիր կ'առնէ՝ երկուքն ալ տրական հոլով:

Ասոնց կիրարկութիւնները ունին հետեւեալ առանձնայատկութիւնները.-

ա) **Փոխանակ** եւ **փոխարէն** համարժէք են, երբ խնդիրը անորոշ դերբայ մըն է. օրինակ՝ «**Փոխանակ** անգործ **նստելու**» տան ծորակը նորո-

⁵¹ Մ. Աբեղեանի քով կը գտնենք իբրեւ յետադրութեան կիրարկութիւններ, որոնք սովորական չեն. «Այլազգի կառավարիչը թոյլ չի տալիս յունարէն **լեզուի փոխանակ** հայերէն սովորեցնել» (*Հայ հին գրականութեան պատմութիւն*, Ա. հր., Սեւան հրատարակչատուն, Պէյրութ, 1968, էջ 80): Նաեւ՝ «Քրիստոնէութիւնն եկած էր **նրա փոխանակ** մի նոր հոգեւոր կեանք ստեղծելու» (անդ, էջ 117): Արդի հայը պիտի ըսէր՝ **լեզուի փոխարէն**, **նրա փոխարէն**:

գեց» եւ «Անգործ **նստելու փոխարէն** տան ծորակը նորոգեց»: (Ուշադրութիւն դարձնել բութի կիրարկութեան):

բ) **Փոխան** եւ **փոխարէն** համարժեք են, երբ խնդիրը գոյական մըն է. օրինակ՝ «**Եարի** փոխան զէնք եմ գրկեր» եւ «**Եարի** փոխարէն զէնք եմ գրկեր»:

գ) **Փոխարէնը** կրնայ դիմորոշ յօդով ալ գործածուիլ. օրինակ՝ «**Քու փոխարէնդ** եղբայրդ թող գայ», «Խնձոր չգտայ. **փոխարէնը** նարինջ գնեցի»:

Այս երկուքին հոմանիշ է **տեղ** բառը՝ յօդով կամ առանց յօդի. «Ծիտերն ի՞նչ փոյթ թէ հատիկներդ կ'աւարեն, // **Տեղը** Աստուած պիտի մարգրիտ սերմանէ» (ԴՎ, «Ցան»):

դ) **Փոխանով** օրինակները կարելի է նաեւ շրջել՝ **եարի փոխան-փոխան եարի, փոխան գրչի-գրչի փոխան**: **Փոխանը** յարաբերաբար աւելի գրքունակ է, քան միւս երկուքը, որոնք աւելի ժողովրդական են:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Այն սահմաններուն մէջ, ուր սերտուած է ներկայիս աշխարհաբարի բայական համակարգը՝ ընդհանրապէս, եւ բայական խնդրառութիւնը՝ մասնատրաբար, ապա նկատելի է որակական այն մեծ նուաճումը, որուն տիրացած է մեր արդի լեզուն:

Այս նուաճումը բացայայտ կը դառնայ նախ եւ առաջ բայերու սեռային անշփոթելի զանազանութեամբ, ուր անվիճելի խումբեր կը կազմեն չորս տարբեր սեռերը՝ չէզոքը, ներգործականը, կրատրականն ու անցողականը՝ պատճառականը, հոն ուր գրաբարի մէջ մեծաթիւ բայեր հաւասարապէս չէզոք ու ներգործական էին, միւս կողմէ կրատրական սեռը չունէր իր յատուկ ձեւաւորումը:

Սա իր կարգին մեծապէս օգնած է խնդրառութեան աննախընթաց կառուցման: Աշխարհաբարի խոնարհական յարացոյցին մէջ տարբեր սեռերու ոչ մէկ համընկնում մնացած է. ինքնուրոյն են բոլոր սեռերու բոլոր դէմքերն ու թիւերը կազմող բայածեւերը գրեթէ անխտիր: Այստեղ յառաջացած բայական հատ ու կենտ նոյնաձեւութիւնները չեն ազդեր իմաստային ընկալումին վրայ. օրինակ՝ **չեմ վազեր** (սահմ. ներկայ) եւ **չեմ վազեր** (վաղակատար): Այս վերջինը գրեթէ դուրս մնացած է լեզուէն: Այլեւ **վազէք** (ըղծական) եւ մի՛ **վազէք** (հրամայական):

Այստեղ, ճիշտ է, մեծաթիւ բայեր օժտուած են բազմասեռութեամբ, որ սակայն կը բխի բայիմաստի թելադրութեամբ, ընդ որում իւրաքանչիւր իմաստ բային կը պարտադրէ իր պատշաճ սեռը, որ իր կարգին կը պահանջէ խնդրառական համապատասխան ձեւաւորում:

Եւ վերջապէս չափազանց սահմանափակ է թիւը սեռափոխութիւն ցուցաբերող բայերու, ինչպէս՝ **սպասել, բարեւել, կարօտնալ, մտիկ ընել** եւ մէկերկու ուրիշներ, որոնք ոչ մէկ ձեւով կ'աղարտեն ընդհանուր պատկերը:

Գալով կապական խնդրառության, որքան ալ տեսնուած կապերուն մէկ մասը կու գայ գրաբարէն, իսկ կարեւորագոյնը՝ ձեւաւորուած է աշխարհաբարի մէջ, նկատելի է, որ առաջինները խնդրառութեամբ առհասարակ կը համընկնին աշխարհաբարին հետ, օրինակ՝ **յետ մահու, յետ պատերազմի, (զ)հետ կնոջ** եւ այլն,– ապա նկատելի է այն օրինակելի կայունութիւնը, որ կը տիրէ այստեղ. բացառութիւն կը կազմեն մէկ-երկուքը միայն, որոնց խնդրառութիւնը հարկատու է շարադասութեան, ինչպէս՝ **իմ շնորհիւ-շնորհիւ ինծի**, երբեմն ալ իմաստին՝ **քու մօտդ-քեզի մօտ, իմ դէմս-ինծի դէմ**:

Յապատումներ.- ԱԱ՝ Արփիար Արփիարեան, ԱԲ՝ Ակսել Բակունց, ԱԾ՝ Անդրանիկ Ծառուկեան, ԳԶ՝ Գրիգոր Զոհրապ, ԳՊ՝ Գրիգոր Պլլտեան, ԴՎ՝ Դանիէլ Վարուժան, ԵՕ՝ Երուանդ Օտեան, ԶԵ՝ Զապել Եսայեան, ՄՄ՝ Միսաք Մեծարենց, ՅՊ՝ Յակոբ Պարոնեան, ՅՕ՝ Յակոբ Օշական, ՆԳԲ՝ Նահատակ գրագէտներու բարեկամներ, ՇՇ՝ Շահան Շահնուր, ՊԲ՝ Պերճուհի Բարսեղեան (*խանձուած օրեր*), ՌՀ՝ Ռուպեր Հատտէճեան, ՎԹ՝ Վահան Թորոյկենց, ՎՎ՝ Վահէ-Վահեան (*Նամակահի*):

RECTION IN THE ARMENIAN LANGUAGE

(Summary)

ARMENAG YEGHYAIAN (armenag@gmail.com)

Unlike some Indo-European languages like Italian, French, Spanish and English, the Armenian language shifted from Grabar to contemporary Armenian without eliminating Grabar's declination system, which is still maintained almost intact. This is why Armenian syntax pays due attention to rection, that is, the linking of verbs to declinable/inflective words. The diverse and correct word-versus-verb linkage mode is not always easy and creates confusion irrespective of the speaker's age and knowledge of language rules and regulation. Ultimately it makes learning Armenian not a relatively easy task.

Having said that, rection provides free word order usage in the formation of the sentence, which non-inflectional languages lack. Indeed, in the Armenian language the case rather than the location of the word decides its function. This freedom, however, puts a lot of responsibility on the Armenian speaker to choose the best rection from among the numerous word order options available. In other words, in this regard, Armenian gives its users ample creative opportunities, which are full of surprises.

This paper, the first of its kind, studies a certain aspect of both verbal rection and prepositional rection as they are of particular importance. It is expected that this unprecedented study will open up broader studies and satisfy wider needs.